

Josip Šimunko

FRANJO
ŽEŽELJ
MUSTAK

hrvatski slikar,
restaurator
i pisac iz Preloga

Josip Šimunko

FRANJO
ŽEŽELJ
MUSTAK

hrvatski slikar,
restaurator
i pisac iz Preloga

Prelog, 2022.

Autor:

Josip Šimunko

Naziv knjige:

Franjo Žeželj Mustak

(hrvatski slikar, restaurator i pisac iz Preloga)

Nakladnik:

Književni krug Prelog

Za nakladnika:

Snežana Hižman

Urednik:

Mirjana Hržić

Fotografije:

**Josip Šimunko, Siniša Novak, Sabina Žeželj,
obiteljski album Franje Žeželja Mustaka**

Naslovnica:

Portret Franje Žeželja, autor akademski slikar Ivica Militavov

Lektor:

Marija Oto

Oblikovanje i grafička priprema:

Ivančica Srnec

Tisak:

Tiskara Tamposit Nedelišće

ISBN: 978-953-7861-15-5

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001158527.

Ako igdje ima demokracije, onda je to u umjetnosti. Djeca cijeloga svijeta počnu slikati i pjevati na isti način. Nema škole umjetnosti, to su samo pomagala za talente.

(barunica Ilse Juli von Honbergk)

OSNOVNI BIOGRAFSKI PODATCI

- Franjo Žeželj Mustak rođen je 25. ožujka 1937. godine u Prelogu, otac Andrija, majka Rozalija, rođena Mustak
- 1951. završava sedmoljetku u Prelogu, uči zanat u Sloveniji
- 1953. odlazi u Beograd u umjetničko-likorezačku radionicu u sastavu poduzeća za dekorativne radove "Polet", specijalizira akroteriju, biljnu ornamentiku u grupi prof. Dragutina Spasića
- u proljeće 1957. odlazi na odsluženje vojnog roka u Čupriji i Zrenjaninu
- 1959. zapošljava se u poduzeću "Delo" u Beogradu, putuje i radi po cijeloj Jugoslaviji
- u jesen 1966. zbog kritike komunističkog sustava završava u zatvoru, pritvoren i kasnije otpušten s posla te "šupiran" u Prelog
- 1969. dobiva dozvolu za izlazak iz Jugoslavije za rad u inozemstvu
- od 1969. radi u Njemačkoj u više gradova: Frakfurtu, Stuttgartu, Münchenu, putuje u južnu Afriku, istovremeno slika. Upoznaje barunicu prof. Juli von Hombergk, studira povijest umjetnosti te tehniku i materijale starih flamanskih majstora i talijanskih freskoslikara
- od 1972. do 1975. više puta boravi u Parizu, slika na Montmartreu i putuje po Francuskoj. Povremeno putuje u Belgiju, Luxemburg i Nizozemsku te na studijska putovanja u Italiju i Veneciju; vrhunac likovne karijere.
- 1976. zbog zdravstvenih razloga vraća se u Prelog gdje i danas živi. Bavi se poljoprivredom. Jedno je vrijeme predstavnik kooperanata poljoprivrednika Preloga u Zadružnom savezu Hrvatske za regiju Varaždin.
- 1988. postaje član Likovnog udruženja Međimurja (LUM)
- 1993. postaje član Likovne udruge donjeg Međimurja Prelog
- 2010. postaje član Književnog kruga Prelog

FRANJO ŽEŽELJ MUSTAK

hrvatski slikar,
restaurator
i pisac iz Preloga

ŽIVOT I DJELO

Restaurator, kipar, slikar i pisac, istraživač povijesnih tema svojeg zavičaja, Franjo Žeželj Mustak iz Preloga, po struci restauratorsko-konzervatorski viši tehničar arhikipar, na svoj osobit način pripada generaciji likovnih umjetnika Hrvatske i svijeta u drugoj polovici dvadesetog stoljeća i početka dvadeset prvog stoljeća.

Rođen je 25. ožujka 1937. godine, u Prelogu gdje polazi osnovnu školu. Tu ga kao talentiranog dječaka zapaža njegov nastavnik povijesti u osnovnoj školi Stjepan Remenar, koji ga upućuje u sustavno prikupljanje starina i vodi ga zajedno s grupom učenika na rimsko arheološko nalazište Ferenčica kraj Preloga. Tako kod Franje Žeželja Mustaka nastaje, kasnije će se dobro vidjeti, životna ljubav prema povijesti ali i kulturi općenito.

Kao učenik osnovne škole, Franjo Žeželj Mustak je najprije započeo povijesna istraživanja tamo gdje je i najprirodnije, u svojoj obitelji, što je od mladih dana prošireno nizom pitanja o povijesti Preloga. Biskup Dominik Premuž (1861. - 1934.) bio je preko svoje mame u srodstvu s obitelji Mustak u Prelogu; biskupova teta bila je snaha kod Mustaka. Otac Andrija Žeželj bio je sluga kao dijete kod šire obitelji biskupa Dominika Premuža, a školovanje oca Andrije pomaže i sam biskup. Sudbina je htjela da se njegovi roditelji upoznaju u Beogradu, nisu se prije poznavali. Majka Rozalija Mustak iz Preloga radila je kao kuharica kod češkog inženjera Jana Čížeka u Beogradu, savjetnika za rudarstvo u Vladi stare Jugoslavije. Otac kasnije sudjeluje u štrajkovima radnika te nakon 1941. godine zbog toga biva uhapšen i završava u njemačkom logoru na kojem je pisalo "Arbeit macht frei". Tamo preživljava tri i pol teške godine patnje. Otac je učio zanat čak do vojske, a nakon odsluženja vojske, zapošljava se u istoj tvrtci kao alatničar u pogonu Jakova Boscha u Pančevu. Da nije došao s njemačkom propusnicom za Božić 1941. godine doma u Prelog, mali Franjo ne bi imao brata. Otac je u Prelog mogao doći zato što je pogon radio za ratne potrebe Werhmarta. Otac Andrija potom završava u njemačkom radnom logoru kao alatničar, no najprije radi u tvornici satova za zrakoplove u Münchenu, gdje sudjeluje u diverzijama (škart). Nakon radne epizode u Schwarzwald, uspijeva pobjeći iz njemačkog logora u prosincu 1944. Sve do kraja Drugog svjetskog rata skriva se preko Drave.

Djetinjstvo u Prelogu

O svojem djetinjstvu Franjo Žeželj Mustak kazuje na pomalo žufkoj i humornoj kajkavštini koja mu je i danas domovinski osnovni jezik: „Otac i mama skorom sū bili z jene vulice (Kakinje i Vučanovec v Prelogu), a sreli sū se pre meši v Krunjskoj, v Belgradu. Radi toga pobožnog i radnog naroda, potlik 1945. to vulico sū nazvali Ulica proleterskih brigada. Ja sam došel, ne po planu, za trinaest meseci. Mama je već delala kak kuharica pri češkom inžinjeru Čížeku, a otec kak alatničar Pogon Jakov Bosch – Pančevo. Mama se porodila domaj, prek pota hiže v koji je bil rođen Štef Mlinarić u Kakinji, v današnji Ludbreški vulici u Prelogu, pak sū me ostajli pri stari mami. Od tri mesece na dalje z menom je brigovala teca Mara. Potlik, dok ga ne bilo domaj niti janoga vujčija, strogo reč ili kaštigo dobil sam od nejmlajše (od sedam braće) tece Mage. Obedvã stari japi sū poginuli v Prvom svetskom ratu. V Drugom je otec bil tri i pol lete v Hitlerovoj Nemačkoj Arbeit macht frei. Stareši vujča je mobiliziran u Zagrebu v domobrane, a mlajši pod mus v mađarsko vojsko. Stãra mama sū rekli: *Dostik rata! Se bo to Europa već jempot spoklãla ili popamëtila? Vujna veli: Vrag ti rata – pak si nekak sklepal šterojce dece, a ve od udarničkoga ne dospješ domaj niti drva narezati! Išče nosiš z doma hrano!* Si Mustoki (Žeželji) bili sū poznati kak s tretjega reda, a ùnda sū promaknuti med prve kulake. (Mlajši vujča se preselil v Baranju, tam sū rasla njegova tri sina i štiri vnuki i si skupa bili v Domovinskom ratu.) Teca Maga je bila moja (m)učiteljica. Kak je došla pred Drugi svjetski rat dimo, a dala je predzavjet za časno sestru v Konviktu Napredak v Sarajevu, mislila je da je za rata najboje biti doma, počela me je muštrati. Štela je kaj bñm nekaj već znal, a ne samo de sū prve črešnje zrele, ribizlin i himber. Znala je reči: *Poješ toga zrnja već nego šopani gosok i pak ti je črevo za hrbet zakeljeno!* Vučila me je prej škole čitati, pisati i računati, z Biblije nešterne citate napamet, a i se biškupe, de so živali Horvatí. Znal sam celo mešo po latinski napamet. Unda sam si mislil kakov je to Bog kaj ne zna horvacki, pak v nebo moreju samo oni šteri znãdu latinski. Prva reč štero sam celo pročital bila je Pandekte. Knjigu za pravnike pisal je v Berlinu 1884. Henrik Dernburg. Već 1941. uskrsnul je Etvašov zakon od 1868. o obaveznoj mađarizaciji Međimurja. Mom je Hosszú Ferenc (dogi) išel dve leti v ovodo (predškolu) i dve leti v mađarsku školu. Čim si došel v razred, već si ne smel biti Horvat. Jena horvacka reč - treska, a cela rečenica od 5 do 20 packi, (akor. mikor, nemlehet) monđa meg nemlehet. En nem hibaš-vođok Horvat! Csendet Kérünk! Od tretjega rezreda na dalje, pucama sū packe ostãle, a dečkima 25 na rit. Rat je rat. (Jen kolega, ali i pedagog v Parizu, sedamdesetih je rekel: *Bili smo j... generacija.*) Treba se vučiti strane jezike, a kaj ne valja, povedati na njihovom. Znali smo da sū bohe artiljerijske. Zato tak dalko skačeju, ali i vuši je bilo treba poznati. Bile sū protivavijonske, štere sū piška v zrak držale i krv cekale, i bele officerske, šterima sū samo čurke od krvi bile črne. Pešadijske sū i v kapi bunkera mele. Išče sū bile jane, jako drobne – špijunske, štere sū v obrvama i med nogami kak domaj bile. Se smo to mi deca za vreme rata morali znati. I tak nekak je došlo oslobođenje 1945. Dobili smo samo jano knjigu, *Zrno znanja* i *Početnico*. Vu njoj je pisalo: *Ti-to, Ti-to. Mi smo Titovi – Tito je naš! Smrt*

fašizmu – sloboda narodu! Kakva sloboda ako me i ve bijejo! Moram se vučiti ruski, a celo vreme rata bil sam nejstareši muški pre hiži. Unda je pak došlo vreme Infor reforme bo. Hodali sū inšpektori za vulično terapijo – Udruga srca zgaženog kažiprsta. Glavobolja, čir na želocu, reuma i srce, se je prešlo od te terapije. Samo te duša bolela. Radiji ga bilo mogel si je na prste zbrojiti. Nepodobnima bili sū zeti, zapečaćeni ili nadgledavani. Veljki prijatelj si bil ako si mel vojne ili poštanske slušalice. Detektor se naprajil i unda si samo v kristal pikal – *Vatikan, Dojče vele, Govori Moskva* (isto već zabranjeno). Pomalem, kak da ide po sprhnjenom mostu, javi se: *Ovdje glas Amerike! Govori Grga Zlatoper.* Moži, z glavama nad porculanskom zdelom, a nutrik slušalice. Mama pre obloku vun gleda i z decom moli čislo i Litanije Sih svetih. (Saka dobra hiža bila je Opatija fonda) A kaj sū drugo mogli? Das ist ein Urjamer? (To je drevni iskonski jad). Si sū nas tirali moliti, a potlik v celi zapadni Europi, nigdar nišče me ne pital, ali znam Boga moliti. Pitali sū me ali znam delati i to sam môm moral pokazati jer paperu ne verjeju. *Wir brauchen keine Kunstler, sonder Handwerker,* kak da govori v secesijsko doba ravnatelj za umjetnost i obrt v Zagrebu Hermann Bollé. Mlajši vujča je bil v Kermentu (Mađarska) skupa s poštovanim advokatom Matom Slavičekom iz Preloga. Mato veli: *Tu nas ima od seljaka do doktora i svećenika i sih cehov meštiri, a stalno dohojaju novi pod moraš. Nikola! Baš ti hvala za natrti sir i domoću žganicu. Zapamti, ako ostanemo živi, imaš pri meni pravni savjet i drugo pomoć.* No, Nikoli nije bil dostik jen advokat. Nacionalizirali sū njegovo hižu. On, žena i petoje dece morali sū živeti v pomoćnom stanu v dnu dvorišća. I na malog Milivoja žene sū kâzale s prstom za uzor svojoj deci. Do pedesetih tu i tam smo se išče vidli. Unda sū nam se poti razišli. Ve smo se sreli, 1995. na LUM-ovoj izložbi v Lloydju v Zagrebu. Sreli smo se samo potlik 45 let. On je ve bil gospon dr., a ja samo europski tepec z Priloka. Dok sam mu to z detinjstva spomenul, rekel je samo: *Da je to bilo.* A ve, treba nam više umjetnosti, sloboda medija, biti više ljudi i manje međimurskog jala."

Za prvu sliku koju je naslikao, zamalo je dobio batine od susjeda. Kao učenik trećeg razreda osnovne škole ljuskom je od oraha na fasadi susjedove kuće naslikao fresku "Zeleni konj" te zamalo dobio dobre batine. Morali su *strgati morta* da bi očistili fasadu, nije pomagalo nikakvo sakrivanje bojama od desetak nanosa.

Tako su u igri, ali i u svoj toj mucu s učenjem za prerano sazreloga Franju, došle poratne pedesete. Cijelo to djetinjstvo u Prelogu i Međimurju protkano je učenjem više jezika: hrvatskog, latinskog, mađarskog, čitanjem Biblije, batinama u školi za svaku pogrešno izgovorenu mađarsku riječ, batinama za izgovaranje bilo kakve hrvatske riječi, a i kasnija politička nepodobnost, ostavili su duboki trag i na jeziku Franje Žeželja Mustaka koji se u svojim kazivanjima uvijek izražava na kajkavskom, hermetički i slikovito, pa i hiperbolično, uz unutarnju nit pomalo nesretnoga djetinjstva. To ga prati cijeli život. Počesto stradava zbog svoje iskrenosti, "dugoga jezika" i osjećaja nepravde.

Odlazak na naukovanje u Sloveniju

Mladi Franjo završava 1951. godine tzv. sedmoljetku u Prelogu, osnovnu školu koja je samo te jedne godine bila sedmoljetka. Prije su postojala dva razreda niže gimnazije, a poslije pak osmoljetka. Otac, koji u to vrijeme radi u Sloveniji u Jesenicama na željeznici, kako bi prehranio obitelj, upisuje sina u "Šolu za vajence" u Jesenicama na Gorenjskom, u stolarski smjer "lesorezca", duborez u drvu i drugim materijalima. No prije odlaska u Sloveniju, mladi Franjo Žeželj odlučuje se na sasvim neubičajeni put – čuo je da u Hlebinama postoji majstor Krsto Hegeđušić i odlučuje ga posjetiti zbog nauka, želi slikati. Na putu u Koprivnici saznaje da je slikar već dugo u Zagrebu i vraća se u Prelog neobavljena posla. Taj svoj neuspješan put kasnije opisuje u pomalo šaljivoj autobiografskoj noveli *Što mrake išče – po kmici hoda*. Otac ga poslije te životne epizode odvodi na nauk u Sloveniju.

Franjo Žeželj Mustak će kasnije zapisati: „Odlazak u Sloveniju, u Hrušicu kod Jesenica, bio je pravi doživljaj. Započeo sam praksu u radionici drvene galanterije i duboreza, pogona u sastavu „Slovenijalesa" iz Ljubljane. Pogon su poslije rata osnovali kalfe kojima majstor Tirolac nije dao položiti majstorski ispit između dva svjetska rata. Radili su se reljefi u duborezi, materijali: lipa, kruška, orah, javor i drugo. Na draksaru, tokarskom stroju cjevasti artikli, velike frule iz srednjeg vijeka, dugi čibuki, a najviše razne drvene špule za konac u tekstilnoj industriji. Razne figurice, svjetovne i sakralne, čak i satovi kukuvače, ali i razni dijelovi za sve stilove namještaja koji su dotrajali, a bili su muzejske vrijednosti između dva svjetska rata.”

Pogon se nalazio u željezničkom stambenom naselju pa uskoro postaje vlasništvo željeznice, kojoj je bila zanimljiva samo građevna stolarija za vlastite objekte. Franjo Žeželj ipak će moći nastaviti školovanje zbog jednog sretnog slučaja. Otac mu se povremeno bavio skupljanjem ljekovitog bilja te ga je brao i po planinama u Sloveniji. Tamo upoznaje roditelje Jake Torkara, koji također beru ljekovito bilje oko Bleda i Vingara. Njihov sin bio je već tada student kod glasovitog Božidara Jakca, grafičara, profesora na Likovnoj akademiji u Ljubljani. On je upozorio akademika na mladog Žeželja. Uvidjevši da je mali talentiran, Božidar Jakac savjetovao mu je da je najbolje da nastavi školovanje u Beogradu jer je to bila jedina mogućnost za razvoj talenta, bio je tada bez većeg općeg umjetničkog obrazovanja.

Međimurske veze u Beogradu

O tom mladenačkom periodu svojeg života Franjo Žeželj Mustak kazuje u svojim uspomnama: „Zbog želje za učenjem napuštam Sloveniju i spremam se za Beograd. Ostaju lijepe uspomene na dosadašnji posao s drvom. Kako me je otac brzo upisao u pomladak gorske službe spašavanja, naučio sam skijati i osnove planinarstva u Kranjskoj Gori. Kad sam stigao u Sloveniju, otac mi je često znao reći, aludirajući na moju neishranjenost: *Dogi si kak žrt, a debeli kak štrikača igla*.

U Beogradu je očeva sestra Terezija bila upoznata s mojim likovnim i umjetničkim stremljenjima pa su počele raditi međimurske veze. Tu je bio i Andrija Petrić, gipsar, a njegovu sestru za ženu imao je bratić moje mame, koji mi pomaže. Trebalo je prvo naći mjesto za praksu, a tvrtka određuje školu. No prvi uvjet bio je stalan boravak, to mi je sredila očeva sestra kod koje od sada stanujem. Uvjetno rečeno, položio sam prijemni ispit koji je trajao četiri dana, no nitko ti ne garantira što ćeš biti. Nakon toga, odmah odlazim u srpnju 1953. godine na praksu od mjesec dana k štukateru na objekt u izgradnji na Dom sindikata u Beogradu. Šef mi je Andrija Petrić. U jesen me tvrtka upisuje u školu gdje je prijemni za određenu struku, u mom slučaju likorezac, pa učim za kipara koji radi u glini, gipsu, drvu, kamenu, vosku, bjelokosti i drugim materijalima. Tvrtka snosi sve troškove školovanja, a još sam dobio dobar džeparac, ali i ugovor na četiri godine zanata, pet godina u tvrtci, dvije godine specijalizacije, dakle još pet godina u tvrtci, s tim da mi na početku priznaju godinu iz Slovenije. Tako sam za pet tjedana bio na drugoj godini. Problem je s nastavnim kadrom i prostorom, selimo se od Deligradske 23 do Radničkog univerziteta "Đuro Salaj", a meni stalno fale neki predmeti, a po onoj "druže snađi se". Radionica "Polet", poduzeća za dekorativne radove, bila je prava multietnička sredina. Tu je bilo majstora Talijana i Rusina iz Srijema, Čeha, Slovaka, Mađara iz Banata i Bačke. Glavni i najstariji bio je čika Jova Stojanović, majstor modelar u glini i gipsu i velemajstor za "štiklinformu", gipsani kalup od mnogo komada za kompoziciju. Majstor Mađar Lajoš Horvat od Subotice bio je vrstan kipar u drvu. Zatim, bio je tu Anton Šida, Čeh, virtouz u štukaturi mramora, svih prirodnih i apstraktnih struktura, boja i imitacija. Njemački Židov Ludvig Kromberger bio je majstor za polimezaciju i pozlatu na svim podlogama s listićima pravog zlata. Zanat je učio u Veneciji, a njegovi pretci nekad su imali svoju zlatarne u Celju. Bilo je i loših majstora koji su se pokrivali svojom partijskom kapom. No ovi koje navodim bili su obrtnici između dva svjetska rata. Sve im je oduzeto, a radili su za minimalni staž, a neki imaju već preko sedamdeset godina. Za nas mlade, gladne znanja, bili su pravi izvori i žive knjige. Poduzeće za umjetničkog savjetnika ima volontera, prof. Dragutina Spasića, akademskog kipara koji je školovan u Parizu i Provansi, a poslijediplomski završio je u Pragu. Imao je svoj atelje, no oduzet mu je – jedan Udbaš preuredio ga je za stan, a on je kao "buržuj" ostao bez posla. Tako se prihvatio posla likovnog pedagoga u 6. muškoj gimnaziji. Nama trojici kolega je sredio da budemo slušatelji predavanja u gimnaziji kako bi popunili mršavo znanje koje je bilo više zanatsko nego umjetničko. Zbog grčko-rimskih stilova trebalo nam je šire znanje jer su Grci postavili pravila proporcije i volumena pridržavajući se prirodnih zakona. Tu je za nas posebno bila važna helenska kultura i grčka mitologija. Zeus, taj ćudljivi bog bogova grčke mitologije, bio je posebno ponosan na svojih devet prelijepih i svestranih kćeri što mu ih je podarila Mnemozina (iliti memorija). Hirovite, nepredvidive i svojeglave, Zeusove su kćeri zavrtele glave i bogovima i ljudima. Neke su doslovno izludjele, a neke nadahnule da čine velika djela. Svaka je od njih postala zaštitnicom jedne od vještina koje su stari Grci posebno cijenili, od astronomije do poezije, kako lirske tako i epske, dakako i drugih lijepih umjetnosti. Profesor Spasić vodio je kiparsku radionicu van školskih aktivnosti i programa u

koju se moglo doći gotovo svaki dan do devet sati navečer. Tu smo dobro primljeni jer smo nas trojica znali dobro modelirati u glini, raditi odljeve u gipsu, a drugi učenici nisu znali raditi niti kalup. Tu sam izmodelirao nekoliko rozetica i medaljona, a tko se ne bi okušao i na velikom reljefu "Ranjena asirska lavica". Radili smo i repliku statue "Milonska Venera". Tu sam čak uz djevojke počeo pisati i pjesme. Kod nas nije bilo djevojaka u radioni, pa su nas akademci zvali *fratri*, a mi njih *gotovani*. Izrađivali smo mnoge predloške u gipsu, da bi ih oni klesali u kamenu."

Tu je od 1953. godine, dobio i prva veća znanja za svoju uporednu strast – slikarstvo. Slikarski smjer likovnog odgoja vodila je tada pomoćna mlada profesorica rodom iz Bačke Milena Ferjančić i pod njezinim stručnim okom 1955. godine Franjo Žeželj Mustak slika prva ulja na platnu, prije je više slikao temperom. Radionica u gimnaziji nije imala stalni prostor te se selila od podruma do tavana. Okuražio se direktor škole Petar Opačić i dao srušiti dva pregradna zida, a mladi slikari došli su do zavidne galerije i ateljea. Kako je sudionika i radova bilo sve više i više, skupina postaje poznata i izvan zidova škole. Dolazili su posjetitelji, čak su mnogi bili zavidni. Od političara prvi je došao Veljko Vlahović, zatim Moša Pijade, pa ondašnji diplomatski predstavnici drugih zemalja. Tako je započela razmjena radova sličnih radionica iz više zemalja kao i razmjena radionica u zemlji. Radovi nadarenih učenika završavaju u Ujedinjenoj Arapskoj Republici, Francuskoj, Velikoj Britaniji, Švedskoj, Bugarskoj, Nizozemskoj, Danskoj, Švicarskoj, Nigeriji, Australiji, SSSR-u, itd. Bilo je to vrijeme rađanja nesvrstanih kao pokreta.

S tom razmjenom i radovi Franje Žeželja Mustaka i njegovih kolega putuju svijetom, a prošlo ih je dosta kroz radionicu. Mnogi su od njih kasnije postali vrlo priznati u svojim strukama: kipari, slikari, arhitekti, pa čak i dizajneri vojne opreme u Americi i Australiji. Uz mnoge druge, tu su bili Borislav Tošić, Mihajlo Stanić, Olga Vujadinović, Aleksandar Kuzmanović, Aleksandar Dolgi i mnogi drugi.

U svojim sjećanjima sa školovanja u Beogradu Franjo Žeželj piše: „Domaj v osnovnoj školi vučil sam se mađarski i ruski jezik. U Sloveniji sam učio slovenski i talijanski, a u Beogradu ponovno ruski, ali i uvijek u Srbiji popularan francuski. Skorom kaj bi zabil horvatski, ali furt smo se mi kajkavci skup držali. No navek sū se našli nekvi Drakolići z Korduna-Banije i Vučenovići z Benkovca, kaj si ne zobil da si samo Horvat. Z njimi se boril na Radničkom i Upravnom odboru za naše stipendije vu firmi Draši, žandarima gaće praši. Bil je drug prije i za vreme rata z Đurom Salajem. A naš mentor je bil štukater-majstor za spuštene stropove, Andrija Petrić (1911. - 1980.) iz Preloga, treći susjed Kalmana Mesarića, danas u istoimenoj ulici. Za vrijeme školskih praznika nismo išli na more, nego uvijek na neku praksu. Išli smo na četrnaestdnevno naturalno putovanje duž Jadrana. Za aktivne sakralne objekte, kontakt su nam sredile sestre milosrdnice iz Zemuna, s jedinom molbom da svakako pohodimo Majku Božju Trsatsku. To smo mi poslije frankopanske tvrđe i učinili. Lijepo predavanje održao nam je čuvar svetišta o. Hinko Harapin. U Sarajevu nisam dugo dosađivao fratrima tražeći naše dekile koje su tu negda bile časne sestre i pisale su pjesme o svom zavičaju. Puno prije toga, stariji kolega Imre Fabian iz Novog Bečeja, veli meni: *Onu knjigu o umjetnosti koju tražiš, mislim da*

*imaju moji kumovi u Senti. Onda idemo tamo. Kad tamo - kolinje! Što sve nismo jeli i pili: palinku od marelica, vino bikbor i ezerjo. Dobro je bilo i s alasima na Dunavu, Rumunjima; fiš paprikaš i drugi žarki specijaliteti koje smo zalijevali dobrim vinima. Tu sam prvi put sreo rumunjske Hrvate. Naime, za vrijeme školskih praznika dodijeljeni smo studentima arheologije, grupi višeg konzervatora Jankovića za rimska nalazišta na Đerdapu, ali i uzvodno po Tisi do Titela. Više se to godina istraživalo prije potapanja jezerom. Kasnije su izdane stručne publikacije, *Đerdapske sveske*. Zanimljivo iskustvo bilo je kad sam radio na kulisama za film *Jingis Kan*, rijetki su oni koji su sve to vidjeli na jednom mjestu."*

Kod kuće u Prelogu boravio je najčešće vrlo kratko. Prisjeća se da je vladao vandalizam prema kulturnim vrijednostima. Bilo je to najsravnije razdoblje za Prelog koji je spao na običnu mjesnu zajednicu. Toliko je "napredovao" od kada ga je kralj Bela IV. svojevremeno unaprijedio u trgovište i naselio majstorima, odnosno gostima (hospitesima). Jednog je dana za svojih šetnji kraj pilane Sveteca Jančija pronašao trupac prahrasta dužine 11.30 metra i širine 80 centimetara izvađen iz šljunčare Cirkovljan. Bila je to prethodnica kasnijeg iskopa u šljunčari u Cirkovljanu, godinu dana kasnije. Pronalasci su u Muzeju Međimurja Čakovec, no dio je pokraden. Franjo Žeželj se prisjeća: „Iako je na suncu hrast dosta ispucao, bile su vidljive rezbarije u poganskom slogu, što je upućivalo na totem Avaro-Hrvata, možda posvećen božanstvu Perunu-Gromovniku. Kad sam drugi put došao u Prelog, htio sam napraviti gipsani otisak, no već je bio prerezan i otesan za gredu za svinjac. Ništa čudno! Zato sam napisao članak na tu temu u "Pikaču" (Pisjanek, kao turistička ponuda). Srušena je i najveća kula u Prelogu, na Trgu sv. Florijana. Naime, Mađari su podigli spomenik svim poginulima iz župe u Prvom svjetskom ratu na dvije velike bijele mramorne ploče. Pisala su sva imena. Kula je bila visine oko 20 metara od crvenog mramora iz Šoprona. Navodno je vrijeđala bratske Ruse koje za godinu dana nisi smio spomenuti zbog Staljina. Puno je pisao o svom zavičaju svećenik Franjo Perčić iz Preloga, kasnije u Vinkovcima (1880. - 1945.). Obiteljska kuća Perčić bila je prva zdesna u Čakovečkoj ulici, preko puta škole, na mjestu današnje pekare Bogdanović. Između ostaloga Perčić piše: *U Bratovštinu Presv. Ružarija-Gospine krunice, najviše se učlanilo 7. veljače 1902. Oproštenjem posvećeni su se slikali u cintoru kamenog fundamenta stare crkve a ispred nove sv. Jakoba. Upravitelj Bratovštine, Varga Janoš, Perlak (župnik)*. Ja sam, ne jednom, a zadnji put 1988. godine, dao na znanje vlastima o postojanju temelja danas poznate kule u Prelogu, ali je očito bilo interesantnije da to pronađe neuki ali podoban komunalac kao veliko otkriće. Gdje je danas Robna kuća u Prelogu, bila je kuća obitelji Šipoš, od kojih su dvije sestre bile neudane. Jedna učiteljica, koja je vodila i crkveni zbor, a druga apotekarka, svirala je glasovir i orgulje, pisala je pjesme, skupljala usmena predanja. Sestre su imale razne rimske vrijedne iskopine iz Ferencice i držale ih u apoteci. O jednoj od sestara svojedobno piše Vladimir Matijašević, župnik Koričani (Bosna): *Da me ne poznate, mogli biste pomisliti da sam iz brda. Pletenice doduše ne nosim, a i surke prebačene preko ramena, pa ipak neki tvrde da u očima imadem izraz gorskog potoka i mirišem po svježem pruću i svibovini. Ja sam dravska vila trgovišta Prelog."*

Nije volio oružje ni vojsku

Godine 1957. Franjo Žeželj Mustak odlazi na odsluženje vojnog roka u artiljerijsku školu u Čupriju. Iz vojske je trebao izaći kao potporučnik, ali bilo je "Martin v Zagreb, Martin iz Zagreba". Prekomandiran je u Zrenjanin jer ga oružje ne zanima. Raspoređen je na poslove obnove vojnih objekata namijenjenih kulturnoj djelatnosti, upravo u istoj ustanovi i radionici gdje se školuje od 1953. godine.

Franjo Žeželj Mustak kazuje da nikad nije volio oružje, a ne voli ga niti danas. Ipak, morao je poznavati oružje zbog struke, a pogotovo staro oružje. No jednog dana morao je prihvatiti, kako on kaže, "igru" na predvojničkoj obuci. Boravili su na obuci podno Avale u Jajincima kod Beograda osam dana. Vodio je u manevru četrnaest ljudi kao diverzante, a trebao ga je zarobiti kapetan prve klase u pričuvu sa sedamdest osam ljudi. No nije išlo po željama zapovjednika. Žeželj se sjeća: „Zasuli smo ih signalnim raketama kao granatama, sudac je digao zastavu i on se našao sa svojim ljudima van stroja. Za mene je to bila igra, a on bi, da je pobijedio, automatizmom dobio čin majora. O tome nisam imao pojma. Bio je podcijenio "glupog Međimurca" kao domicilni Srbin iz Žarkova. Nije znao da je taj "kurvin sin", kako ga je kasnije nazvao, član konjičkog kluba Čukarica ergele "Zobnatica" i da terenskim jahanjem poznaje svaku kozju stazu na 30 kilometara oko Beograda. Dobio sam brončanu medalju osobno od general majora Aleksandra Domkovskog – sve su bile brončane, pa to su nekad dobivali i psi koji su bili cijepljeni protiv bjesnila. Tako je moje bistro oko i čvrsta kiparska ruka doprinijela da sam od sto trideset četiri sudionika vježbe bio drugi u gađanju zračnom puškom tijekom deset dana logorovanja u Jajincima podno Avale."

Prodan u poduzeće "Delo"

U proljeće 1959. godine, nakon što je odslužio vojni rok, vraća se u poduzeće "Polet". Potom se zapošljava u beogradskom dekorativnim poduzeću „Delo", koje je prije toga bilo osnovano za izgradnju novog objekta Saveznog izvršnog vijeća (SIV) tadašnje države Jugoslavije, kao u ono doba školovani majstor umjetničkog zanata. Točnije, doslovno ga je "Polet" prodao poduzeću "Delo" koje su u ono doba vodili umirovljeni pukovnici i generali te dobivali sve važnije poslove, a pogotovo rad na vojnim objektima. To se zbilo ovako: trebalo je izgraditi spuštenu plafon na Mašinskom fakultetu u Beogradu i gipsane saće za akustiku, a za to su postojala samo dva stručnjaka, obojica u umjetničkoj radionici "Polet". Tako je Franjo Žeželj Mustak, kao mlađi, koji je kraće bio u radionici, doslovno prodan zajedno sa svojim ugovorom poduzeću "Delo". Novo mu poduzeće garantira nastavak školovanja i ubrzano dobivanje stana. Poslove gipsanja, odnosno serijskog odljeva gipsa u kalupu od tvrdo gašenog vapna, prije je naučio od majstora Ludviga Kromberga. Nitko nije znao tako dobro izraditi gipsani odljev u kalupu od tvrdo gašenog vapna, a majstor Ludvig je to naučio u Veneciji. Gotovo na smrtnoj postelji pokazao je tu tehniku "Aci", Aleksandru Timku, Rusu. Prvih godina u poduzeću "Delo" najviše radi na spuštanju stropova, gipsanju, oblaganju zidova drvetom.

Ništa se zapravo nije promijenilo. Po potrebi vraća se u staru tvrtku "Polet" ili dobiva stare kolege u svoju grupu u "Delu". Ne zna čiji je. Tako saznaje za staru kartu Preloga i Međimurja u Senti, imao ju je jedan "udbaš" iz Srbobrana koji ju je oduzeo njemačkom odvjetniku Titela prilikom iseljenja. Za tu "tursku kartu Međimurja" s proširenom lećom gdje su bile prikazane ulice i važni objekti Preloga, tražio je neto godišnja primanja Franje Žeželja Mustaka. Nije ju dao fotografirati niti precrtati te Franjo Žeželj kasnije po sjećanju prenosi taj crtež na katastarsku kartu Preloga, koju tada tiska beogradska "Geokarta". U Subotici vodi trodijelnu grupu koja radi na interijerima više objekata novoga sreza (kotara) 1964. godine. U međuvremenu, kipar Dragutin Spasić pronašao je staru kartu Međimurja u dokumentaciji arhiva u Petrovaradinu te ju fotografira i poklanja Franji Žeželju.

Krajem pedesetih i početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća Franjo putuje po čitavoj tadašnjoj Jugoslaviji. Obnavlja zapuštene objekte od Portoroža do Ulcinja, pa od Subotice do otoka Suska, boravi i radi u Ohridu, Velesu, Mostaru, Podgorici, na Brdu kod Kranja i na vilama kraljeva Karađorđevića, ali i na obnovi Titove rezidencije na brijunskom otočju. Sudjeluje i kao član komisije za popis stradalih objekata poslije potresa u Skopju i kasnije u obnovi. U Beogradu puno radi i na izradi kulisa za film *Jingis kan* u filmskom gradu Košutnjaku, poslovođa je bio Leon Trajkovski iz Struge kod Ohrida, a zanat je učio u Solunu i Ateni. Radi na uređenju niza vila tada aktualnih političara na Dedinju, za američku i izraelsku ambasadu i mnoge druge poslove. Posebno zahtjevan posao radi na konzulatu Švicarske, a preko francuske ambasade dobiva kasnije vizu za posao na Zapadu te može birati između Francuske, Njemačke i Austrije.

Postao je specijalist za podloge za freske, uređuje žbuku koja otpada s oslikanih površina. To se sanira takozvanim "cementom" - kazeinom, koji se radi od kravljeg sira i vapnene vode i uštrcava se pravim medicinskim špricama. To su bile predradnje za oslikavanje. „Imali smo trideset godina stare jame s gašenim vapnom, a pečeno od najboljeg vapnenca na stari primitivni način, no uz vrhunsku kvalitetu." U ono vrijeme radilo se i na kolekciji ikona iz Pečke patrijaršije, na manastiru Morača, crkvi svete Sofije u Ohridu, crkvi svetog Petra u Bjeljini, crkvi u Lepoglavi, na Lokrumu, u Dubrovniku, zatim tri put u Tuzli itd.

Žrtva komunističkog progona i osvete

Da bi na vrijeme moglo biti završeno vojno odmaralište Kupari (došlo je naime do pogreške u projektima što se vidjelo tek kod unutarnjeg uređenja), Franjo Žeželj Mustak dobiva devet radnika koje vodi da se to ispravi. Već je kao priznati majstor bio i u Upravnom odboru Radničkog savjeta. Povremeno se buni što se novcima, koji dolaze izvana, više obnavljaju vojni objekti, a ne spomenici i muzeji kojima je obnova bila jako potrebna. Jednom prilikom nije htio potpisati podnesak rukovodiocu koji je htio ukrasti vagon gipsa, a u kojem je stajalo da je gips navodno potrošen za radove, što nije bio slučaj. Ovaj mu je to jako zamjerio. Od tada je među njima vladala netrpeljivost uz stalna podmetanja. Važno je znati da je dolaskom u "Delo" Franjo Žeželj Mustak morao potpisati čak dvadeset i tri točke da će čuvati

državnu i vojnu tajnu, što je za mnoge postao način za pranje novca. Osveta je stigla u Kuparima, dvije godine nakon prvog incidenta. Radeći na novogradnji i odmaralištu Kupari i predvođeni skupinu radnika, Franjo Žeželj Mustak se često u svojem stilu znao našaliti. Tako je jednom u šali rekao: „Kaj bu to, babilonska kula ili novi Vatikan, gori bu papa, a doli črleni generali i admirali". Bilo mu je tada krivo što se ne obavlja Dubrovnik, a grade se vojna odmarališta. Takve i slične šale ili bisere uredno je zapisivao i bilježio njegov neprijatelj kojemu nije htio potpisati za vagon gipsa 1964. godine, koji je to preokrenuo u političku stvar.

U jesen 1966. godine Franju Žeželja u Beogradu uhićuju tajne službe i milicija i odvođe ga na ispitivanje. Kod iznošenja optužbi dodano je, po ondašnjem običaju, da je vrijeđao "po nacionalnosti". To je naravno bila debela laž jer Franjo Žeželj Mustak nikada nije bio nacionalist. No to je bilo dosta. Doslovno preko noći dobiva otkaz. Provodi dvadeset devet dana u zatvoru na ispitivanju. Potom je uvjetno osuđen na dvije godine, a zatim je uslijedilo progonstvo u Prelog. Taj "nepoćudni element" znao je za tadašnje prilike i previše. Tako je na primjer znao, između ostaloga, da se iza gotovo svakog većeg objekta i spomenika narodno-oslobodilačkoj borbi i iza zidova dvorana domova JNA kriju prislušni uređaji jugoslavenske tajne službe. Kao restaurator i majstor o tome je morao voditi računa uvijek kad je nešto obnavljao ili uređivao, a znao je i niz tajni tadašnje političke vrhuške. Nisu mu mogli ništa dokazati, jednostavno su ga udaljili iz Beograda. Odmah je izgubio pravo na boravak te postao nepoželjan u glavnom gradu. Tako je u jesen 1966. godine stigao kući u Prelog. Potom tri teške godine čeka kod kuće da ga puste u inozemstvo. Nakon niza pokušaja, to se konačno ostvarilo 1969. godine. Te tri godine progonstva u Prelogu nikad neće zaboraviti. Trebalo je nekako prehraniti obitelj i troje djece. Bilo je onih koji su htjeli pomoći, ali je bilo i onih koji su više odmgli nego pomogli, a bili su na vlasti.

O tom vremenu i izganstvu u Prelog Žeželj kaže: „Bilo je to skupo iskustvo, ali sam na taj način upoznao svoj zavičajni narod u Međimurju. Radio sam uz lokalnu dozvolu sve i sva unutarnja uređenja, a u velikom trendu bile su kupaone. Radio sam keramiku, podolite i maleraj, a znalo se često dogoditi da završim posao, a kažu mi: *Jož, oprosti, nebremo ti platiti. Ali čim prodamo bika, prvi na redu si ti.* Ljudi, ali ja nemam sutra za kruh, a u trgovini sam dužan za materijal. Kiša je padala, idem u štalu, bik se te noći narodil. Kaj ste me zvali ako nemate peneze, pitam se. Veliju, je, moralo biti gotovo za Jakoplje dok seljaci i rodbina dođu v Prilok da imaju kaj pokazati. To su obični ljudi, pitaš se čemu ispovijed i pričest svaki prvi petak. A kaj bum ja prikazal i dal svojoj deci za Jakoplje (prošćenje u Prelogu), pitam se. Neki mi i dan-danas moraju platiti i još nisu makar su prošle godine, ne znam da li iz pakla ili raja. Ali uvijek se nađu dobri ljudi da preživiš."

Na radu u Njemačkoj

Godine 1969. konačno odlazi u Njemačku. Prvi posao dobio je u Fellbachu kod Stuttgarta, gdje radi u firmi Hegelle. Potom odlazi u Frankfurt u tvrtku Shultze koja je bila kooperant velikog koncerna "Philip Hollzman". Tu ga zapažaju kao vrsnog majstora za uzorke i kontrolu gotovih proizvoda. No prije toga mora položiti

diferencijalni ispit na temu njemačkih projekata koji su imali pisane upute i razlike od jugoslavenskih. Vrlo brzo upozna se s umjetničkim krugovima u Njemačkoj. Dobro se sjeća tih prvih dana u inozemstvu: „Odskočna daska za umjetnički rad u Njemačkoj bio je Frankfurt. To se dogodilo sasvim slučajno. Pošalju me da jednoj dioničarki tvrtke napravim mozaik od prirodnog kamena na podu zimskog vrta u kući u Frankfurtu. Vrlo ugodna "starica", a kuća puna umjetnina. Pažljivo promatram jedan portret konja. Pita me kako mi se dopada, kažem perfektno, i izlanem *Ipak, lijevo oko je malo prenisko, možda autor ne pozna dobro konje*. Veći magarac nisam mogao biti kad sam to izrekao. Ne samo da je ta obitelj stoljećima uzgajala najbolje konje, nego je autor portreta konja bila ta "starica", prof. Ilse Juli von Hombergk u mirovini, (1902. - 1986.). U Darmstadtu završava gimnaziju, a kasnije studira u Kunstschule Matilde Stegmayer u Darmstadtu. Za vrijeme Drugog svjetskog rata studira kemiju u Švicarskoj, poslije rata Volksschule u Frankfurtu kod Hansa Scheila, poslije kod prof. Kurta Kempina. Vanjske studije: restoratorski "Atelje de Midi" Arles Provence, kod prof. Hermana Schmidta Schmieda. Od 1961. do 1963. godine polazi Abendschule der Staderschule Frankfurt kod profesora Waltera Hergenahna – Umjetničko blago Europe, materijali pojedinih grupa i pojedinaca. Na studijska putovanja ide u Englesku, Francusku, Italiju, Španjolsku, Maroko, Tunis.... Čak 78 vrhunskih izložbi po Europi. Kad sam sve to pročitao, dobio sam "sedmerostruki proljev", a "starica" je već donijela sok s ledom i sjela za stol k meni na verandu. Ja sam sigurno svijetlio bojom sijalice ispred bordela. Valjda je vidjela neku sirovu masu iz koje se može nešto izmodelirati. Rekla mi je da vodi privatnu školu (trebala bi mi debela preporuka samo da dođem do nje). Ovako je za tjedan dana upoznala moje manire i preciznost izrade te predložila da pohađam njenu školu. Više puta, tijekom boravka u Njemačkoj, na nos mi je nabila zlosretno "konjsko oko", ne zlonamjerno, već je rekla da ako imam tako jaka zapažanja, neka to donesem na platnu u svom stilu, nezavisan od mode i trenutne preokupacije umjetničkih krugova. Već sam prije prošao kurseve svih tehnika i materijala u Malerdorf Antrefftal – Willingshausenu, specijalne efekte za akvarel kod gospođe Hedy von Riesen – Zeiler iz Walldorfa. Ti su efekti jako vrijedni kod freskoslikarstva, ali i drugo. No zahvaljujući gđi Juli, bila su mi otvorena vrata u društvo visokog ranga. Kod nas bi mnogi možda rekli da su sve to kursevi penzića, ali sam tu s blagoslovom DeutscheFolkschule proveo i dvije godine prosvjetnog programa s dobrim preporukama za polaganje na redovnim univerzitetima. Program je trajao četiri godine."

Franjo Žeželj Mustak želi postati inženjer tehnolog za slikarske materijale i tehnike starih majstora, što mu je ostao vječiti san još iz mladosti iz Beogradu. Zbog bolesti završava samo dvije od četiri godine školovanja.

U tom vrlo plodnom njemačkom razdoblju najprije boravi u Stuttgartu, zatim Frankfurtu, Münchenu te mnogim gradovima Njemačke. Radi za tvrtku ili pak s umjetnicima iz likovnih kolonija po Njemačkoj i drugim zemljama u dane vikenda, a i za vrijeme slobodnog vremena. U Njemačkoj službeno boravi do jeseni 1976. godine, no zapravo do 1974. godine. Do kraja 1975. godine radi u tvrtci "Phillip Holzman" s dogovornim prekidom krajem 1974. i 1975. godine i to kao majstor za uzorke i kontrolor gotovih proizvoda. Gotovo sve slobodno vrijeme između poslova

koristi za putovanja. Putuje i u južnu Afriku gdje radi na umjetničkoj fasadi.

U Njemačkoj se tada susreće s varaždinskim slikarom i pedagogom Slavkom Jagačićem s kojim se zna od 1967. godine i koji tada izlaže po gradovima Njemačke. Izlaže ih i udruga "Art Iberal" čiji je član Franjo Žeželj Mustak te je Slavko Jagačić mu govori: „Franc, grešiš što ne daješ svoje slike na izložbe doma. Mi zaljubljenici u Dravu moramo ostaviti svjedočanstvo da su i pored Drave živjeli ljudi.”

U to vrijeme nastaje i jedna od najboljih slika Franje Žeželja, *Nostalgija*. Slika je nastala slučajno. Autor susreće svoju prvu ljubav iz mladenačkih dana nakon dvadeset i jedne godine u Frankfurtu, vidi je tužnu. Nedavno joj je umro suprug i odluči joj pokloniti sliku da je razveseli. Na brzinu slika u nedjelju ujutro po sjećanju motiv iz djetinjstva, cvjetnu livadu u Prelogu na kojoj su nekad kao djeca pasli krave. Sliku završava iduće subote. U nedjelju joj želi pokloniti sliku (boravila je kod sestre), no ona je već dan ranije otputovala zbog bolesti sina. Tako je slika *Nostalgija* ostala kod njega i priređena je za izložbu s nekoliko drugih slika. No Franjo je već bolestan i na pretragama je po bolnicama, kaže da prodaju sve slike na izložbi, zaboravljajući da je među njima i *Nostalgija*, koja je prodana među prvima, na pragu galerije.

Izložba u "Galerie 21" održana je od 4. svibnja do 30. lipnja 1975. godine. Zbog bolesti tada mu pomažu njegovi prijatelji, posebno profesorica Ilse Juli von Hombergk. O njoj će Franjo reći: „Bila mi je više nego mama, bila mi je zvijezda koja me vodi po strmim vijugavim i trnovitim stazama umjetnosti. Mnogo je vidjela u meni kao slikaru. Kad sam zbog bolesti odustao, plakala je kao da sam umro.”

Član je više skupina slikara prema mjestu gdje boravi i radi u Njemačkoj. Bio je član skupine "Art Iberal", "Malerei die Welt", "Galery 21" i "Hausennstam" u Frankfurtu. U tom mjestu u katoličkoj crkvi svete Cecilije sluša predavanja o freskoslikarstvu velemajstora bečke škole i o proboju francuskog baroka na ta područja u 18. stoljeću. Samo u frankfurtskom razdoblju naslikao je preko trideset slika većeg formata te pedesetak manjih. Nažalost, vrlo je malo od toga sačuvano, sve su one završile u raznim dijelovima svijeta. Tako je na primjer njegova slika *Posljednja večera u Karađorđevu* iz tog razdoblja, nastala 1972. godine, završila preko posrednika čak u Chicagu. Za nju, zbog motiva, u bivšoj Jugoslaviji ne bi dobio ni srebro ni zlato, kaže autor, ali olovo bi sigurno dobio. Za boravka u Münchenu naslikao je dvije slike ulja na platnu i dva crteža.

U Parizu, umjetničkoj meki Europe

Planirani prekid koristi za odlazak u Pariz, umjetničku meku svih umjetnika svijeta. Dobiva ponudu od dvije restauratorske radionice u Parizu, uz preporuku barunice Juli, gdje mu nude posao na crno s mnogo većom plaćom. U Parizu živi ženina sestra i njezin brat pa je lakše bilo snaći se za stan i garanciju turističkog boravka. Od 1972. godine prvi je put u Parizu kraće vrijeme, a drugi put tri puta po tri mjeseca na prijelazu 1974. u 1975. godinu. No Franjo je pravi europski putnik, rekli bi potepenec. Narednih godina, od 1976. pa do 1986. godine, svake godine odlazi na tri-četiri mjeseca u Njemačku ili Francusku.

U Parizu se upoznaje sa slikarima na Montmartreu i s multietničkom likovnom atmosferom velegrada. Odmah po dolasku sudjeluje u koloniji za Gladno dijete Bijafre u organizaciji Turističke zajednice Montmartrea. Nakon toga sudjeluje u mnogim humanitarnim akcijama u Parizu preko humanitarne organizacije "Pax Christi", sa sjedištem u Švicarskoj. U humanitarnu ga aktivnost uključuje kolegica Mareike Weyer, rođena 1936. godine, koja je članica te udruge već pet godina. Na Montmartreu se druži sa slikarima iz svijeta koji su se tamo našli, slika na otvorenom za humanitarne akcije, a usput i prodaje slike. Vrlo je malo slika sačuvano i iz tog razdoblja, mnogo ih se nalazi u Australiji, Americi, Kanadi, Engleskoj i drugim zemljama. Upoznaje umjetnike iz Francuke, Njemačke, Ukrajine, Koreje i drugih zemalja svijeta. Sprijateljuje se sa slikarom Igorom iz Zaporožja, koji je bio vrstan akverelist te slikaricom Wang Jun Ying iz Koreje, koja je bila vrsna portretistica. U prijevodu, njezino ime je značilo "Proljetna Ruža", a zvali su je "La perdis" (prepelica) zbog nježnog rasta, bila je okretna i kreativna.

O tim danima u Parizu Žeželj će reći: „Da bi se upoznao Pariz, treba najmanje tri godine, a ne pet dana. Samo za upoznavanje Montmartrea i Pigala treba najmanje tri mjeseca, tu je oko trideset muzeja. S Montmartrea, koji je visine 130 metara, pruža se najljepši pogled na grad, s tog su trga bacili pogled i Picasso, Renoir, pjesnik Apollinaire i Paul Verlaine i mnogi drugi koji su se nalazili u kabareu "Au Lapin Agile" (Gilov zec). Umjetnička komuna (Commune de L'art) i danas tu radi. Gotovo nitko ne pita tko si i otkud si, glavno da slikaš, manje je važno kojom tehnikom. Ako budeš zapažen, možeš sklopiti ugovor za stan i hranu pa čak i za karte za razgledavanje raznih muzeja kao i karte za prijevoz, osim taksija. Svi umjetnici koji sklope ugovor, pod prismotrom su. Što god naprave, pripada onima s kojima su potpisali ugovor jer dobiju i sav potreban materijal. Navodno je takav ugovor potpisao i Slavko Stolnik. Ima tu svega i svačega. Afrikanci rade čistim prirodnim mineralima koji sami drobe u prah, kao što je pakistanski lapis-ljubičasti, oker etiopijske gline i crveni karburund iz Australije ili kalk žute boje dobivene iz mokraće indijskih krava..."

Za vrijeme boravka u Parizu, Franjo se druži i s hercegovačkim slikarom Virgilijem Nevjestićem, koji po cijele dane hrani pse i mačke po Parizu, a poslije, po noći, slika u svojem ateljeu. On je dolazio među slikare, družio se i razgovarao te ih upoznavao s Parizom. Kasnije je od bivše države dobio veliki atelje te je predavao grafiku na Likovnoj akademiji. U Parizu se susreće i s hrvatskim naivnim slikarom Ivom Generalićem i sinom Josipom koji u to vrijeme borave u Parizu i sudionici su izložbe hrvatskih slikara naivaca. Oni ga nagovaraju da izlaže s njima, no on odbija, naprosto nije naivni umjetnik. Dva puta pokušava doći u Španjolsku jer ga zanima i španjolska umjetnost, no zbog "komunističkog pasoša" pa makar i uz pomoć veza, nikako ne može dobiti vizu. Dio slika donosi u Pariz i iz Njemačke. U Parizu prodaje trideset četiri slike većeg formata te poklanja niz slika u humanitarne svrhe. Na Montmartreu i u Parizu te u gradovima Francuske nastaje novih tridesetak radova o kojima se danas mnogo ne zna jer su prodani ili poklonjeni.

Oproštaj i povratak u Prelog

U Parizu ga je snašla osobna nesreća. Razbolio se zbog teškog rada, ima bolne bubrežne tegobe. Kad se zbog bolesti vraća na liječenje u Njemačku, saznaje da je tvrtka plaćala samo kućnog liječnika, a ne i troškove bolnice ili poliklinike. Nije se više pojavio u tvrtci "Philip Holzman" i ne može se vratiti na posao. Bolest ga sve više muči, odlučuje teška srca vratiti se u domovinu. Vraća se bolestan 1976. godine natrag u Prelog, nakon stalnih putovanja na relaciji Francuska – Njemačka. U Parizu dobro prodaje slike te prije nego što se vratio u Prelog, kupuje veliki grunt i staru kuću u Prelogu koju obnavlja, nadajući se otvoriti restauratorsku radionicu, što ipak ostaje samo san.

Zadnja izložba slika "starog društva" u Njemačkoj na kojoj sudjeluje skupina "Galery 21" (u prijevodu "Umjetnost za 21 stoljeće", ali i kućni broj galerije) održava se u čudnim okolnostima za Franju Žeželja. Izložba je otvorena od 4. do 30. svibnja 1975. godine. Pet njegovih ulja na platnu većeg formata smješteno je kraj slika profesorice Juli. Šest ulja na platnu izlaže i Lejla Barjaktarević, dizajnerica tekstila. Tu je bila i Mareike Weyer, rođena 1936. godine u Rhei Eltu, studirala je za inženjera dizajna tekstila u Krefeldu kod prof. Barbare Schu, postiplomski je upisala u Italiji i Austriji, stalno zaposlena u Frankfurtu na izložbi "Batik kunst", čime se bavila od 1967. godine. Izlaže glatke i grube tapiserije kako bi se popunila sredina prostorije. Keramiku izlaže Ortrun Dammann pod nazivom "Keramische Plastik". Rođen je u Eisleheu, studirao je na univerzitetu Frankfurt u klasi prof. Konrada Quilemanna, radio je u ukrasnoj radionici keramike Kassel 1966., a u istoj takvoj radionici do 1969. godine u Heppenheimu. Organizator je umjetničke skupine "Keramische kontraste" i tada je bio najmlađi od skupine umjetnika. S mnogima od njih ostaje prijatelj do kraja života i povremeno se viđa do 1986. godine.

O toj 1976. godini, pokazalo se po mnogo čemu prijelomnoj, Franjo Žeželj će kasnije reći: „Na mene kao da se sve odjednom srušilo. Imao sam započelih osam slika, no nije se znalo hoću li ih završiti na vrijeme zbog izložbe, trebalo je tiskati kataloge, a ja imam pretrage i terapije po bolnicama Njemačke. Ipak, nekako uspijevam dovršiti pet slika, niti jedna nije manja od kvadratnog metra. Slike mi na kraju ipak vise na zidu izložbi slika članova "Galerije 21", koja je bila otvorena 4. do 30. svibnja 1975. godine, ali nisu bile upisane i u katalogu, već na listić naknadno. Sve su moje slike vrlo brzo prodane posredstvom sudionika izložbe. Profesorica Ilse Juli von Hombergk bila mi je više kao mama, bila mi je zvijezda koja me likovno vodi po uskim strmim, vijugavim trnovitim stazama. Mnogo je vidjela u meni kao slikaru, a kad sam zbog bolesti odustao, plakala je, kao da sam umro. Sad sam i ja onaj kome treba pomoć. Tada još nisam znao da će liječenje potrajati četiri godine. Jednu sliku *Melin okovan ledom* kupila je kustosica Kuniku Kambara Otoko iz Tokija (Japan). Tu sliku nisam uspio niti fotografirati. Jedino fotografiram sliku *Nostalgija* koja je završila u Americi i repliku Moneta *Rt kod Le Havrea za oseke*, koja je otišla za Englesku. Kako su dvije slike prodane tijekom izložbe, morao sam ih zamijeniti."

Humanitarni rad

O humanitarnom radu koji je započeo još 1963. godine Franjo Žeželj kaže: „Aktivistica udruge "Pax Christi" bila je M. Weyer, a ja sam povremeno radio za tu udругu, ali i za mnoge druge humanitarne udругe u Njemačkoj. Naime, u privatnim i večernjim školama bilo je mnogo polaznika, neki su dolazili zbog struke, a drugi zbog hobija. Od predavača smo mi autori usmjeravani da svoje radove doniramo humanitarnim udrugama koje su pak, za uzvrat, za nas organizirale provode i posjete galerijama i muzejima izvan Njemačke. Tako smo u četiri godine mnogo proputovali te vidjeli niz galerija i muzeja po Europi. Kako je s nama bila i jedna Indijka, nije čudo što smo se uključili u akciju "Domovi srećne smrti" majke Tereze koja je već prikupila 13.000 teških i ostavljenih bolesnika u Indiji. Osnivačica "sestara ljubavi", majka Tereza već je u Kalkuti našla i 117 redovnica, sve same Indijke, ali načitane i ponosne koje je mogla poslati u svijet zbog pomoći. U Njemačkoj je dobila toliko donacija da se došla osobno zahvaliti. Treba li veće diplome? Nižu se akcije: u Tübingenu za liječenje ovisnika od droge, u Steinbachu za napuštenu djecu, u Parizu za gladno dijete Bijafre, a već prije sudjeluje u nizu akcija: pomoć djeci u Skoplju nakon potresa, čiji je glavni akter bio slikar Vangel Naumovski iz Ohrida, pomoć za djecu poginulih rudara Tuzle. U mnogo likovnih udругa trebalo je zadovoljiti program, ne smiješ napraviti veći trošak nego što se dobije na akciji za tvoj rad, moraš se pokazati da dobiješ preporuku za humanitarnu djelatnost. Tu onda nema granica u kojem je gradu ili zemlji humanitarna akcija, koja pobuđuje i druge, a za uzvrat oni dobiju i neku materijalnu vrijednost. Učenicima i nama koji smo radili, osigurava se smještaj, hrana, karte za muzeje i interesantne sakralne objekte katedrale itd. Ima predavanja, raznih brošura u kojima se piše o umjetničkom i povijesno-kulturnom značenju pojedinog objekta. Za činiti ova humanitarna djela pozvani su samo odabrani, ne po boji kože i vjeroispovijesti, ne po narodnosti. Pozvani su bili da to čine samo "obični" ljudi dobre volje iz cijeloga svijeta među kojima sam bio i ja. Moja stara mama bi rekla: *Bokci su navek samo Boga molili, a veljki su i cirkve zidali.*"

„Živa crkva je čovjek, kamena crkva je samo građevina, iako podignuta u slavu Boga.", osobni je stav Franje Žeželja Mustaka.

Boravak slikara u Njemačkoj i Parizu, iako kratak, traje svega nekoliko godina, od 1969. do 1976. i po nekoliko mjeseci godišnje i kasnijih godina, ostavio je upečatljiv trag u njegovim likovnim nastojanjima. Kao slikar sazrijeva, a iz tog vremena potječu i neke njegove najbolje slike. Za njega bi se s pravom mogla izreći misao da pripada onom krugu hrvatskih slikara koji su na svojim leđima iskusili svjetsko povijesno lutanje, ne samo u mislima, već i stvarno, a sintagma filozofa Heideggera *bačenost u svijet* na svoj način označava njegov život. Ustvari, on je nakon siromaštva u djetinjstvu u Prelogu i potrage za umjetničkim znanjem, tek odlazeći u svijet, osupnut umjetničkim bogatstvom velikih slikara, ali i time koliko još ne zna.

Jedan slikar, različiti potpisi

Ukupan opus Franje Žeželja Mustaka iznosi najmanje tisuću slika i radova, od toga je ostalo poznato oko tri stotine radova, dok su ostale slike poklonjene i razasute po svijetu i teško da će im se ući u trag. Slikar, iako u podmaklim godinama, i danas gotovo svakodnevno slika u svojem malomu ateljeu u Prelogu, koji je uredio kraj kuće uz stoljetno stablo kestena.

Franjo Žeželj Mustak se tijekom svojeg umjetničkog života različito potpisuje, a neki potpisi imaju i svoje posebno značenje. U početku se na svojim slikama potpisivao samo sa *Žeželj*. Nakon što je morao otići iz Beograda zbog političkih razloga, Franjo Žeželj Mustak se 1966. godine zaklinje da neće javno nastupati i izlagati sa svojim prezimenom sve dok: „Juga ne ode u trinaest točkica.“ Riječ je naravno o neizgovorenoj psovci (sve dok Jugoslavija ne propadne). Da bi održao riječ danu samome sebi, u Njemačkoj i Francuskoj ne potpisuje svoje radove kao *Žeželj*, već drugim potpisima kako se ne bi mogli pratiti njegovi tragovi. Tako u inozemstvu (da ga ne bi pratile jugoslavenske tajne službe) potpisuje slike različitim potpisima odnosno pseudonimima kao autografima. Prvi od njih bio je *Franz Lang*, kako su ga zvali u tvrtci "Philipp Holzmann" u Frankfurtu gdje je radio. Tamo je bilo puno zaposlenika koji su nosili ime Franz. Sačuvana je jedna jedina slika s tim potpisom. Slikari u Parizu s kojima se družio prozvali su ga *Fransoa* pa se tako i potpisivao, uz dodatak *Cro*. Potpisom *Fransoa Cro* potpisuje se i prilikom boravka u Nizozemskoj i Belgiji i zemljama Beneluxa. Napokon, po maminoj strani naslijedio je talent za likovnost pa je zato dodao njezino djevojačko prezime *Mustak*. Kako je potpisivati se Franjo Žeželj Mustak na slike bio dugačak potpis, on ga je skratio, pa će se na nizu slika kao autor kasnije pojaviti kratica *ŽefraMus* ili jednostavno *ŽFM*. Potpis *Žeželj* ostaje samo za ranije razdoblje u Jugoslaviji.

Noviji potpisi *F. Žeželj* ili *FraŽeželj* ili pak *ŽefraMus* ujedno su znak da je slika nastala u vremenu osamostaljenja Hrvatske ili devedesetih godina, točnije od 1988. godine. Franjo Žeželj Mustak nije se do dolaska slobode i demokratskih promjena i osamostaljenja Hrvatske na svojim slikama potpisivao svojim prezimenom.

Slika *Tulum poslije - Zadnja večera u Karađorđevu*, potpisana je s *Fran Dravski*. Autor se ne želi potpisati svojim pravim prezimenom iz razumljivih političkih razloga, moglo ga je to skupo stajati jer je i onako bio politički nepoželjan. Riječ je o velikoj slici 120x150 centimetara, a prikazuje pijani ZOO vrt s aluzijom na vodstvo tadašnje države na karikaturalan način. Prodana je preko posrednika u Chicago. Za nju kaže Žeželj da tada sigurno ne bi dobio ni zlato ni srebro, već samo olovo da su znali autora.

Nakon dolaska demokracije, u Hrvatskoj Franjo Žeželj Mustak počeo je objavljivati svoje književne radove najviše u "Hrvatskom kajkavskom kalendaru" Ogranka Matice hrvatske Čakovec te u književnom zborniku radova Književnog kruga Prelog. Svoja je likovna djela izlagao na zajedničkim izložbama Likovne udruge donjeg Međimurja Prelog. U srpnju i kolovozu 2014. godine priredio je samostalnu retrospektivnu izložbu u Muzeju Croata insulanus grada Preloga, s

pedesetak radova. Katalog su napisali novinar Josip Šimunko i povjesničarka umjetnosti Iva Kožnjak, u ulozi ravnateljice muzeja. Nekoliko njegovih slika i crteža nalazi se u monografijama Preloga iz 1995. i 2015. godine. Obje monografije uredio je akademik Dragutin Feletar.

Godine 2018. objavljena mu prva knjiga pod naslovom "Moja nostalgija", koju su uredile Mirjana Hrzić i Marija Oto Sačer. Knjiga je objavljena uz pomoć Grada Preloga, Međimurske županije i Ministarstva kulture u sklopu manifestacije Priločki velikani.

LIKOVNA RAZDOBLJA I SLIKARSTVO FRANJE ŽEŽELJA MUSTAKA

Svaka analiza ili promišljanje likovnog djela Franje Žeželja Mustaka unaprijed je manjkava jer nedostaje čitav niz slika iz pojedinih ciklusa. Veliki broj njegovih slika raspršen je po svijetu i dijelom po državama bivše Jugoslavije tako da je potpun pregled nemoguće sastaviti. Značajan broj slika, pogotovo iz ranijih razdoblja, nije niti fotografiran, a znatan se dio temelji samo na sjećanju autora. No i ono što je ostalo, čini značajan likovni opus.

Bitnu odrednicu njegova rada čini impresionizam, želi uhvatiti svaki trenutak istinitosti. Franjo Žeželj Mustak previše je znatiželjan, previše gladan novih likovnih spoznaja, što se odražava na njegovim slikama. Njegove slike gotovo su autobiografske, uvelike označavaju njegov znatiželjan karakter. Nestalnost i emotivnost tu nije mana, nego izazivačka vrlina. U tom traganju ostaje najvažnije: on je slikar kojemu je realitet temelj za nadogradnju određene razine impresionističkih i ponekad čak ekspresionističkih detalja, od klasične flandrijske škole pa do suptilnih mijena svjetlosti. Svaki je novi motiv obasjan vlastitom svjetlosti i vlastitim raspoloženjem. Prema stilskim obilježjima može ga se slobodno svrstati u impresioniste, uz nekoliko izleta u druge likovne pravce. Kao slikar vrlo se malo promijenio, uvijek se vraća impresionističkom pomaku. Cijeli svoj život proučava velike francuske i svjetske impresioniste, a zanima ga i cjelokupna svjetska umjetnost. Karakteristika je njegova stila svojevrsni koloritni minimalizam, ne u monokromatskom smislu, već više kao pažljiv znak uporabe boje. Za njega boje kazuju, one vrište i govore, a teme su slika različite, no vrlo često ipak zadane i društvenim kontekstom. Boja na taj način na njegovim slikama postaje likovna misao. Prema preciznosti nanošenja boje na platno ili podlogu, uvijek znamo da iza nje stoji slikar koji duboko promišlja, a ne netko kome je slikanje samo igra. Takav se stav prema koloritu simbolično ogleda u izboru motiva, a još više u izboru karaktera boja na slici. Svaka slika nosi svoj karakter koji određuje glavni motiv, tako da ih je teško uopće uspoređivati, što također govori o impresionističkom odnosu prema motivu. U svojoj analizi Renoira Franjo tako piše: „Upoznavši se s njegovim djelima, upoznao sam i sve impresioniste. Fascinirala me slika (tada još kopija – litotisk) na platnu 65x81 "Trg svetog Marka", Venecija. To je slika napravljena samim raznobojnim mrljama, kao da se dijete igralo. Tako sam ja to konstatirao još mlad. Da, ali pokušaj kopirati original, pa da vidiš muke ježove.

Upravo mi je Renoir bio vodič sa svim svojim radovima jer je njegova tehnika uljem pogodna za kopiranje voštanim i uljanim pastelima pa sam uvježbao i tu tehniku. U njegovoj maniri mogao sam se slobodno razmahati jer ti dosadi ona obavezna radna pedanterija primarnog posla."

Drugi je temeljni stav njegova slikarstva jaka simbolika, neki put skrivena i zakopana duboko na slici. Ponegdje, kao na slikama s političkim motivima, sasvim prezentna. Moglo bi se zapravo reći da postoje faze u njegovu slikarstvu kad dominira simboličko, kao u slici *Majčinstvo* ili na slici *Anđeli Bijafre*. Simbolizam mu je veoma težak i gotovo nerazumljiv za promatrača, pun povijesnih i filozofskih elemenata. Svaka njegova slika ima vlastitu priču, a slika gotovo uvijek nastaje s nekim dobrim razlogom. Autora posebno vrijeđaju nepravde, bilo da su nanesene u djetinjstvu ili u životu i one su česta tema njegovih slika kao skriveni motivi.

Evo kako autor sam objašnjava simboličku i alegorijsku sliku *Majčinstvo*: „Centralna figura je majka, okrenuta je leđima mnoštvu jer je za nju najvažnije njeno čedo. Dolje je jedan biser, a što je drugo peć, gdje se peče začecé. Tu je i sitno zrno gorušice iz kojeg izrasta veliko stablo. Dalje, neki divlji plodovi kao znak istočnoga grijeha (s time se nikada ne mogu složiti: začecé je grijeh, a djeca Božji dar). Školjke na slici predstavljaju mozak. Za sve veliko hvala majci iako lovorov list nije uvijek zelen. Ipak, za svaku oplodnju kriva je neka prašina ili kukac, ovdje su prikazana dva crvena crvića. Čistoću prikazuje plavi cvijet lana, vječiti simbol starih Slavena. Kako je nastala ideja slike? Kad u svojem kvartu u gradu susretnoš lijepu majku i kćer, sjetiš se Svevišnjeg kipara koji je stvorio takvu ljepotu i dao tebi dar da to ovjekovječiš. Naravno na tebi sličan način."

Na slici *Anđeli Bijafre* inspiracija su viđeni "Anđeli koji pjevaju" na kamenom portalu u mramoru u Muzeo del Opera del Duomo u Firenci. „Ako takvo djelo, koje si napravio, kasnije pokloniš ili daš nekome kao koricu kruha, zašto onda treba tvoj potpis na takvoj slici?", pita se autor.

Zbog značajnog utjecaja putovanja kao traganja na putu, može se sasvim sigurno govoriti o više vremenskih ciklusa: beogradski ciklus, putovanja po zemljama bivše Jugoslavije, frankfurtski ciklus, pariški ciklus te na kraju, nakon povratka u Hrvatsku, veliki priločki ciklus. Unutar vremenskih ciklusa nastaju pojedine slike s političkom tematikom, ponajviše kao znak autorova neslaganja. Autor se ponekad vraća motivima iz ranijih razdoblja, više da se prisjeti davno zaboravljenih osjećaja koji ga muče.

Ova podjela na razdoblja i cikluse samo je uvjetna, no dobro označava tematske okvire, što ne znači da neka od slika iz ranijeg ciklusa nije nastala i nešto kasnije, a i po sjećanju. Kao slikar impresionist, Franjo Žeželj Mustak se nakon sazrijevanja vrlo malo mijenjao tijekom svojeg stvaralačkog rada. Najraniji radovi nastali su od 1953. do 1956. godine, sačuvano je tek nekoliko slika i skica. To je vrijeme školovanja u Jesenicama i u Beogradu. U Jesenicama praktično radi u drvu i drugim materijalima, a tek povremeno slika temperom. Tek u Beogradu (po preporuci Božidara Jakca jer nije završio klasičnu srednju školu da bi mogao upisati akademiju, već zanat) spoznaje tih ranih godina da je i slikar. Tu ponajviše uči o povijesnim umjetničkim stilovima te o tehnikama restauriranja starih majstora.

Studira ljudski pokret i položaje tijela, ali ne i akt. U to je doba to bila proskribirana tema u školama. Ipak, radilo se aktove s gipsanih odljeva, a živi modeli bili su mogući samo na "divlje" ili prema onoj "snađi se". Sačuvano je tek nekoliko skica iz anatomije i niti jedan pejzaž. Po obrisima olovke, posebno lica i očiju, vidi se nadarenost autora koji uspijeva pogoditi karakter zamišljene mlade žene. Iz tog perioda postoji i cijeli blok crteža aktova koji nisu za javnost.

Beogradski ciklus

Stotinjak slika iz beogradskog ciklusa nastalih od 1956. godine izgubljene su u vremenu i prostoru. Kao mladi čovjek i slikar željan znanja, a otkrivajući talent svima oko sebe, svoje slike iz tog razdoblja mahom poklanja kolegama s posla, prijateljima ili onima koji su to od njega na temelju moći zatražili. Nažalost, nije sačuvana gotovo niti jedna slika iz tog ciklusa. Ipak sačuvali su se nazivi slika koji sami po sebi govore o motivima. Format slika iz tog ciklusa su 50x40, 60x40, a panorame 80x40 ili 80x50. Nastale su šezdesetih godina, a prije putovanja po zemljama bivše države. Ponekad su i četiri slike bile naslikane jedna preko druge, nije bilo novca, a htjelo se izlagati, a najčešće u tehnici tempere i ulja. U potpisima na tim slikama najčešće piše *Žeželj* pa je moguće da će se jednog dana pojaviti i prepoznati. Beogradski ciklus obuhvaća većinom motive Beograda, portrete prijatelja i majstora iz umjetničke radionice. Prava je šteta što nemamo više podataka o slikama iz tog vremena jer je Franjo Žeželj Mustak jedan od rijetkih slikara koji prikazuje Međimurce u Beogradu. U to se vrijeme u Beogradu u potrazi za kruhom nalazilo mnogo ljudi iz našeg kraja i iz Preloga, posebno ženska čeljad. U Beogradu tako nastaju slike *Međimurci* (ispred crkve u Krunskoj), *Pobožni Međimurci* (u Dalma podrumu), *Međimursko slavlje u Tuzli* i druge, kojima se gubi trag pa čak i naziv.

Tematski, kao i prema nazivima motiva, vidljivo je da želi prikazati dojam i ljude u njihovim svakodnevnim poslovima, stran mu je socrealizam, a često slika i vedute i život u gradovima. Više slika s motivima Međimuraca u Tuzli također je izgubljeno ili im se izgubio trag.

Putovanja po zemljama bivše Jugoslavije

*Ja se pitam često: tko sam
Ovaj tuđinac
I strepim
Osjećam se tako mračnim
Tuđim
I slijepim.*

(*Franjo Žeželj Mustak*)

Slike ovog uvjetnog ciklusa nastaju na brojnim putovanjima autora od početka šezdesetih godina prošlog stoljeća po zemljama bivše države, pa sve do 1966. godine. Najčešće je riječ o krajolicima i motivima iz pojedinih gradova i mjesta iz cijele bivše Jugoslavije, a posebno iz Dalmacije i Istre, ali i Makedonije. Velika većina slika ovog uvjetnog ciklusa danas je zagubljena te razasuta po zemljama bivše Jugoslavije, ostale su samo poneke fotografije.

Godine 1966. dobiva otkaz u Beogradu zbog toga što nije htio pristati na krađu, a navodno zbog pričanja viceva o Titu. Tada je zatvoren te protjeran iz Beograda u Prelog. Tu teško preživljava nekoliko godina s obitelji, ne može dobiti putovnicu, radi sve i svašta, bavi se i poljoprivredom. Čim je dobio putovnicu (pasoš), sprema se u Njemačku.

Slike nastale u Njemačkoj

Svega je nekoliko slika i njihovih naziva sačuvano iz vremena boravka u Njemačkoj, ponajviše iz razoblja u Frankfurtu, dok je znatan dio slika iz tog razdoblja ostao nepoznat. Na jednoj slici potpisuje se kao *Fran Dravski*, a na većinu slika iz tog razdoblja potpisuje se kao *Franz Lang*. Naime, u radionici su ga zvali Franz Lang pa je odlučio tako se potpisivati.

U Njemačkoj nastaje jedna od njegovih najboljih slika *Mađarska pusta*, drugi naziv *Na konjari*, ulje na platnu, 100x30, 1974., potpis *Žeželj*. Na slici su prikazani konji na livadi kraj zdenca, a inspiraciju za ovu sliku *Žeželj* pronalazi u jahaćim konjima profesorice Juli, a motivski u Leonardovoj *Posljednjoj večeri*. Sačuvana je i slika *Bruklinski most* iz tog razdoblja, ulje na platnu 100x30, 1974. godine, potpis *ŽefraMus* i to samo zbog toga što je služila kao pokrov slici *Mađarska pusta*. Putovalo se vlakom pa je lako moglo doći do oštećenja. S obje obale strše uvis gotovo kamene skulpture kao dva srednjovjekovna dvorca koje povezuje uska traka mosta koja presjeca krvavo crveni zalazak Sunca ili noćno nebo. Ostalo je i nekoliko fotografija sa zadnje izložbe u "Galeriji 21". Riječ je o slikama *Nostalgija*, akril na platnu, 65x42, 1975. godine u privatnom vlasništvu J. J. Cleveland, Ohio, USA, zatim *Atlantida u Boki Kotorskoj*, ulje na platnu, 220x150, 1975., *Veliki prasak stvaranje svijeta*, ulje na platnu, 200x150, 1975., *Duboka brazda četveropregom*, ulje na platnu, 150x100, oko 1975., te *Obrada lana i konoplje* ulje na platnu 150x100, započeta 1972., dovršena oko 1975. O jednoj od svojih najboljih slika iz tog razdoblja i uopće, koja nosi naziv *Nostalgija*, Franjo *Žeželj Mustak* će progovoriti u svojoj knjizi *Moja nostalgija* (nakladnik Književni krug Prelog, 2018. godine). On piše: „Kako sam djetinjstvo proveo kod bake, sve svoje vrijeme, a pogotovo ljetnje školske praznike, pasao sam krave. To isto radila je i Ona. Puno smo skupa pojeli kuržnjači na Veljki tratama i kod Drave... Ostat će to neka dječja platonska ljubav... Ja sam otišao u Sloveniju za šegrta, a Ona godinu dana kasnije k ujaku i završi za medicinsku sestru, udala se i otišla u Švedsku... Nismo se vidjeli 21 godinu, konačno smo se sreli kod njezine sestre, ona je već pokopala muža Prekmurca. Stalno uzdiše za zavičajem i odlučim joj pokloniti jednu sliku naše kraja. Trenutno nemam ništa prikladno, morat ću napraviti novu, naravno

bistre glave. U nedjeljno popodne karikiram jedno platno, početnički šablon, nebo, voda, plavo, dolje malo zeleno brrr. Odložim i odem u šetnju. Prebirem po mislima kakvo je tada vrijeme bilo. Predvečer još nije bila magla? Ništa, meni se samo vraća slika nas dvoje golih. Treba zaploviti drugim vodama. Na poslu ljudi ponedjeljak, radim od 6 do 6, ponedjeljkom ni trava ne raste. Utorak, srijedu i četvrtak imam predavanje u večernjoj školi. Svejedno, uzimam drugo platno i parceliziram površinu po zamisli kako bi trebala izgledati slika. Srijeda je. U subotu imam cijelu sliku u glavi, ali ova ženska figura gleda u mene. Okrenem je neka gleda u daljinu i tako se rodi ime slike *Nostalgija*. Ulje se slabo suši, čime to ubrzati? Imao sam prilike vidjeti kolege s raznih strana svijeta što sve troše na kolonijama. Ja od toga baš ništa nemam pa odlučim probati finiš s tim akrilikom, ali tu treba nježnost kao što leptir sjeda na cvijet jer popravka nema. I bi dobro. U nedjelju idem k tim sestrama da je iznenadim kako sam napravio sliku. Iznenadenje doživim samo ja. Sestra mi reče: *Otišla je jučer ujutro za Švedsku, njezin sin (19) ima neke zdravstvene probleme*. Ja sad sliku uopće ne spominjem. Kako mi kolegice traže slike za zajedničku izložbu, odlučim dati i *Nostalgiju*. Imam je vremena ostaviti kod njene sestre. Kako me grdila što se nisam javio barem jednim pismom jer sam znao njenu adresu, a ona moju nije. Zato sliku potpisujem *Debilimus*, a za izložbu premazujem potpis akrilikom i drškom od kista potpisujem kao i druge slike, Franz Lang... Ponovno se srećemo nakon 22 godine na preloškoj Marini. Ni tada je nisam prepoznao, a ona mene jest. Opet je u koroti, pokopala je i drugog muža Šveđanina, ali sad je bogata..."

Pariški ciklus

Ovo veoma inspirativno razdoblje obuhvaća vrijeme od 1972. godine i kasnije, do definitivnog povratka u Prelog 1986. godine. Žeželj desetak puta boravi u Parizu, a posljednji put 1986. godine. Tu posebno studira francuske impresioniste, a svoja zapažanja uobličuje u studiozne tekstove o autorima. Slike iz pariškog razdoblja moguće je lakše identificirati jer se autor na njima potpisuje kao *Fransoa Cro*. Sačuvane su najčešće samo fotografije tih slika te dvije slike iz tog razdoblja koje su kasnije ponovljene prema sjećanju.

Sačuvani nazivi slika su: *Stručak međimurskog cvijeća u Parizu*, ulje na platnu, 25x80, 1972., potpis Fransoa Cro, kupila ju je jedna Slovenka iz Liona, slika *Trabakul*, ulje i silikon na platnu, 80x40, likovna kolonija na Montmartreu, Pariz, 1972. godine. Slika je u privatnom vlasništvu, H.H. Northampton, Engleska. Slika *Sretni u mirnoj luci*, ulje na platnu, 60x80, kolonija na Montmartreu, Pariz, 1972. godine, potpis *Fransoa Cro*, u vlasništvu je I.W., Chicago Ired, USA. *Azurna obala – zalazak sunca* ulje pastos na platnu, 100x40, 1972., kolonija Montmartre, Pariz, potpis *ŽefraMus*, (u privatnom vlasništvu, Pariz – nepoznata Parižanka). Slika *Panorama Pariza*, ulje pastos i špahtla, 120x40, kolonija Montmartre, 1972. godine, potpis *Fransoa Cro*, u privatnom je vlasništvu A. S., Canberra, Australija. Djelo *Andeli Bijafre*, za gladnu djecu Bijafre, Žeželj poklanja Turističkoj zajednici Montmartrea, riječ je o ulju na platnu 60x45, 1972. godine, slika je bez potpisa

autora. Studija *Jahres 972, osmi mjesec*, olovka, 1972., potpis *G – 253 – 937* (25. 3. 1937. dan, mjesec i godina rođenja autora, zapravo je mali izlet). Sačuvana je i fotografija slike *Montmartre – Art difens*, ulje na platnu, 70x50, 1972. potpis *Fransoa Cro*. *Igor Zaporožac* je portret kolege slikara iz Ukrajine s kojim se druži u Parizu, ulje na platnu 50x40. Prvi portret nastaje 1972. godine u Parizu, a replika oko 1993. godine u Prelogu prema sjećanju, potpis *ŽefraMus*. U Parizu i Francuskoj slika *Aktivno na Montmartreu*, Pariz, špahtla, 40x50, 1972., potpis *Fransoa Cro*, slika u privatnom vlasništvu. Češće putuje po Francuskoj, tako nastaje slika *Lourmarin u proljeće*, ulje na lesonitu, 60x48, 1975. godine, potpis *ŽefraMus* te slike *Kote de Azur I*, pastos ulje i špahtla na platnu, 36x30, 1975., potpis *Fransoa Cro*, *Kote de Azur II*, akrilik na ljepenki, 60x40, 1975., potpis *Fransoa Cro*. Sačuvana je slika *Motiv iz Andore I*, pastosakrilik na kartonu, 70x50, 1975. godine, potpis *Fransoa Cro* te *Paris Notre – Dame et les Bougeuistes*, ulje na platnu, 70x60, potpis *Fransoa Cro*.

Pariz je za Franju Žeželja, kao uostalom i sve slikare, mitsko mjesto, vrhunac putovanja starom Europom i "landranja" kako on kaže, u kojemu upija svaki trenutak, upoznaje slikare iz raznih krajeva svijeta kao i naše slikare u Parizu, ali stiže i francuske prijatelje. Pomno proučava detalje francuske kulture i povijest slikarstva na slikama velikih umjetnika, posebno impresionista. I u kasnijim godinama vraća se pariškim temama pa slika replike prodanih slika po sjećanju. Na jednoj svojoj slici iz tog razdoblja naslikao je sebe kao znatizelnog psa koji upija mirise Montmartrea. Temi Pariza vraća se i u Prelogu.

Priločki ciklus

Slike nastale od osamdesetih godina prošlog stoljeća do danas (autor jedno vrijeme uopće ne slika nakon povratka iz Njemačke i Francuske u Prelog zbog bolesti) nazvane su po želji autora Priločki ciklus jer su najvećim dijelom tematski i stvarno mahom vezane za grad Prelog i njegovu povijest. Taj je ciklus i najbrojniji te sadrži oko dvije stotine radova koji su nastali u zadnjih tridesetak godina. Razlog je taj što su slike najčešće očuvane i fotografirane te im se može ući u trag. Jedan dio slika iz tog ciklusa posjeduje i sam autor.

Stalna su inspiracija motivi Preloga i stare Drave koje više nema jer je tu jezero HE Dubrava, no autor se stalno vraća ranijim sjećanjima i motivima kad Drava još nije bila zauzdana. Na svojim slikama Drave opisuje život ljudi na Dravi i uz Dravu uz koju su ljudi sudbinski vezani. Uz pokoju sačuvanu skicu nastaje i niz slika vezanih uz ranija razdoblja koje prije nije uspio završiti ili pak slika po sjećanju novu sliku s istim motivom, pogotovo na putovanjima po zemljama bivše Jugoslavije. U tom vremenu nastaje i više slika po sjećanju iz pariškog perioda, posebno Montmartrea, uz malu galeriju portreta zanimljivih osoba koje je poznao.

Zbog razlikovanja, nužno je iz tog ciklusa izdvojiti najmanje dva likovna izleta: prvi u nadrealizam, a drugi u angažirano, gotovo bi se reklo, politički simbolističko slikarstvo. Tako naprimjer, na jednoj svojoj slici slika Europu u liku žene koja Hrvatskoj okreće golu zadnjicu, što je aluzija na predugo čekanje na

prijem u Europsku uniju. Priločki ciklus je na određeni način i povratak djetinjstvu i potrazi za sjećanjima. Autor se vraća svojim motivima iz sedamdesetih godina i neke od njih pretvara u slike po sjećanju jer nema drugog izbora, tih prostora Drave danas više nema. Veliki dio slika iz tog ciklusa posvećen je Dravi kakva je nekad bila i domaćim ljudima vezanim uz Dravu. Slikar kao da slika pomalo gorko, s okusom prolaznosti i patine koja još nije zlatna prošlost. Značajan opus od desetak slika čine i njegovi sakralni motivi. Simbolika je sakralnih slika dostojanstvena i mirna. Kako sam kaže: „Crkva je živi čovjek, a ne ono materijalno.“

Podjela na cikluse, pa makar po samo prema vremenu nastanka, samo je uvjetna. Slike su mu motivski toliko različite kao da ih je slikalo više autora, no lagani dodir impresionizma stalno je prisutan.

Zadnje razdoblje Priločkog ciklusa s temom Preloga i Drave nosi naziv "Covid 19". Prema autorovoj želji ciklus je tako nazvan po pandemijskoj bolesti korona virusu, no to je samo nastavak velikog Priločkog ciklusa. Autor tu ponovno aktualizira svoje ranije radove, najčešće po sjećanju ili dovršava započete slike. Naime, neke slike stoje nedovršene u ateljeu u Prelogu i po više desetaka godina dok dođu na red ili dok autor pronađe svoj sretan trenutak inspiracije. Kad je riječ o ciklusima slika, kod Žeželja je moguće izdvojiti frankfurtsko (njemačko), pariško i priločko razdoblje te nekoliko likovnih izleta, tako je na primjer manji, ali vrstan ciklus sakralnih motiva, ili društveno politički motivirane slike kao reakcija na aktualne događaje. Uopće, kod Žeželja je nezahvalno govoriti o ciklusima, više je riječ o razdobljima i sjećanjima i likovnim izletima.

Franjo Žeželj Mustak je i vrstan pisac i poznavatelj umjetnosti koji se sav predaje svojoj likovnoj umjetnosti. Služi se različitim likovnim tehnikama. S istom strašću slika ulja na platnu, akvarele i pastele, poznaje sve tehnike freskoslikarstva i tajne materijala. Treba vidjeti barem dio njegovih istraživanja, ovdje pod nazivom *Likovni zapisi*, da bi se saznalo koliko je duboko u svojim likovnim i misaonim traganjima za podrijetlom umjetnosti i umjetničkim. Tako čitamo: „Umjetnik ne stvara intuicijom (neposrednom spoznajom), nego znanstvenim postupcima. Umjetnosti je osnova osjećaj od trijeznog promatranja (opservacije) pa do zanesene mašte (imaginacije) te do snoviđenja (halucinacije). Da umjetnost nije djelo osjećaja nego razuma, onda bi estetičari zamijenili umjetnike, pravopisci bi bili najbolji književnici, muzikolozi najbolji glazbenici, inženjeri najbolji arhitekti, klesari najbolji kipari, geometri najuspješniji slikari pejzaža itd. Ipak nije tako. Umjetnost ne može biti lišena ljudske prisutnosti, ali živjeti kao čovjek, to je već umjetnost...“

Nema sumnje da je Franjo Žeželj Mustak jedan od najboljih impresionističkih slikara sjeverne Hrvatske u drugoj polovici dvadesetog stoljeća i početkom 21. stoljeća. Kako nikad nije žudio za slavom i priznanjima, niti je priređivao izložbe, slabo je poznat u likovnim krugovima. Nadamo se da će ova monografija dijelom popuniti tu prazninu.

SLIKE I RADOVI PO RAZDOBLJIMA I GODINAMA NASTANKA

Prema procjenama samog autora, ukupno je naslikao ili izveo kao kipar ukupno više od tisuću radova. Mnogi će i dalje ostati nepoznati javnosti te će ga neki budući istraživači moći identificirati samo po stilu ili potpisu. Slike su nastajale na brojnim putovanjima, najčešće nisu fotografirane pa im se zna samo naziv, a često niti to. Poznati su nazivi samo oko tri stotine djela. Kako je većina njegovih slika razasuta po svijetu, gotovo je nemoguće ući im u trag. Ako nisu prodane, poklonjene su u humanitarne svrhe. Poznato je samo oko tri stotine radova, no i od tih radova, samo je manje od dvije stotine moguće predstaviti javnosti jer naprosto nedostaju fotografije.

Primjerice, prema sjećanju autora nije popisano najmanje tridesetak akvarela nastalih na putovanju po Istri i Slovenskom primorju, u Labinu, Portorožu, Postojni, Radovljici (crkva), u dolini Kozolci – nastambe za sušenje sijena, na Brdu kod Kranja, oko Bohinjskog jezera. Također nisu popisani mnogi radovi nastali duž jadranske obale, od Portoroža do Ulcinja, a posebno Boke Kotorske do 1966. godine, a izgubljeni su i popisi radova nastali u Tuzli. Krnji su također popisi slika iz njemačkog ili pariškog razdoblja jer su prodane ili poklonjene u humanitarne svrhe. Izgubljeni su i mnogi akvareli, najmanje njih stotinjak, nastali na putovanjima po zemljama bivše Jugoslavije nastali od Dubrovnika do Mostara, cijeli blok akvarela iz Sarajeva i Ilidže, akvareli iz Zlatibora, kao i s putovanja po jadranskim otocima. Autor je radio na obnovi spomenika i na restauracijama, ali ujedno u slobodno vrijeme i slikao.

U ovoj monografiji radovi su predstavljeni po razdobljima života samog autora i prema godini nastanka, uz manje iznimke. Slikar se često vraća prijašnjim motivima iz ranijih razdoblja prema vlastitom sjećanju.

3. *Školski sat*, olovka na blok papiru, 26x29, 1956.

6. *Život u moru*, ulje na platnu, 60x50, 1956.

72. *Banatska nošnja*, tempera na kartonu, 33x50, 1957.

83. *Sveti Neum*, tempera na lesionitu, 60x40, 1959., vlasništvo B. S., Ohrid

85. *Bivoli ispod mosta u Bitoli*, tempera na lesionitu, 60x40, 1959.,
u vlasništvu T. D. Bitola
Ponovljeno, *Bivoli na kupanju*, ulje na platnu, 60x40, 1962.

97. *Čobanica i ovce*, motiv iz Livna, ulje na platnu, 60x40, 1960.,
u nepoznatom vlasništvu, Deševo

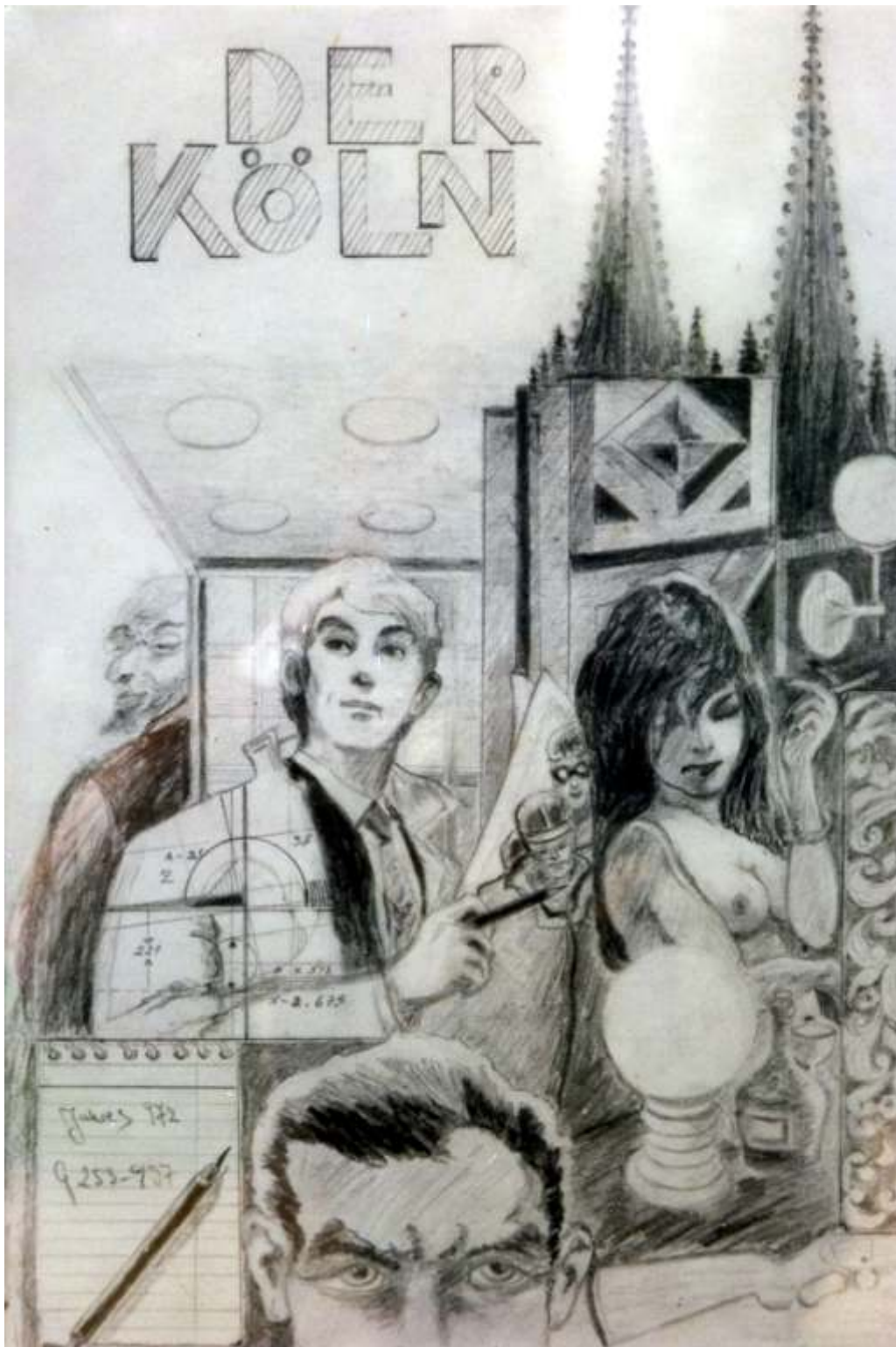

105. *Crnogorski perjanici na pojilu*, a la F. Kikerec, ulje na platnu,
drugi naziv *Bosanski motiv*, 70x40, 1961., u vlasništvu K. S., Tuzla, ponovljeno 2019.

111. Čerka, olovka, 1965.

SLIKE NASTALE U FRANKFURTU I U NJEMAČKOJ

114. *Priprema proslave katedrale*, olovka, 28x40, kolovoz 1972.,
povodom 725. godine katedrale u Kölnu

115. *Mađarska pusta (Na konjari)*,
ulje na platnu, 100x30, 1974.,
osobno vlasništvo.

Jedna od najboljih autorovih slika
nastala je u Njemačkoj.
Figure konja raspoređene
su po tri, nalik rasporedu
Leonardove *Posljednje večere*.

116. *Broklinski most,*
ulje na platnu, 100x30, 1974.,
naknadno potpisana,
sada potpis ŽefraMus

117. *Nostalgija*, akrilik na platnu, 65x42, 1975. Jedna od najboljih autorovih slika.
Prodana na otvaranju izložbe u "Galery 21", Frankfurt, Njemačka. Danas u privatnom vlasništvu J. J. Cleveland, Ohio, USA

SLIKE NASTALE U PARIZU
I PUTOVANJIMA PO FRANCUSKOJ

122. *Stručak međimurskog cvijeća u Parizu*, ulje na platnu, 25x80, 1972.,
kupila Slovenka iz Liona (fotografija)

124. . *Sretni u mirnoj luci*, ulje na platnu, 60x80, kolonija na Montmartreu,
Pariz, 1972., u vlasništvu I. W., Chicago Ired, USA

125. *Azurna obala – zalazak sunca*, ulje pastos na platnu, 100x40, 1972.,
kolonija Montmartre, Pariz,
u privatnom vlasništvu, Pariz - nepoznata Parižanka

126. *Panorama Pariza*, ulje pastos i špahtla, 120x40, kolonija Montmartre, 1972.
u privatnom vlasništvu A. S., Canberra, Australija (fotografija)

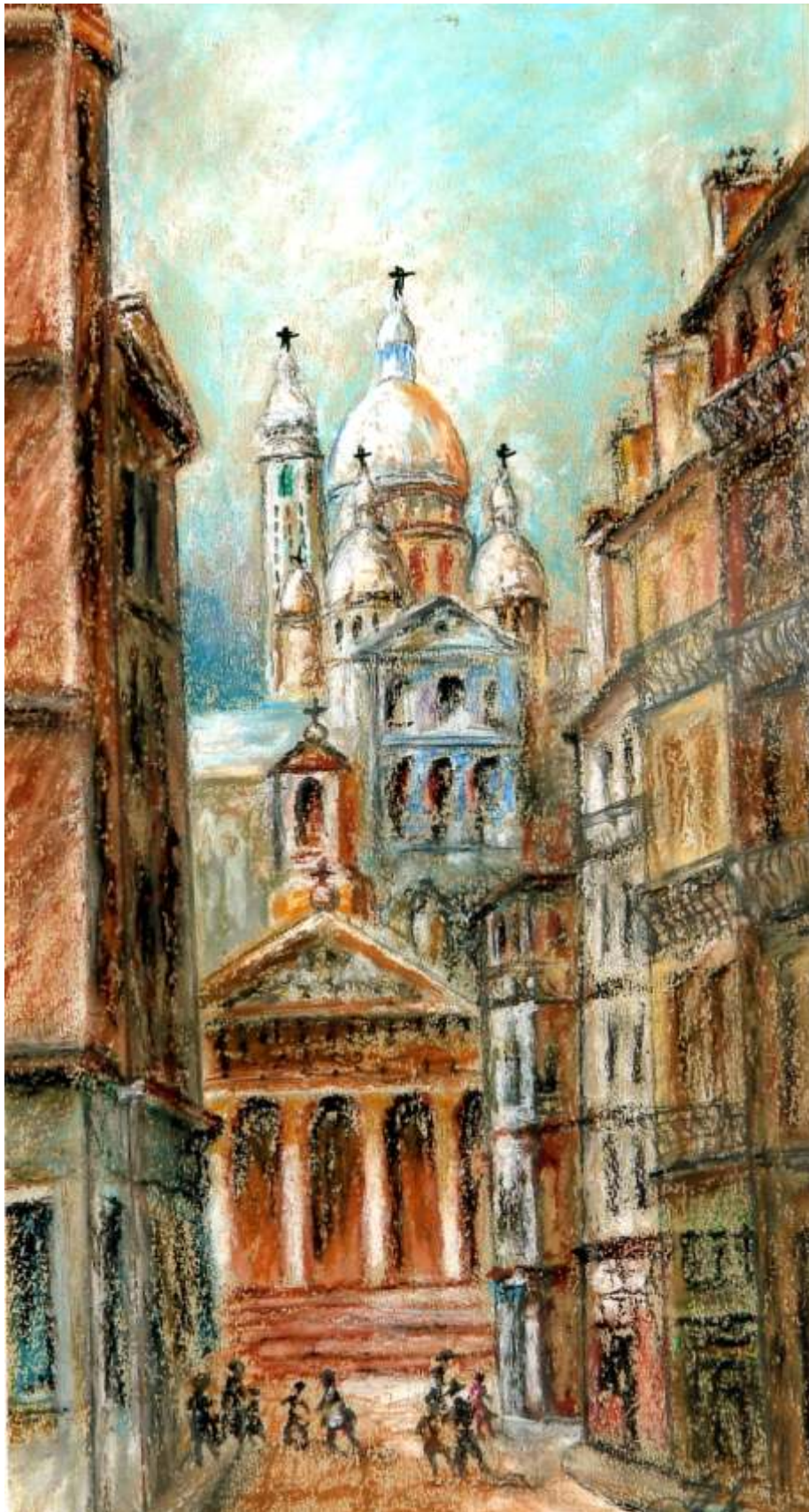
127. *Anđeli Bijafre*, za gladnu djecu Bijafre, poklon Turističkoj zajednici Montmartrea, Pariz, ulje na platnu, 60x45, 1972., bez potpisa autora (presnimak s fotografije)

130. *Igor Zaporožac*, portret slikara, kolega iz Ukrajine u Parizu, ulje na platnu, 40x50, prva slika 1972. godine u Parizu, replika oko 1993. godine u Prelogu

129. *Montmartre – Art difens*, ulje na platnu, 50x70, 1972.

131. *Aktivno na Montmartreu*, Pariz, špahtla, 40x50, 1972.,
slika u privatnom vlasništvu

133. *Kote de Azur I, (Barke na Azurnoj obali)*
pastos ulje i špachtla na platnu, 36x30, 1975.

134. *Kote de Azur II*, akrilik na ljepenki, 60x40, 1975.

135. *Motiv iz Andore I*, pastos akrilik na kartonu, 70x50, 1975.

137. *Čamac na osami*, Francuska, akvarel na papiru, 38x29, 1974.,
u osobnom vlasništvu

138. *Port Bella – Ile Breton*, ulje na platnu, 70x60.
Prva slika nastala je 1973. godine u Francuskoj, druga 2013. godine u Prelogu

136. *Paris Notre – Dame et les Bouguinistes*, Pariz, ulje na platnu, 70x60, 1974.

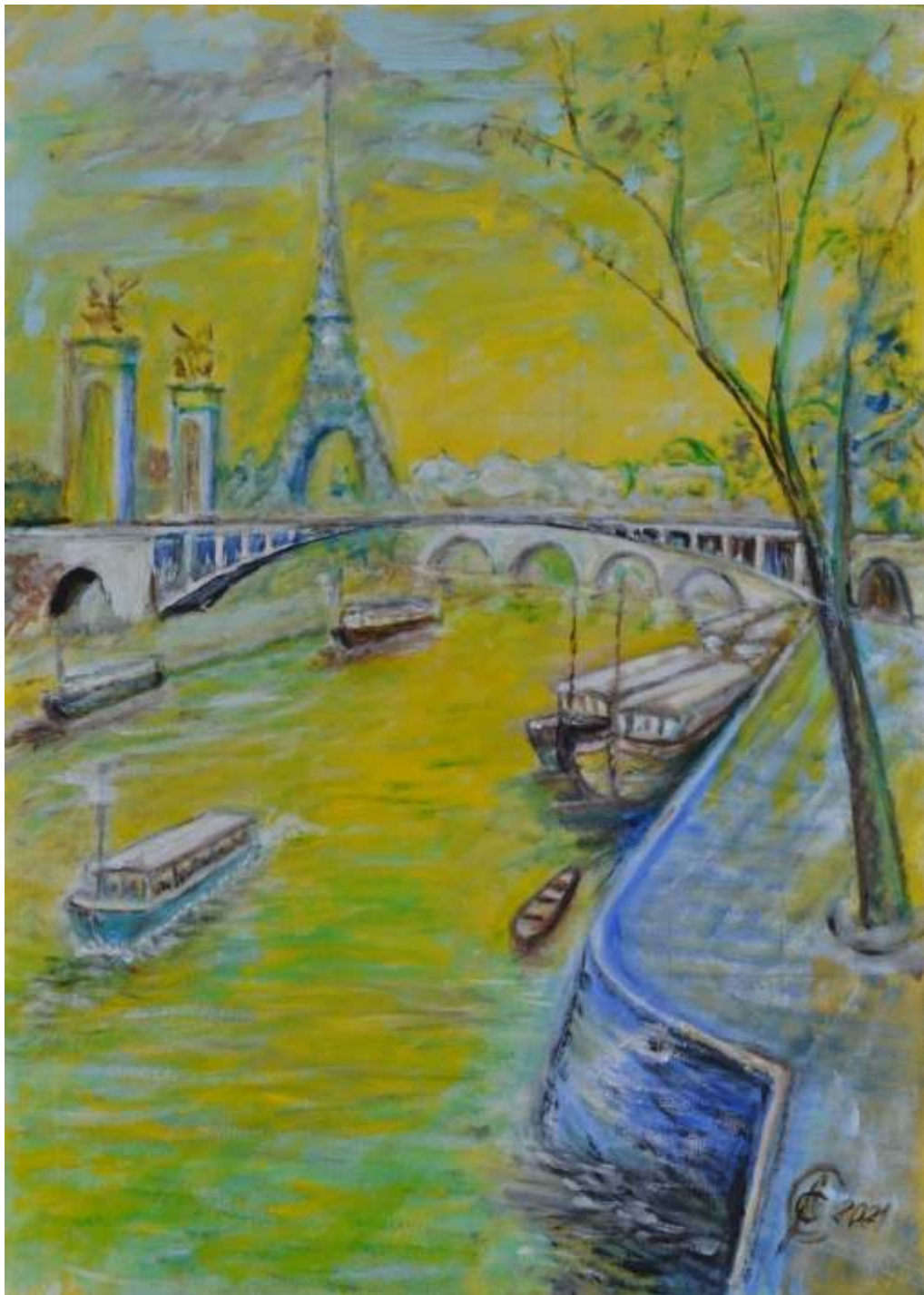

136A. *Paris Notre – Dame et les Bouquinistes*, Pariz, ulje na platnu, 70x60, 1974.
(gore bez psa, dolje sa psom).

Druga slika s istim motivom nastala je 2008. godine.

Franjo Žeželj Mustak će reći: „Ja sam bio kao pas u Parizu koji je želio sve vidjeti.”

Pas na slici predstavlja autora, odnosno znatiželjnog turista koji želi upiti sve ljepote velegrada.

306. *Pariz, mostovi i promet na Seini*, ulje na lesonitu, 50x70, 2021., Prelog

PRILOČKI CIKLUS, SLIKE NASTALE U PRELOGU
OD 1980. GODINE DO 2022. GODINE

141. *Prek Drave*, pastos ulje, špahtla, kartonizirano platno, 40x30, 1981.

142. *Jesenje race*, ulje na platnu, 50x40, 1983.,
jedna od rijetkih slika iz tog razdoblja potpisana s *F. Žeželj*

143. *Banatski salaš*, ulje na iverici, 68x36, 1983., u privatnom vlasništvu S. M., Njemačka

145. *Stari grad Čakovec*, ulje na platnu, 40x50, 1983., jedna od prvih slika potpisana sa *ŽefraMus*, u privatnom vlasništvu, Australija

147. *Tunižanka*, ulje plus akrilik, kartonizirano platno, 30x40, 1984.

148. *Cerje Gornje*, uljani pastel na lesonitu, 66x31, 1987.

149. *Novo na novoj žbuci* (Mali Isus i sveti Josip), freska, tehnika fresko seco (mokro-suho), 240x110, autori Franjo Žeželj Mustak i sin Nenad, 1988., crkva Sv. Lovre, Cirkovljan

150. *Sunčani sat*, freska, 160x240, 1988., crkva sv. Lovre u Cirkovljanu, rađeno prema prethodnom crtežu na staroj žbuci, izrada na novoj žbuci fresko seco tehnikom

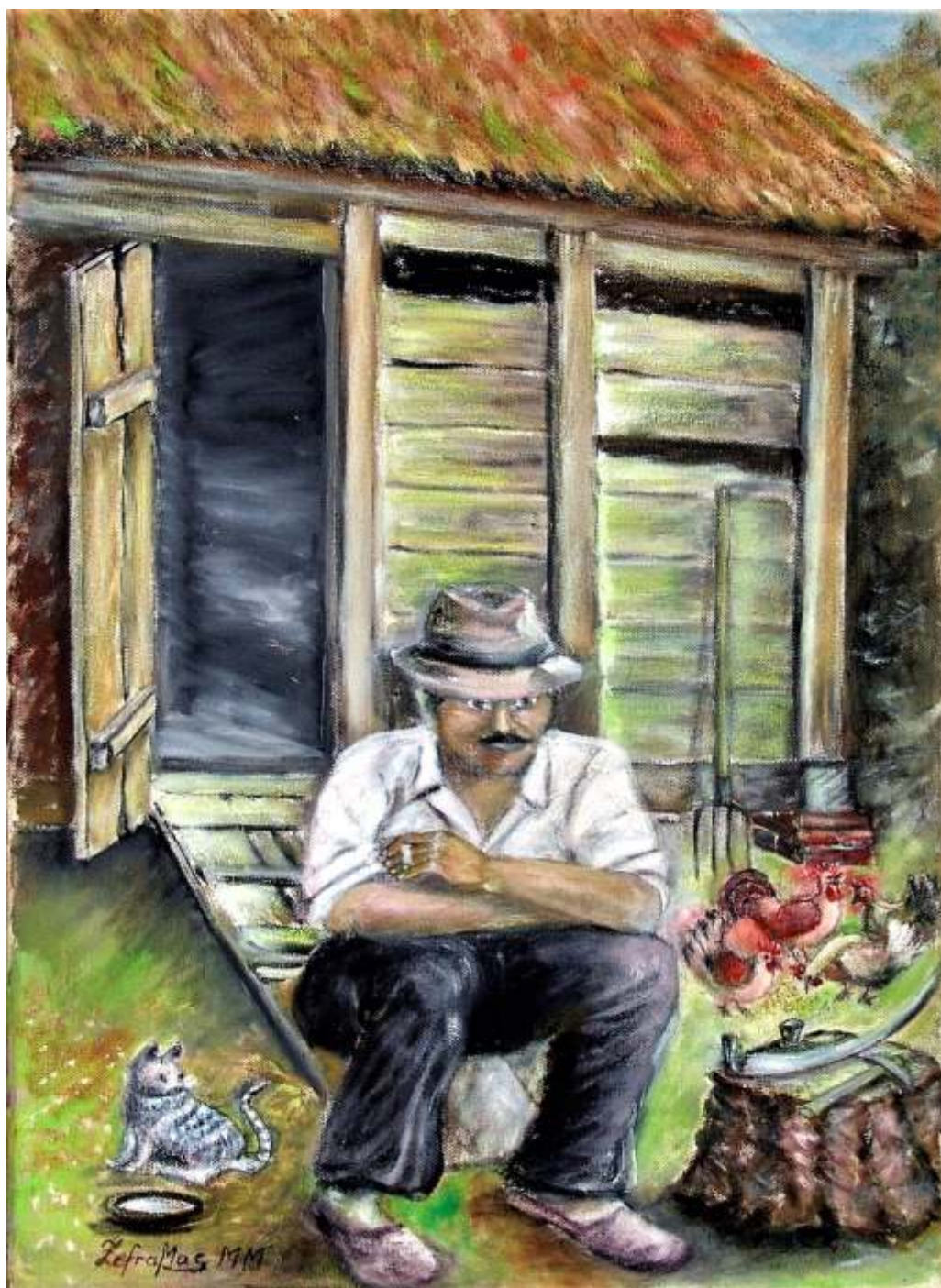
151. *Žuti Istok (Kineska džunka)*, ulje i špachtla na lesonitu, 1988.,
privatno vlasništvo, Varaždin

152. *Sila pred pljusak (Gajnik)*, ulje na platnu, 1993., u privatnom vlasništvu, Prelog

153. *Drava, kopanja slivne meke*, ulje na platnu, 50x40, 1994.,
u vlasništvu G. W. Liburn, Georgia, USA

154. *Sused Hugo, klepanje kose*, ulje na lesonitu, 30x42, 1994.

156. *Bura s preka*, ulje na lesonitu, 50x30, 1995., u privatnom vlasništvu, Pariz

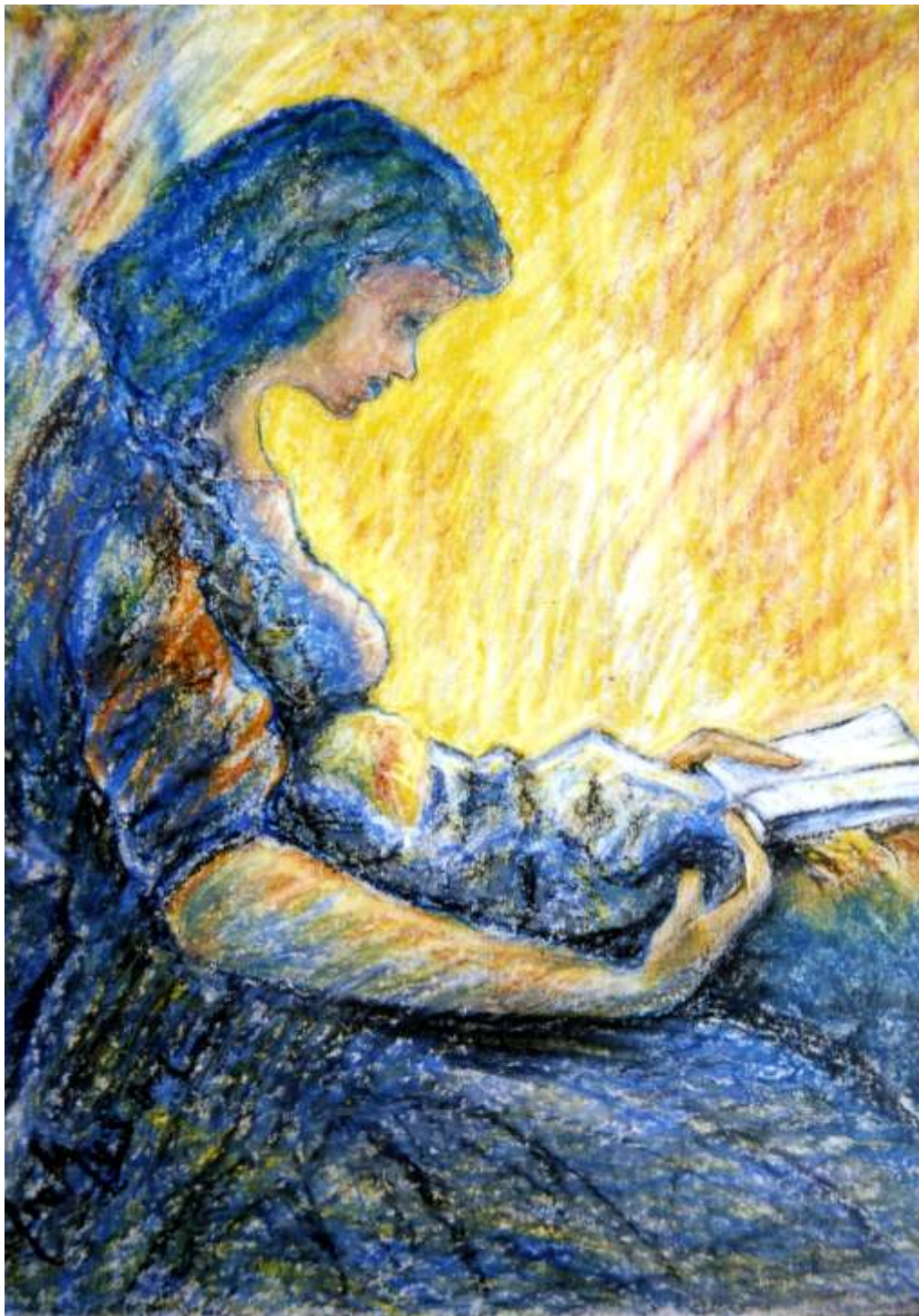
158. *Zaton v Mečju*, uljani pastel, 50x35, 1996.

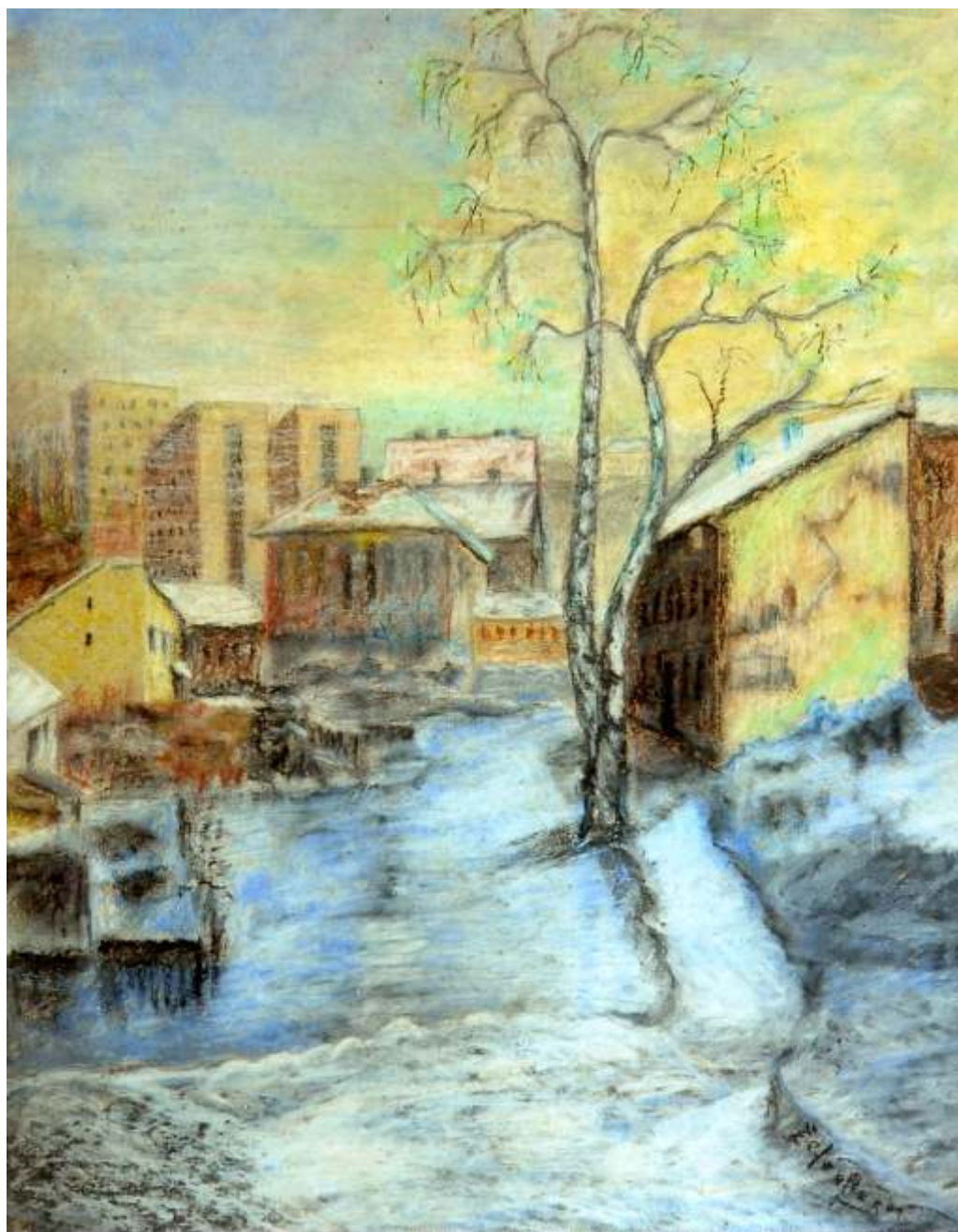
162. *Race na Dravi*, ulje na platnu, 60x50, 1996.,
poklon Galeriji Bauer za porušeni Vukovar

168. *Zima na sjeveru*, ulje na platnu, 80x50, 1999.

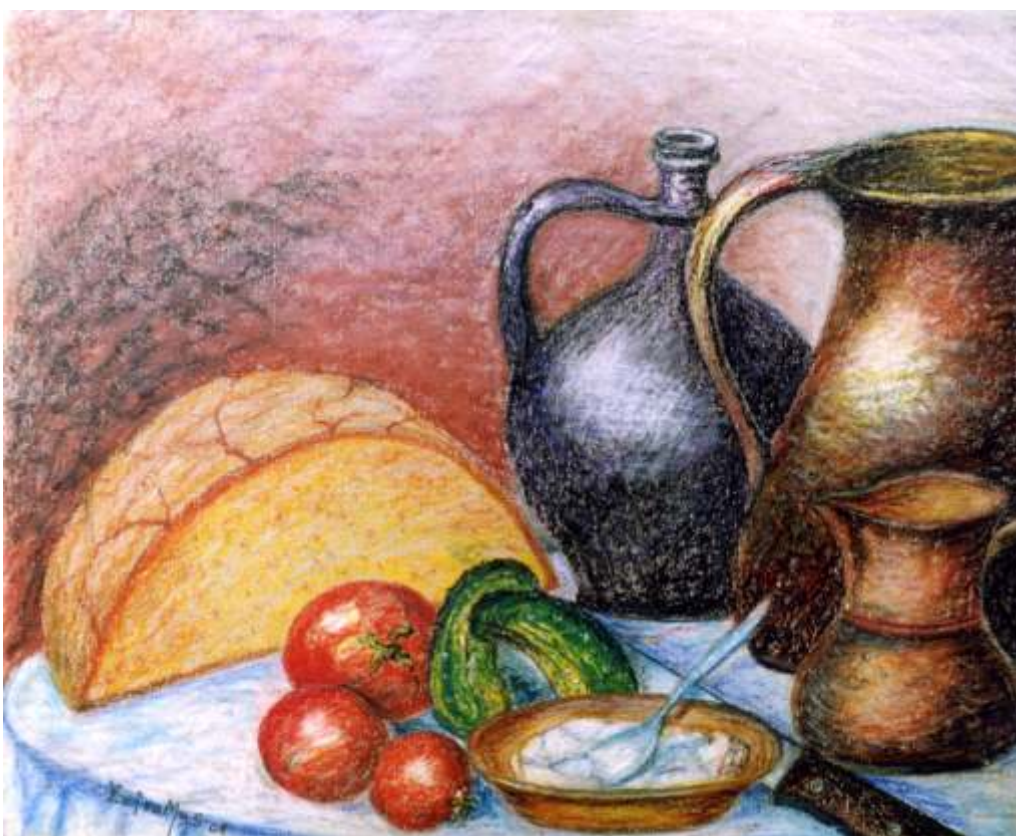
169. *Majka i čedo*, uljni pastel, 25x40, 2000., poklon "Katruži"

170. *Predgrađe zimi*, uljni pastel, 35x50, oko 2000., Karlovac

173. *Mrtva priroda s maramom*, uljani pastel na kartonu, 40x31, 2001.,
slika donirana za popravak kapele u Čehovcu

174. *Dobar tek*, uljani pastel, 2001., poklon susjedu za otvorenje "Kaplice"

177. *Nemirno more (Bura)*, ulje na platnu na plastificiranom lesonitu, tehnika samo prstima i noktima, 23x41, 2002.

179. *U smiraj dana*, ulje na platnu, 70x50, 2002.
Sumaglica zatvara perspektivu, dojam velikog prostranstva.
Slika je nastala prema akvarel skici napravljenoj u zaljevu Boke Kotorske

180. *Sprint u crvenom*, uljani pastel, karton, 60x40, 2002.,
u vlasništvu S. M., Mursko Središće

181. *La luna si alta (Pod streljanom, vječita čeka za divlje guske)*,
ulje na kvarzmixplastu, prsti i špahta, 60x38, 2003.,
poklon za obnovu crkve Svetog Jakoba u Prelogu

183. *Višebojna šahovnica*,
akvarel, 2003.,
poklon Ogranku
Matice hrvatske Čakovec

185. Ruže u galskoj vazi, ulje pastos na plastifiku, 36x53, 2003.

186. *Karlovčak zimi*, ulje na platnu, 70x50, 2004.

187. *Španjolka*, uljani pastel, 36x50, 2004., slikarica s Montmartrea po sjećanju

188. *Proljeće u Provansi*, ulje na platnu, 1987., Lourmarin

191. *Bez knjige ni kava*, ulje na platnu, 50x40, 2004.

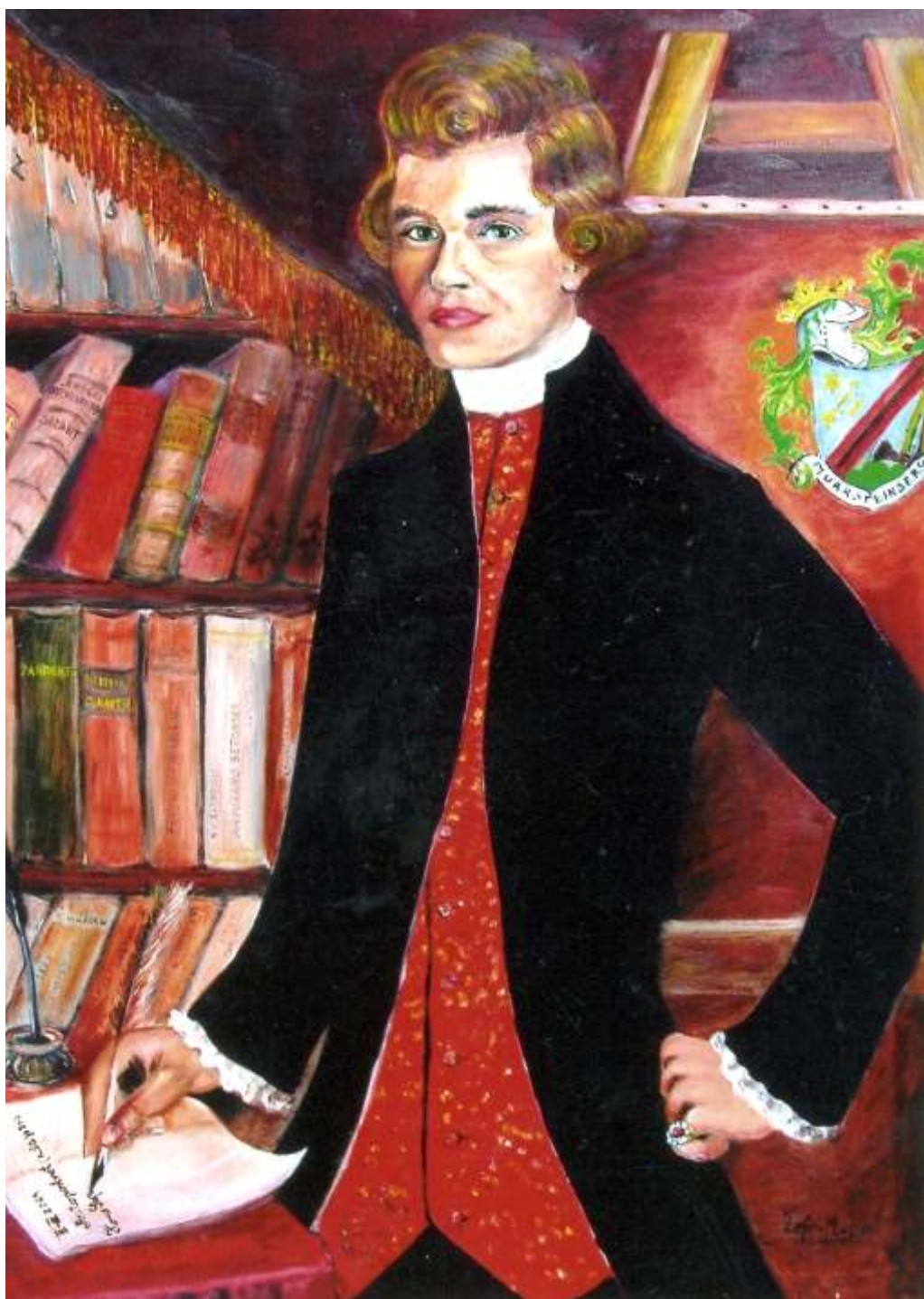
189. *Suncokreti*, akrilik na ljepenki, 30x36, 2004.

192. *Tren začeca*, ulje na platnu, 90x70, 2004.

193. *Magija Afrike*, ulje na platnu, 70x50, 2004., u privatnom vlasništvu, Švedska.
Obruči na slici služe kao ukrasi za istežanje vrata
kod afričkih žena iz pojedinih plemena.

194. *Autoportret, habitus pretka*, ulje na platnu, 50x79, 2004.
Slika je nastala kao istraživanje o habitusu pretka koji se zvao Murrtscheinberger von Scheinberg, navodno je bio dobavljač za carsku vojsku.

195. *Haški balet*, ulje na platnu, 50x70, 2004.
Alegorijski odgovor slikara: „Dok se generalima sudi, ratni invalidi bez udova plešu balet.”

197. *Voće s košaricom*, ulje na platnu, 60x40, 2004.

199. *0,5 promila*, uljani pastel, 30x40, 2004.

200. *Ljubice*, ulje i špahtla na platnu, 70x50, 2004., u privatnom vlasništvu, Švedska

201. *Majčinstvo*, simbolička slika nastala uz minimalno nanošenje pigmenta, osnova slike ulje na platnu, 70x90, 2005. Alegorijsko je podvodno bilje.

202. *Za Europu spremni! (Ruho Europe)*, kombinirana tehnika na lesonitu, 26x46, 2005. Slika je nastala kao komentar u vrijeme čekanja Hrvatske da je prime u Europsku uniju.

203. Prelog 1953. – Čakovečka ulica, ulje na platnu, 60x50, 2005.

204. Od Struškoga broda (Mustakova foringa),
ulje na platnu, 70x50, 2005., za TZ Prelog

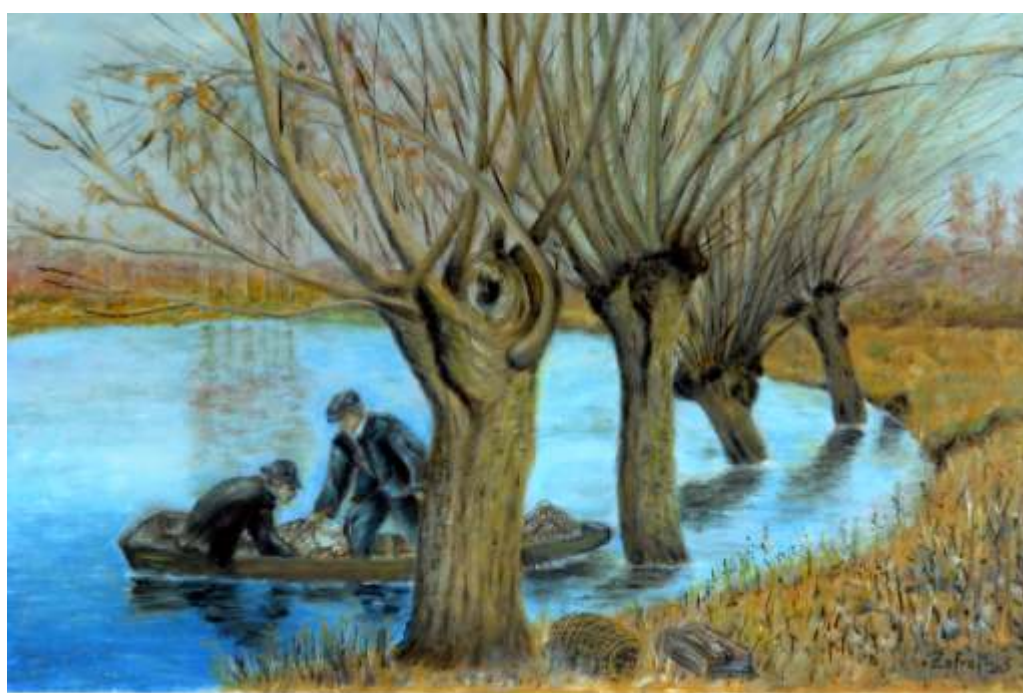
205. *Teca Maga*, ulje na platnu, 40x50, 2005.

206. *Hortus crucis*, ulje na lesonitu, 80x50, 2005.

207. *Konaki vu Maruškovini*, ulje na lesonitu, 70x40, 2006.,
za kalendar TZ Grada Preloga

208. *Vu Jakobovi grabi*, ulje na lesonitu, 60x40, 2006.

209. *K starem mostu vu Otoku*, ulje na platnu, 60x50, 2006., za kalendar

210. *Svinka ili Poslušaj tirkiznog konja Boga sunca kako radosno rže*
(iz pjesme Navaho Indijanaca), ulje na platnu, 60x45, 2006.,
za kalendar TZ Grada Preloga koji nije realiziran

211. *Od melina*, ulje na platnu, 100x40, 2006.
Melin se nalazio "V Mučali pod bregom" pri zvirnjaku, danas je tu jezero.

212. *Meka Mečje (Bik tuli)*, ulje na lesnitu, 70x40, 2006.,
za kalendar TZ Prelog (detalj)

214. *Zaton vu Verbici*, ulje na lesonitu, 60x45, 2006.

216. *Wang Jun Ying u Parizu*
(replika), ulje na lesonitu, 35x40,
prva slika nastala u Parizu 1972.,
replika oko 1990. godine u Prelogu,
dovršena oko 2005. godine

217. *Dravski zmaj (panj)*, uljani pastel, 60x40, 2007.

218. *Šestanov melin v Mečju*, ulje na platnu, 60x40, 2007.

219. *Led je krenuo*, uljani pastel na ljepenki, 50x36, 2007.

220. *Zadremana pastirica*, ulje na lesonitu, 38x58, 2007.

221. *Verlijev poklon za Božić 1941.*, ulje na lesonitu, 56x50, 2007.
U inat Mađarima koji su okupirali Međimurje i hvalili se svojim borom za Božić 1941.,
Verli je za djecu Preloga dovezao veliki bor na saonicama.

222. *Vučanovec negda*, ulje na lesonitu, 62x44, 2007.

223. *Motivi z Drave I, II, III*, ulje na plastificiranom lesonitu,
tehnika samo prsti i jedna čačkalica, 23x41.
Tri slike u jednoj: *Proljetna magla na Dravi*; *Ljetnje jutro*; *Jesenje magla na Dravi*.
Slika je nastala od 2002. do 2004.

224. *Žetveni doručak*, ulje na platnu, 45x30, 2004., u privatnom vlasništvu, Australija.
 Slika je nastala prema autorovu sjećanju iz djetinjstva.
 Na slici su: ujak, ujna i njezin otac u žetvi parcele "Železnica" kod Donjeg Kraljevca.

225. *Proljeće*,
 uljani pastel, 36x50, 2007.

227. Kolegice,
sretan ti 8. mart,
ulje na crnom
plastifiku, 25x50

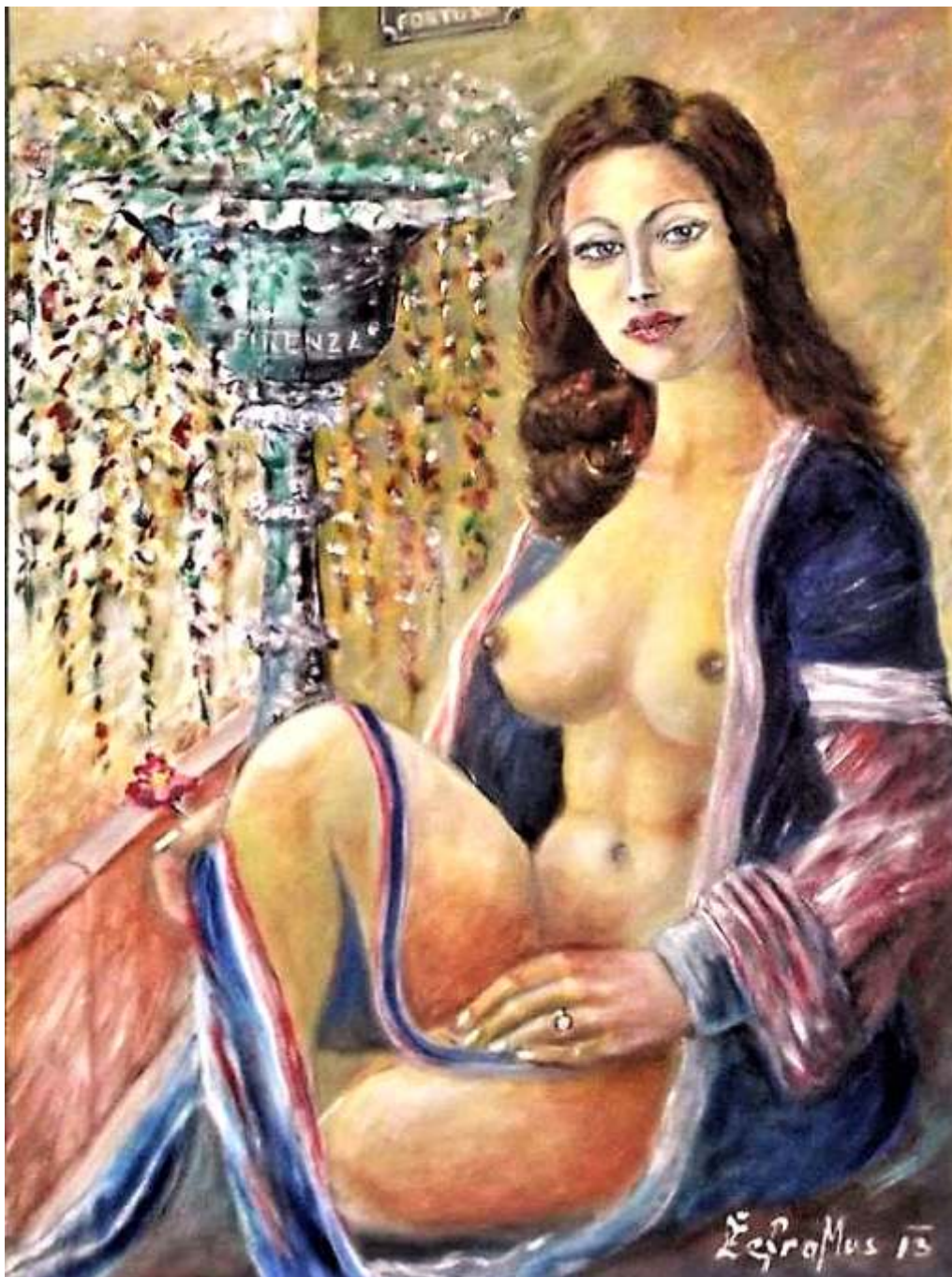
228. *Luč (Svjetlo i voda je život, svijeća i bardak,
kućna posuda za vodu od bakra u Bosni),
špahtla, pastos ulje na kartoniziranom platnu, 30x41, 1974., gruba struktura*

229. *Mrtva priroda s plavim čašama*, uljani pastel, 70x50

230. *Učiteljica
u osnovnoj školi
(Mađarica
Janka Gotal po sjećanju)*,
uljani pastel, 40x50

233. *Bisella iz Firenze*, akt, skica, najprije ugljen na platnu, kasnije ulje na platnu, 50x70.
Slika je započeta 2007. godine, a dovršena 2013.

235. *Zimsko veče u Dalmaciji (Šibenik zimi)*,
ulje, slikarski nožić na plastificiranom lesonitu, 24x41, 2004.

236. *Gladijole*,
ulje, slikarski nožić
na kartonu,
25x60, 2006.

238. *Jedro traži luku*, ulje na platnu, 60x40, 2006.,
u privatnom vlasništvu, Donji Kraljevec

239. *Kuma Ana*,
ulje na platnu,
40x60, 2007.,
slika se nalazi u Ljubljani

240. *Majka i dijete*,
suhi pastel, 40x60, 2010.

241. *Zimska večer – K Priloku od cuga*,
slika po sjećanju iz djetinjstva, ulje na platnu, 50x40, 2013.

242. *Starci na Dravi*, ulje na lesonitu, 60x45, 2013.

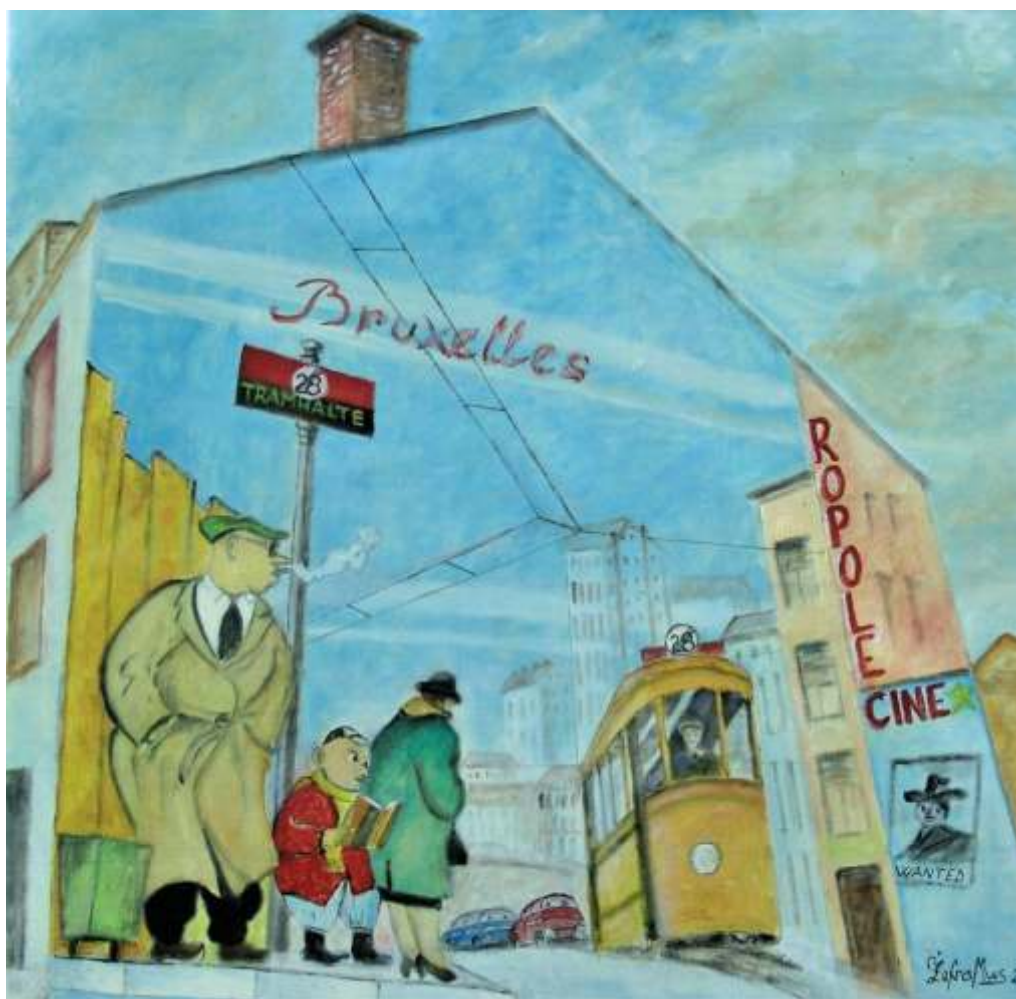
243. *Kokošar u mom dvorištu*, ulje na lesonitu, 50x60, 2013.

244. *Milano sorry, tako je moralo biti*, ulje na lesonitu, 60x50, 2013.

246. *Vlak Orion Rijeka – Budapest*, akrilik na ljepenci, 100x30, 2013.,
likovna kritika stanja željeznice, pogled u budućnost koja nikako ne stiže

245. Tramvaj zvan želja broj 28, ulje na platnu, 70x70, 2013.

247. Djevojka s gitarom, ulje na platnu, 40x60, 2013.

251. *Kaos na planetu*, ulje na ljepenci, 2011., osobno vlasništvo

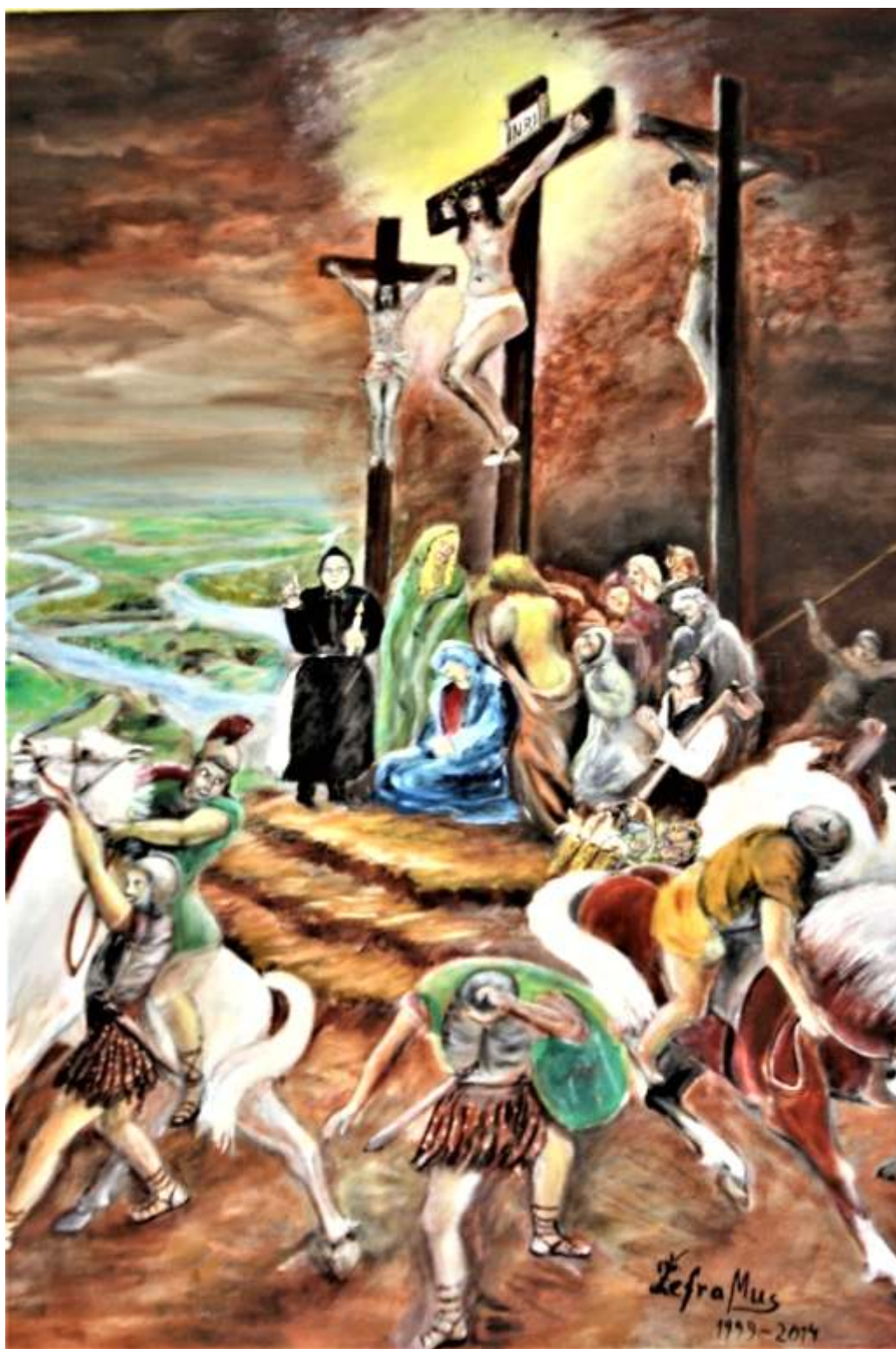
252. *Cvijeće u vazi*, ulje na platnu, 2001., privatno vlasništvo Žeželj

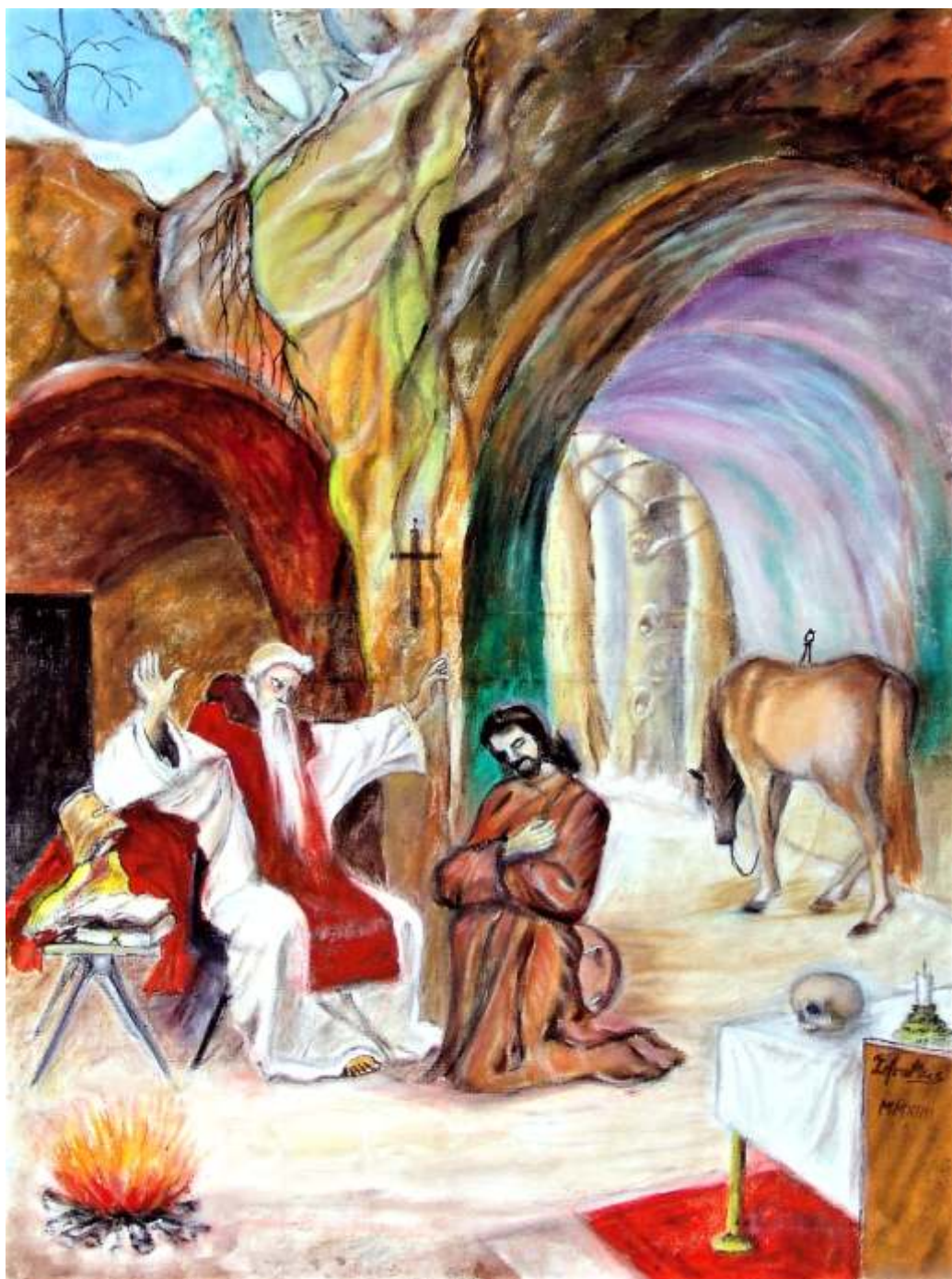
258. *Klepcova vrba na Dravi*, ulje na lesonitu, 1993.

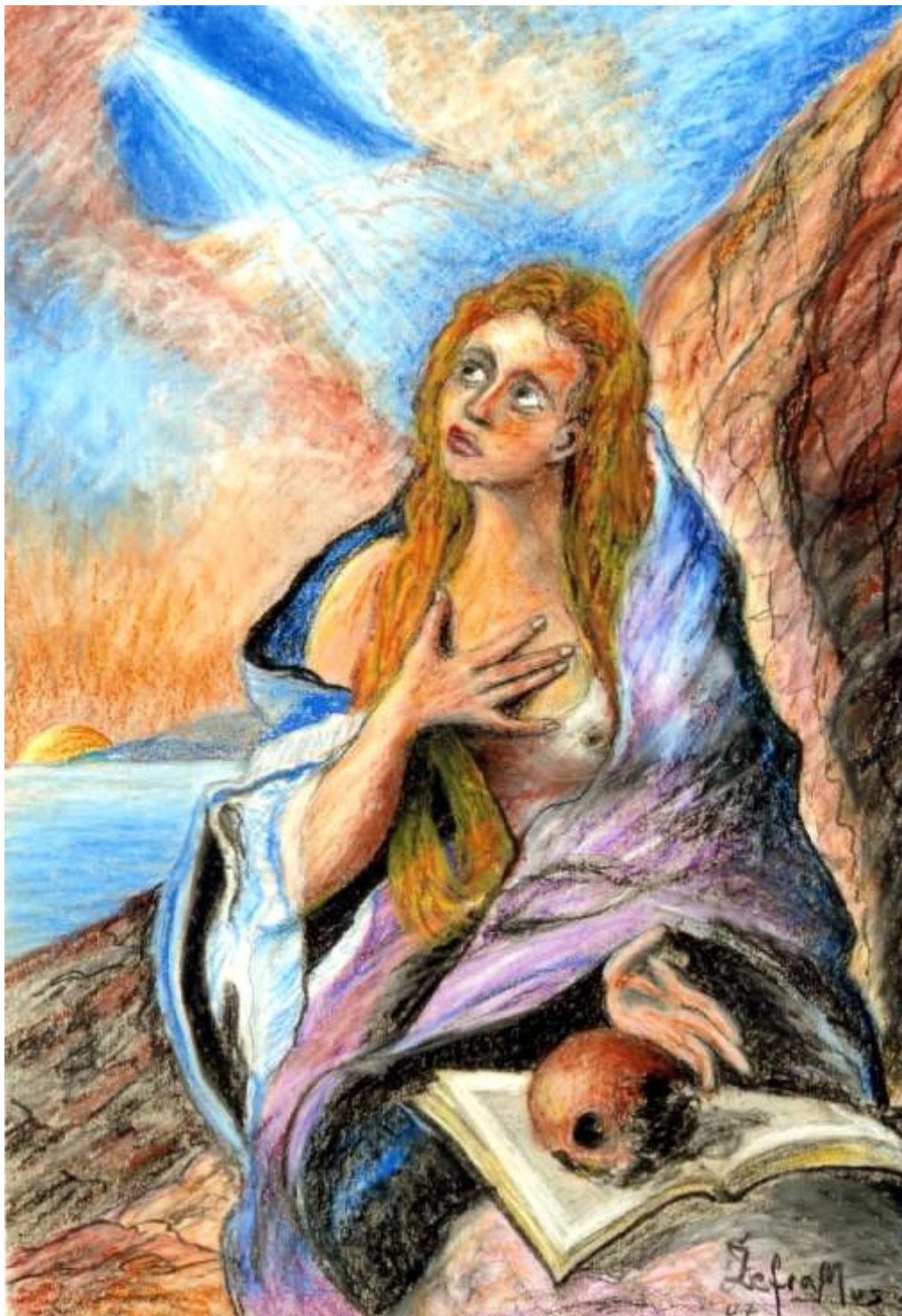
253. *Ulazak Isusa u Jeruzalem*, ulje na platnu, 145x78, 2014. Osnovni predložak je slika hrvatskog slikara Ivana Tišova. Na ovoj je velikoj slici nalik fresci pedesetak likova, prikazani su živi i pokojni građani Preloga. Naslikan je dječ Franje Žeželja Mustaka Izidor koji je poginuo u Prvom svjetskom ratu, mamina sestra Kata iz Titela, unuk Luka, žena s nadimkom Coprnica iz Preloga koja je sakupljala ljekovito bilje, pastirica iz mladosti, susjed Ivan Balaško, preloški gradonačelnik i drugi.

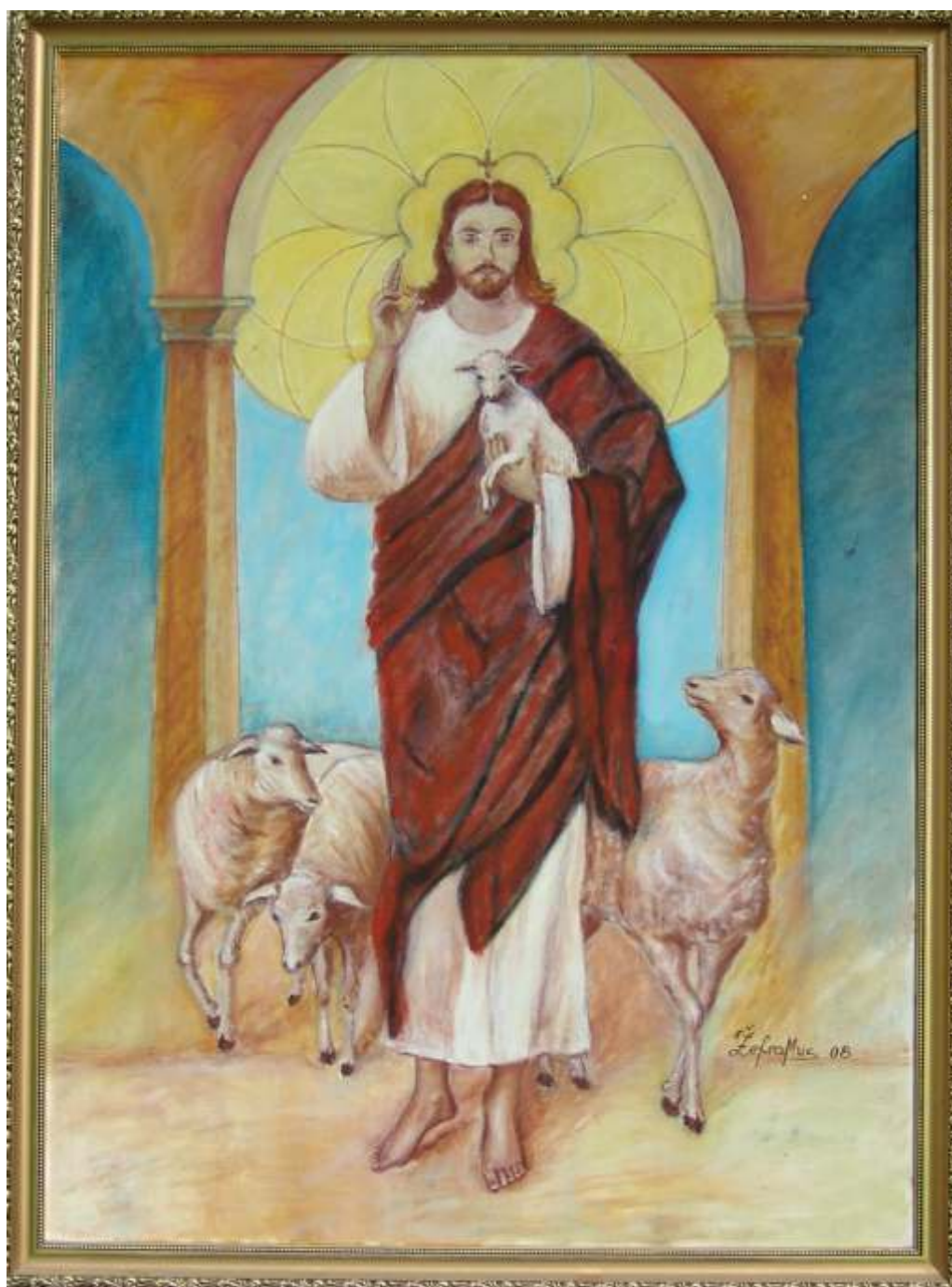
255. *Kalvarija*, ulje na platnu, 60x80, započeto 1999., završeno 2014. godine

257. *Sveti Jeronim*, ulje na platnu, 50x70, 2013.

215. *Pokajanje Svete Magdalene*, uljani pastel, 36x50, 2007.

99. *Isus dobar pastir s Božjim zapovjedima*,
ulje na platnu, 40x80, 1960., ponovljeno 2008.

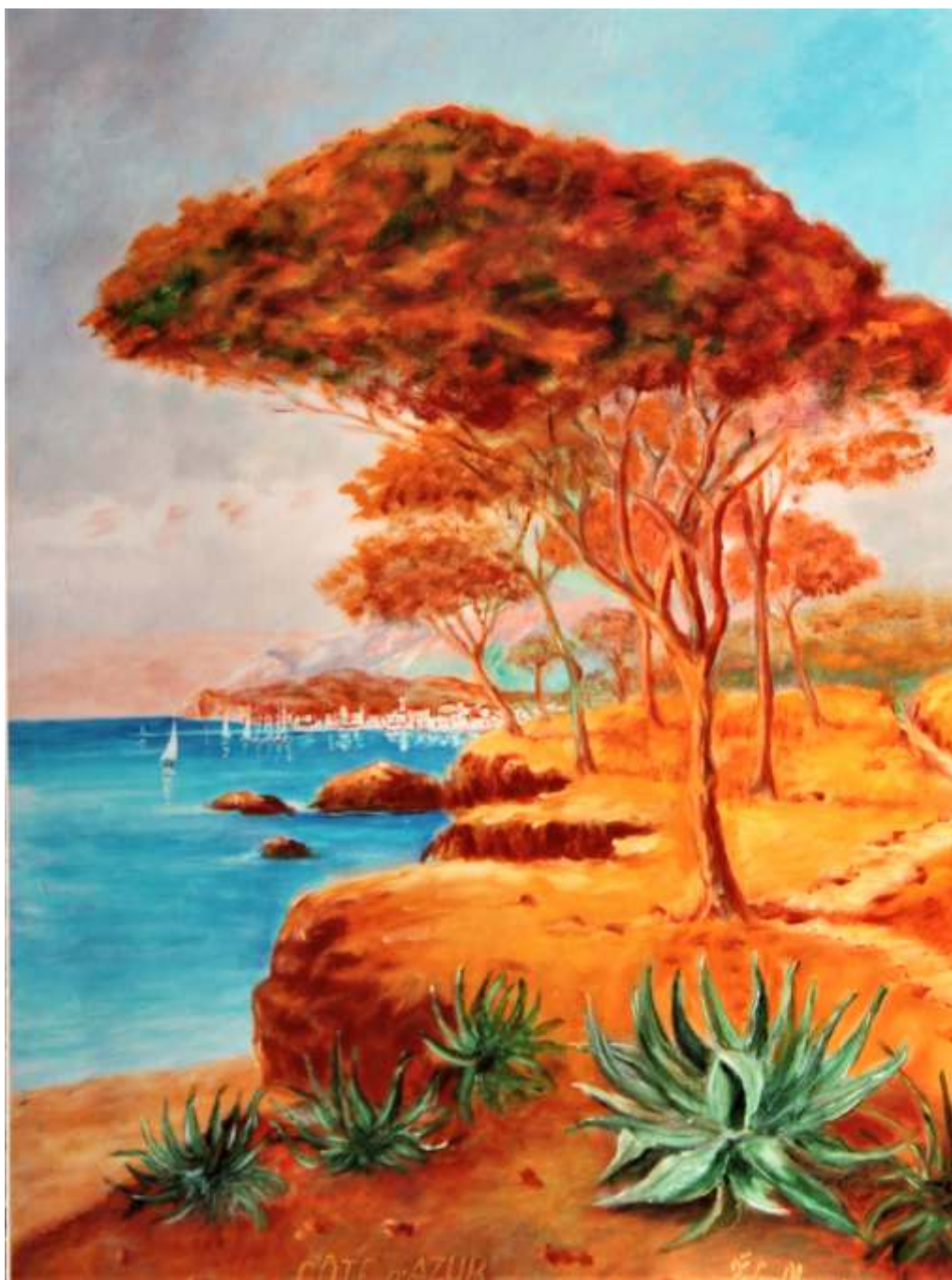

164. *Samo dijalog i tolerancija*, ulje na platnu, 60x80, 1998.,
Isus i Nikodem u nadahnutom razgovoru

260. *Dva lica Preloga... Kak je negda bilo, (nadimak "Pisanica")*,
ulje na platnu, 60x80, 1995.

Slika je rađena prema sjećanju na nepoznatog autora,
dodana lokacija pronađenog hrasta totema

310. *Azur II – pogled na Cannes*, ulje na platnu, 50x70, 2011., slika je nestala

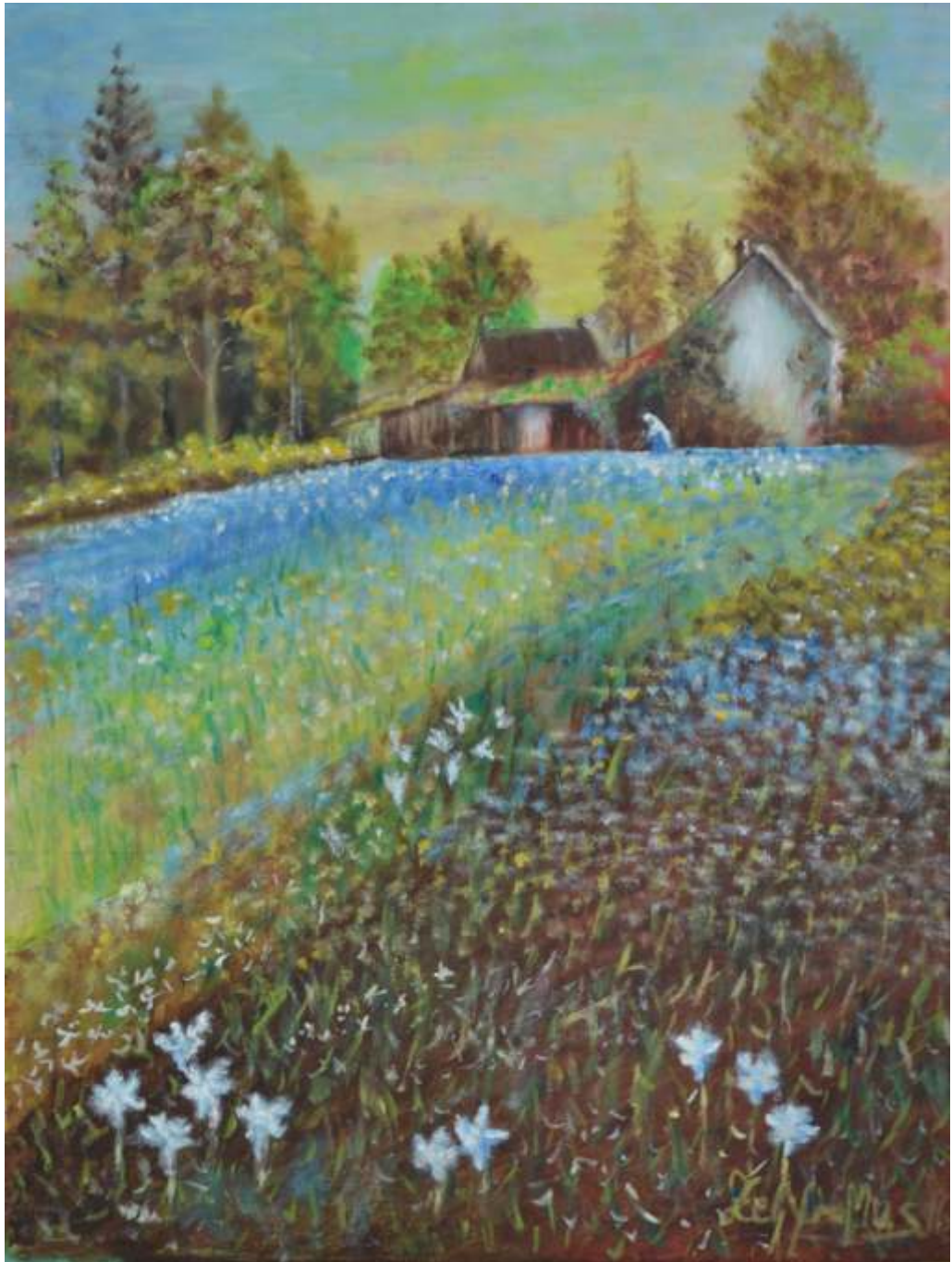
311. *Juriš hrvatskih konjanika*,
ulje na lesonitu, 77x73, skica 2005., dovršeno 2022.

CIKLUS COVID 19 - PRELOG

Dio je velikog razdoblja u Prelogu, a obuhvaća najnovije radove nastale od 2019. do 2022. godine. Pojedini radovi datirani su ranije, no završeni su u ovom periodu. „Cijeli život ima više faza, pa tako i ova zadnja, COVID 19.“, reći će Franjo, dajući naziv ciklusu.

261. *Svima su sestre, a nekima i više*, ulje na lesonitu, 40x50, 2016.

262. *Baka u cvjetnjaku*, ulje na lesonitu, 45x60, 2016.

264. *Maja čita*,
ulje na platnu,
50x60, 2016.

263. *Maja uči*,
ulje na lesonitu,
47x56, 2016.

266. *Sorry Milano*, ulje na lesonitu, ponovljeno 2014., dovršeno 2020.

267. *Profesoričin stari stan*, ulje na lesonitu, 50x70, 2019., prema skici iz njemačkog razdoblja, Prelog

268 . Amblem
Deutschevolkschule,
ulje na platnu, 50x70, 2015.,
završeno 2019. u Prelogu

269. *U Bosni svi uče*, ulje na platnu, 80x50, 2019.

270. *Dopljerov hrast vu Gajniko*, ulje na lesonitu, 56x43, 2019.
Hrast i žir veljki masten pir/debela svinjska rit, ja i Mara do jutra smo kvit

271. *Dravski fantom-jednorog*, ulje na lesonitu, 58x48, 2019.
*Voske steze veljki drač / hrast i breza za Trezo trač /
Ako mala v noći ne pride/kam s konjom priča dijde?*

273. *Na Deželi poslije kiše*, ulje na lesonitu, 47x48,
ponovljeno 2019. u Prelogu. *Na listu suza, kap zelenilom klizi - u rosi duga*

272. *Kmetija na Jezerskom*, ulje na lesonitu, 50x50, 2019.

275. *Pećinska vila, a la-Majstrojani (Vila u špilji)*, 1917. prema priči o Genovevi, ulje na platnu, 40x80, 2020.

277. *Svjetski politički vatrogasci*, ulje na lesonitu, 61x57, 2020.

278. *Poljoprivreda stop!*, ulje na lesonitu, 54x43, 2020.
Za živinu samo mrvice. "Best za nesvijest," ...u zrnju žita zemlja sebe daje, a ima i kukolja.

279. *Žena u miru i ratu-alfa i omega*, ulje na lesonitu, 57x60, 2020.
Glojinje crne, crno trnje i jesen obilja?

280. *Vrba copernica na Petrinički*, ulje na lesonitu, 43x53, 2020.,
*V noći jaše na debelom gosoko / podnevo spi na bikovom poscoko / liže pljuje
 copra / malo soli, prpra, kopra / grbavi vugorki keseli / ženski obrazi bleđi, beli /
 Fnoge su Bare, od vrbe čaja sprajle / kaj v noći može domaj zastajle.*

281. *Spravljanje na Lipotnicama*, ulje na lesonitu, 69x41, 2020.
Kosci seno odvoze, plaču zrikavci

282. *Dvorac Maruševac grofova Pongrac*, ulje na lesonitu, 44x47, 2020.

283. *Dvorac Veliki Tabor*, ulje na lesonitu, 43x57, 2020.

284. *Miris lavande u Provansi*, ulje na lesonitu, 30x65, 2020.
*Lavanda svuda miriše, nektar za pčelice male,
medi mlijeko za bogove, a ljudi se sami snalaze.*

285. *Helga u crnom*,
ulje na lesonitu, 27x48, 2020.

286. *Dr. Ketrin, važna je kemija*,
ulje na lesonitu, 31x43, 2020.

287. *Korona-Iš, iš, tam!*, ulje na lesonitu, 33x70, 2020.
(Korona u obliku mlade žene odlazi na groblje.)

288. *Kineskinja,
mlada majka s trga,*
ulje na lesonitu,
2020.

289. *Portret konja
a la
prof. Juli Hombergk,*
ulje na platnu,
40x40, 2021.

290. *Izbori 2021. važan je dugi rep*, ulje na lesonitu, 31x40, 2021.

291. *Prijatelji na stepenicama*, ulje na lesonitu, 36x50, 2021.

292. Skoplje prije potresa 1963. i preživjeli dječak Živko, ulje na lesonitu, 60x56, 2020.

294. Kuća na obali, ulje na platnu, 70x60, 2020.

295. *Laguna na Mljetu I.*, ulje na lesonitu, 58x48, 2020.

295A. *Laguna na Mljetu II.*, uljani pastel, 58x48, 2020.

296. *Dravski pozoj (zmaj) sa sedam glava*, ulje na latnu, 60x60, 2020.

297. *Iris sa sjevera Bačke*, portret, ulje na lesonitu, 46x57, 2020.

298. *Iris pozira,*
akt, ulje na lesonitu,
46x56, 2020.
Sve žeže, pali,
a jezero Palić hladi.

299. *Dana kao model*
od Boga dana,
ulje na lesonitu,
46x56, 2020.

300. *Dana ispred
ogledala,*
ulje na lesonitu,
35x52, 2020.

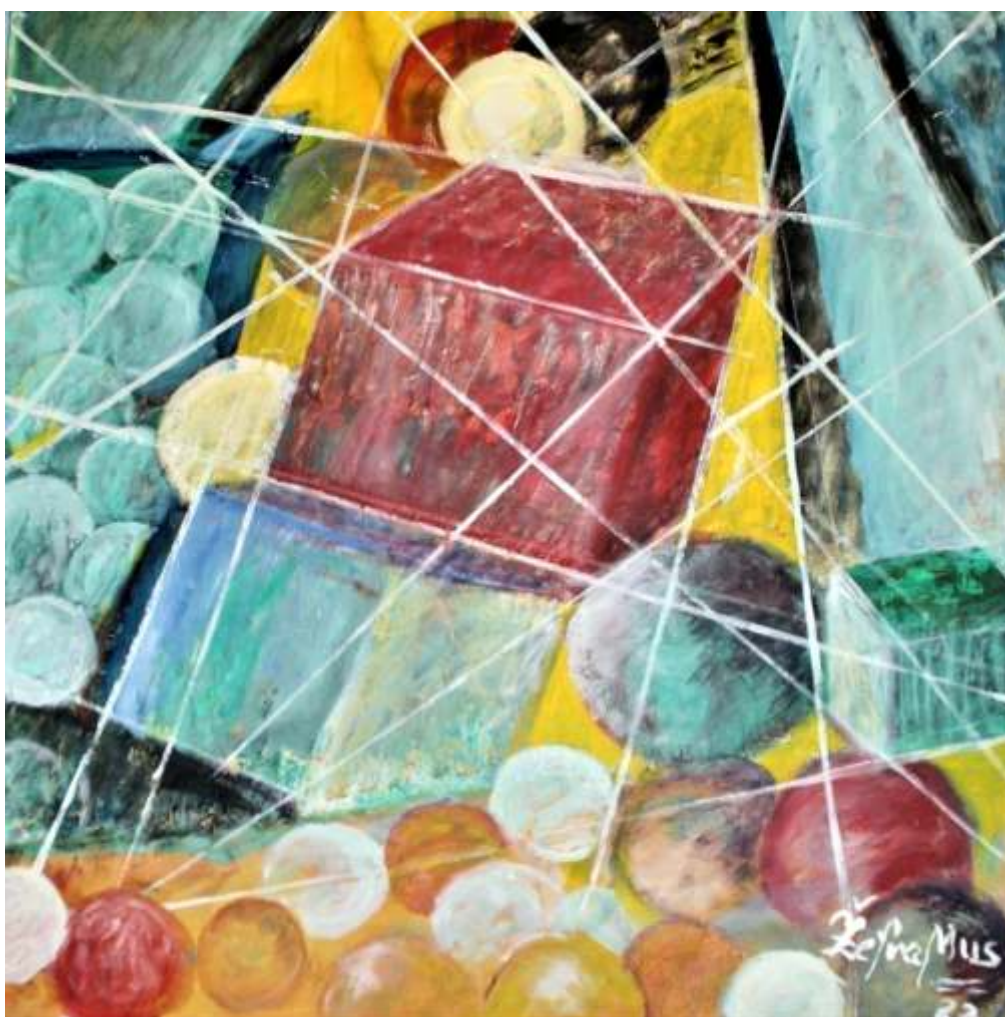
302. *Brik duge obalne plovidbe 1880.,
na njemu hrvatska zastava i kapetan iz Jelse,* ulje na platnu, 2020.

304. *Djevojčica Made,*
a la B.Bulić,
ulje na platnu,
50x40, 2021.

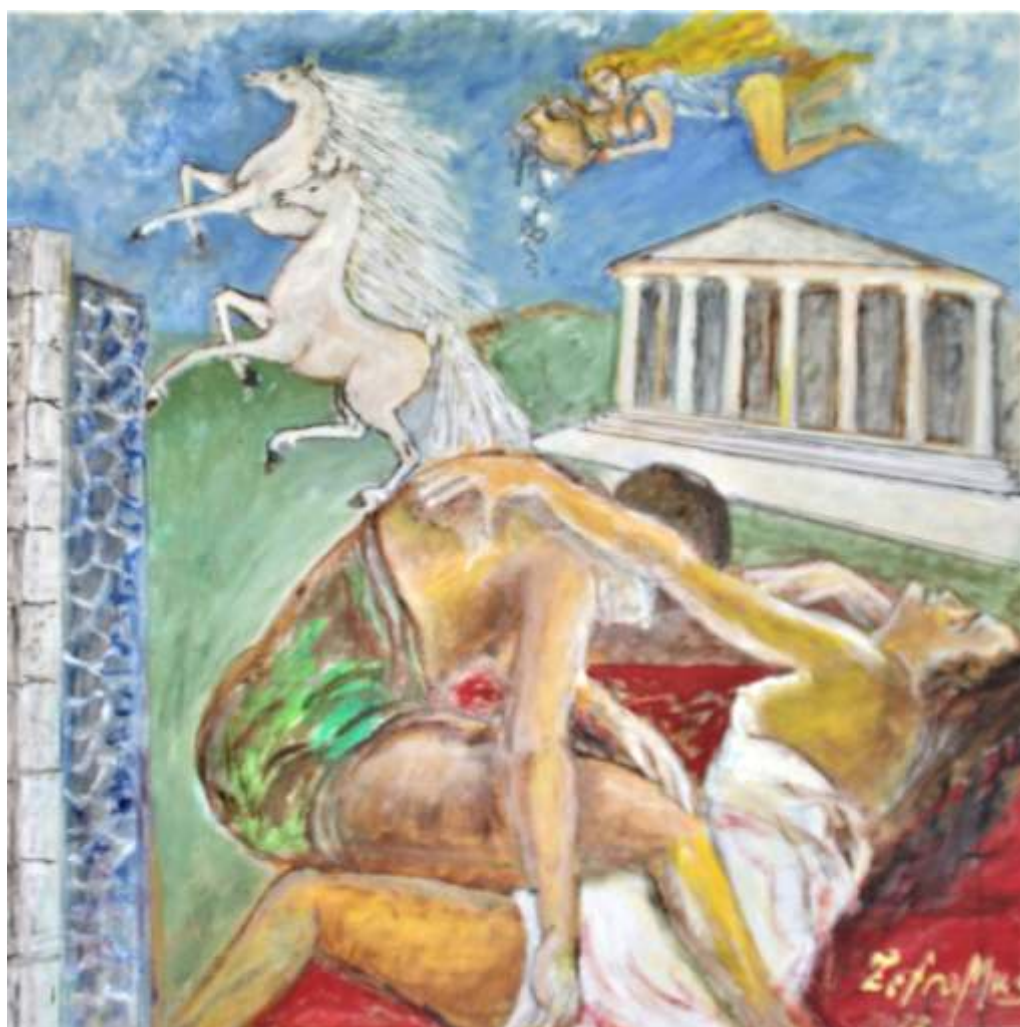

305. *Djevojčica*
a la M. Stančić,
ulje na lesonitu,
48x70, 2021.

307. *Prenapregnutost*, quadrixplast, ulje na lesonitu, 80x87, 2022.

308. *Odisej i Kirka*, ulje na lesonitu, 73x77, 2022.

312. *Baronessa na konju Sultanu*, ulje na platnu, 50x70, 1914., dovršeno 2020.

313. *Kapelica u Prelogu*, ulje na lesonitu, 40x30,
nastala 1993., zagubljena pa pronađena 2022.

314. *Život pored Drave (Svinka II)*, ulje na platnu, 80x58, 1959.,
oštećenje restaurirano 2022.

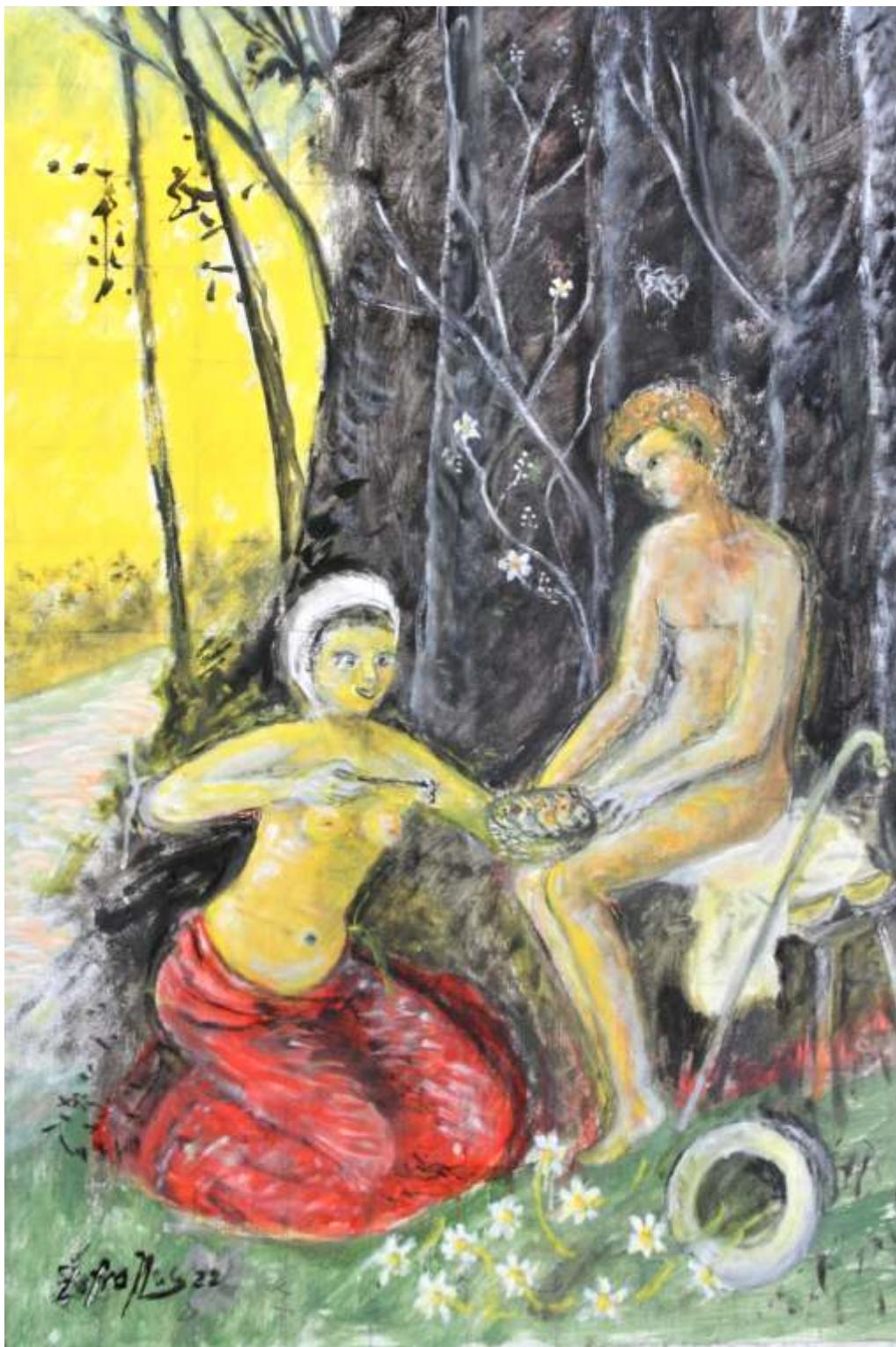
315. *Mali Isus*, ulje na platnu, 41x80, 1960.

316. *Gorska rijeka*, ulje na platnu, 60x70, 2016.

318. *Katastrofa na Dravi 1953. godine*, ulje na platnu, 131x80, rujan 2022., zadnja slika, gubi vid

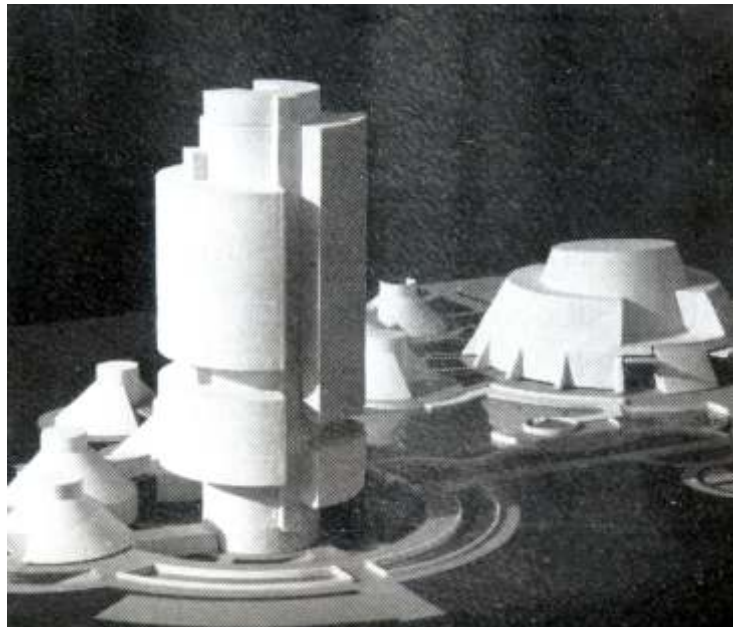

317. *Pastirski paradis na Dravi (Amor i Psiha)*, ulje na lesonitu, 63x100, 2022.

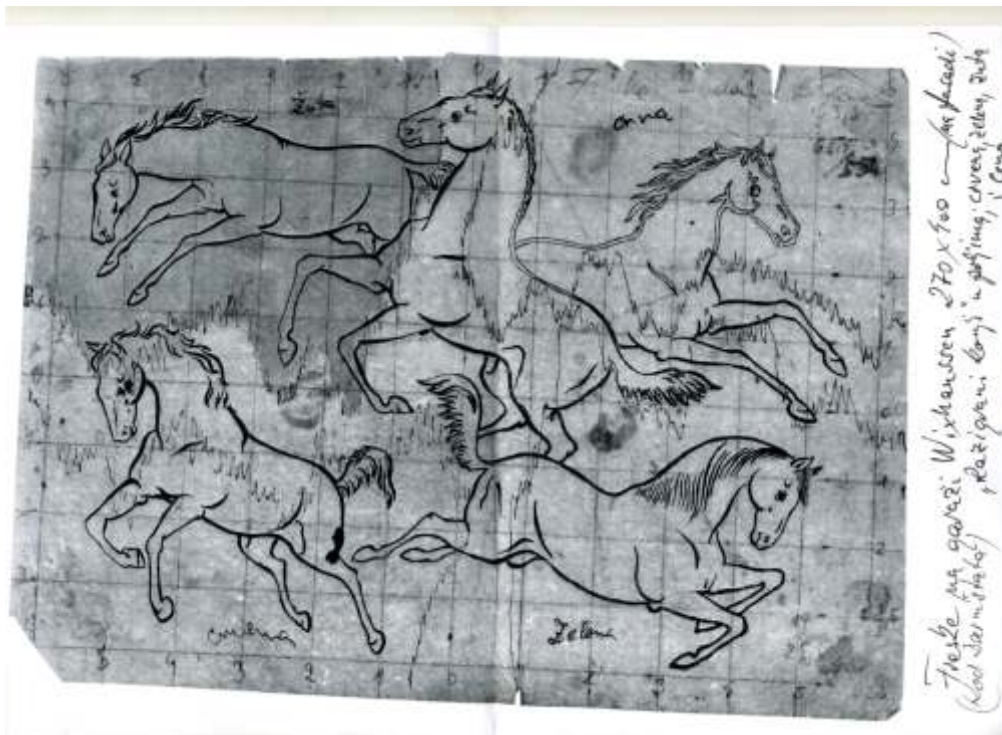
KIPARSKI I DRUGI RADOVI

1. *Qwelle bruner (Izvorni zdenac)*, fontana Franje Žeželja iz jednog komada betona, 1,5 kubnih metara, izrađena u firmi "P. Holzmann", postavljena u ulici Eppstein Strasse u Frankfurtu ispred ulaza za predbračno savjetovanje, 1973. godine.

2. Maketa za konkurs za sjedište vlade u Lusaki, Zambija. Franjo Žeželj Mustak suautor je s arhitektom Dragoljubom Bakićem iz Beograda, oko 1963. godine. Rad nije realiziran.

3. *Razigrani konji*, freska velikog formata, Wixhausen, 2,7x4 metra na fasadi, konji u poljima u crvenoj, zelenoj, žutoj i crnoj boji, 1973. (skica na papiru)

4. Kamena skulptura *Vjenčac*, duboki reljef visine oko 110 centimetara, klesano u bijelom mramoru, ženski lik u sjedećem položaju u grčko-makedonskoj nošnji prebire jabuke, ustvari jabuke prosaca; bira za kojeg će se udati. Spomenik je postavljen u mjestu Jagodinci u Bitoli ispred zgrade zadružne ekonomije voća i povrća. Na slici: skica skulpture, crtež za obradu kamena.

5. Precrtan motiv na paus papir s izrezbarenog staroslavenskog i starohrvatskog stabla svijeta pronađenog u cirkovljanskoj grabi 1964. godine, autor Franjo Mustak Žeželj (dva donja polja, detalj)

5a. Detalj staroslavenskog stabla svijeta pronađenog u cirkovljanskoj grabi 1964. godine. Franjo Mustak Žeželj i sin Saša izradili su 2020. manji model stabla svijeta visine 2,8 metara koji se danas nalazi u Muzeju Croata insulanus u Prelogu.

6. *Bogorodica s djetetom*, plitki drvorez u izradi, drvo stare kruške, 35x78, 2022.

7. *Lov u Africi*, plitki drvorez u izradi, drvo lipe, panel, 72x75

POPIS DJELA FRANJE ŽEŽELJA MUSTAKA ZA KOJE POSTOJE PODATCI

Slike su zapisane prema godinama nastanka. Dio je slika ponovljen prema ranijem motivu, tako da postoje dvije godine nastanka iste slike. Za dio se slika ne zna godina ni tehnika, već samo naziv motiva ili slike prema sjećanju autora.

RANI RADOVI IZ SLOVENIJE

1. *Pogled s verande na Triglav*, tempera na zidu nove kuće, 120x80, 1952., poklon majstoru, Kranjska Gora
2. *Panorama Jesenica*, tempera na kartonu, 60x30, 1953., u privatnom vlasništvu, Hrušica
3. *Školski sat 1956*, olovka na blok papiru, 26x29, potpis *Žeželj*
4. *Čestitka za Novu godinu 1956.*, akvarel

SLIKE NASTALE U BEOGRADU

Najčešće sačuvani samo nazivi slika, sve ulja na platnu manjih formata.

5. *Stara ciglana na Karaburmi*, tempera na kartonu
6. *Život u moru*, ulje na platnu, 60x50, 1956.
7. *Pogled na Dunav sa Zvezdare*, tempera na kartonu
8. *Pogled na ušće Save sa Kalemegdana*, tempera na kartonu
9. *Selo Mali Mokri Lug*, tempera na kartonu
10. *Pejzaž s Avale*, tempera na kartonu
11. *Zgrada Saveznog izvršnog vijeća u izgradnji, okolo divljina*, tempera na kartonu
12. *Poštar na biciklu*, tempera na kartonu
13. *Prsata Gordana*, ulje na platnu, 30x40, portret
14. *Plava Jelena*, ulje na platnu, 30x40, portret
15. *Profica Milena*, ulje na platnu, 30x40, portret
16. *Retardirani Tomica*, ulje na platnu, 30x40, portret
17. *Čika Jovo* (glavni majstor u radioni), ulje na platnu, 30x40, portret
18. *Čika Đoka* (remenar i sedlar), ulje na platnu, 30x40, portret
19. *Panorama Beograda*, pogled od Save ispod novog mosta
20. *Ciganska čerga*
21. *Mala bosa cigančica sa šarenim kišobranom*
22. *Šiptari pospremaju drva i ugljen*
23. *Starica s cvijećem na uglu*
24. *Dvoje staraca na klupi u parku*
25. *Igra u pijesku* (gazdaričine curice)
26. *I to je Beograd, straćare na periferiji*
27. *Beli potok i crna zgrada*
28. *Tramvaj dvojka*

29. *Kobila "Dama"*
30. *Kolegice na jahanju*
31. *Dosadan mačak Marko*
32. *Pijano društvo*
33. *Nesuđena ljubav, akt*
34. *Naši umjetnički kovači na južnom Bulevaru*
35. *Profa Spasić (tričetvrt figure)*
36. *Tetka Tereza guli krumpir*
37. *Izgubljeno dijete plače*
38. *Brsjačka 26*
39. *Cestar skuplja blato po turskoj kaldrmi*
40. *Mlekarica s kantama*
41. *Kafedžija ispred radnje*
42. *Zemunski tornjevi u sumrak*
43. *Međimurci (ispred crkve u Krunskoj)*
44. *Pobožni Međimurci (u Dalma podrumu)*
45. *Međimursko slavlje u Tuzli*
46. *Izbeumljene srne*
47. *Divlje svinje u Baranji*
48. *Vukovi u Vučjem dolu kod Nikšića*
49. *Plaža u Ulcinju*
50. *Dva pejzaža iz Boke Kotorske*
51. *Katarinke u vazi*
52. *Tri tulipana*
53. *Uskrsni stol*
54. *Košarica s plavim šljivama ispred crvena ruža*
55. *Voće s lubenicom*
56. *Grožđe i voće u košari*
57. *Buvlja pijaca kod Cvetkove kafane*
58. *Gordana u čamcu*
59. *Tri male slike – čamci na Savi*
60. *Zimovnik brodova na Savi*
61. *Ovčarska ulica*
62. *Skadarska ulica*
63. *Sokak – Prokop*
64. *Petrovaradinska tvrđava viđena preko Dunava, tempera, 60x40, 1957.*

PUTOVANJA PO ZEMLJAMA BIVŠE JUGOSLAVIJE

65. *Motiv iz Čuprije, ulje na lesonitu, 60x40, 1957., u vlasništvu P. M.*
66. *Cvijeće, ulje na lesonitu, 25x40, 1957., poklon kolegi s izložbe u Čupriji*
67. *Vaza cvijeća s voćem, ulje na lesonitu, 30x40, 1957., poklon ženi glavnog majstora, Beograd*
68. *Cvijeće, ulje na lesonitu, 30x40, 1957., vlasnik L. M., Beograd*

69. *Panorama Beograda*, ulje na platnu, 60x30, 1957., P. Z., Beograd
70. *Skupljanje sijena*, grafit na papiru, 1957., u nepoznatom vlasništvu, Kutjevo
71. *Požeški vinogradi*, tempera na šperploči, 80x40, 1957., u vlasništvu M. P., Požega
72. *Banatska nošnja*, tempera na kartonu, 33x50, 1957.
73. Tri slike: pejzaž *Pogled s Tise na pristanište, Srce Isusovo i Srce Marijino*, ulje na platnu, 40x50, 1958., kod tetke u Titelu
74. *Tulipani u vazi*, ulje na lesonitu, 40x30, 1958., kod tetke u Beogradu
75. *Panorama Zrenjanina*, ulje na lesonitu, 60x40, 1958., u vlasništvu P. J., Zrenjanin
76. *Sumrak nad Zrenjaninom*, ulje na platnu, 60x40, 1958., prvi rad sa špahtlom
77. *Zrenjaninski most*, tuš u boji, 29x21, 1958., u vlasništvu M. P., Mali Idoš
78. *Ženski akt*, grafit na papiru, 1958., u privatnom vlasništvu, Đakovo
79. *Poljsko cvijeće*, tempera, 40x30, poklon ženi majstora, Beograd
80. *Lopoč u cvatu*, ulje na lesonitu, 25x40, 1959., vlasnik J.V., Samobor
81. *Ohridski ribari*, tempera na lesonitu, 60x40, 1959., vlasništvo B. S., Ohrid
82. *Cvijeće*, ulje na lesonitu, 40x30, 1959., u vlasništvu B. B., Sombor
83. *Sveti Neum*, tempera na lesonitu, 60x40, 1959., vlasništvo B. S., Ohrid
84. *Cvijeće*, ulje na lesonitu, 40x30, 1959., u vlasništvu B. B., Sombor
85. *Bivoli na kupanju*, tempera na lesonitu, 60x40, 1959., u vlasništvu T. D., Bitola
86. *Prizrenski motiv*, tempera na daski, 60x50, 1959., u vlasništvu učitelja C. B., Prizren
87. *Vile na kupanju u suton*, ulje na platnu, 110x50, 1959., u vlasništvu B. V., Aradac, Banat
88. *Motiv s Drave*, ulje na lesonitu, 50x30, 1959., u vlasništvu D. Š., Varaždin
89. *Pod Grintavcom*, tempera na dasci, 30x40, 1959., u vlasništvu K. J., Stari Trg na Kupi
90. *Petrovaradinski most*, ulje na lesonitu, 60x40, 1959., u vlasništvu M.V., Novi Sad
91. *Zemunski tornjevi u sumrak*, ulje na platnu, druga slika u tehnici ulje špahtla, 80x40, 1959., slika u privatnom vlasništvu
92. *Ruže u vazi*, ulje na platnu, 1959., u vlasništvu M. L., Valpovo
93. *Panorama Slankamena*, tempera, 1959., u nepoznatom vlasništvu, Zemun
94. *Panorama Beograda*, ulje na platnu, 70x30, 1959., u nepoznatom vlasništvu, Claremont, Australija
95. *Stručak poljskog cvijeća*, ulje na platnu, 50x40, 1959., u vlasništvu P. M. (A.), Beograd
96. *Vinkovački motiv*, grafit, 50x23, 1960., u vlasništvu B. M., Semeljci
97. *Čobanica i ovce*, ulje na platnu, 60x40, 1960., u nepoznatom vlasništvu, Deševo
98. *Motiv iz Vingara kod Bleda*, ulje na platnu, 60x50, 1960., u vlasništvu kipara B. V., Ljubljana
99. *Isus dobri pastir s Božjim zapovjedima*, ulje na platnu, 40x80, 1960., potpis *Žeželj*
100. *Socrealistički motivi I, II, III*, serija temperi na ljepenki s ubačenom fotografijom, 32x24, oko 1960., za naručioce, Beograd
101. *Zalazak sunca na moru*, ulje na lesonitu, špahtla, 1960.
102. *Šibenski motivi*, ulje na lesonitu, 60x40, 1961., nepoznati vlasnik u Šibeniku

103. *Katedrala Šibenika*, kreon za oči na hamer papiru, 21x29, 1961., poklon konobi "Jozo", Šibenik
104. *Veduta grada Šibenika*, pogled sa Šubićevca, kreon za oči na hamer papiru, 29x50, 1961., poklon konobi "Jozo", Šibenik
105. *Bosanski motiv*, ulje na lesonitu, 70x40, 1961., u vlasništvu K. S., Tuzla
106. *Bivoli ispod mosta u Bitoli*, ulje na platnu, 60x50, 1962., kod rada u Parizu
107. *Pristanište Pančevo*, ulje na platnu, 60x40, 1962., u privatnom vlasništvu, Pančevo
108. *Primorski motiv*, grafit, 50x23, 1963., u privatnom vlasništvu, Cista Velika, Imotski
109. *Motiv s Palića*, ulje na lesonitu, 40x60, 1964., u vlasništvu R. K., Subotica
110. *Voće s lubenicom*, ulje na platnu, 45x60, 1964., potpis *Žeželj*
111. *Čerka*, olovka, 1965., potpis *Franjo Žeželj*
112. *Ženski akt*, ulje na platnu, 70x40, 1968., u privatnom vlasništvu, Sivac

SLIKE NASTALE U FRANFURTU I NJEMAČKOJ

113. *Zadnja večera u Karađorđevu*, ulje na platnu, 1972., potpis *Fran Dravski* (slika nastala u Njemačkoj)
114. *Priprema proslave katedrale*, olovka, 28x40, 1972., povodom 725. godine katedrale u Kölnu
115. *Mađarska pusta (Na konjari)*, ulje na platnu, 100x30, 1974., potpis *Žeželj*, osobno vlasništvo
116. *Broklinski most*, ulje na platnu, 100x30, 1974., naknadno potpisana, bila je bez potpisa, sada potpis *ŽefraMus*
117. *Nostalgija*, akrilik na platnu, 65x42, 1975., potpis *Franz Lang*. S izložbe u "Galeriji 21", Njemačka, u privatnom vlasništvu J. J., Cleveland, Ohio, USA
118. *Atlantida u Boki Kotorskoj*, ulje na platnu, 220x150, 1975., potpis *Franz Lang*
119. *Veliki prasak stvaranje svijeta*, ulje na platnu, 200x150, 1975., potpis *Franz Lang*
120. *Duboka brazda četveropregom*, ulje na platnu, 150x100, oko 1975., potpis *Franz Lang*
121. *Obrada lana i konoplje*, ulje na platnu, 150x100, započeta 1972., dovršena oko 1975., potpis *Franz Lang*

PARIŠKI CIKLUS I PUTOVANJA PO FRANCUSKOJ

Samo poznati dio opusa, najveći je dio slika prodan ili poklonjen u humanitarne svrhe u Parizu.

122. *Stručak međimurskog cvijeća u Parizu*, ulje na platnu, 25x80, 1972., potpis *Fransoa Cro*, kupila Slovenka iz Liona (fotografija)
123. *Trabakul*, ulje i silikon na platnu, 80x40, likovna kolonija na Montmartreu 1972., Pariz. Slika je u privatnom vlasništvu, H. H., Northampton, Engleska
124. *Sretni u mirnoj luci*, ulje na platnu, 60x80, kolonija na Montmartreu, 1972., Pariz, potpis *Fransoa Cro*, u vlasništvu I.W., Chicago Ired, USA.

125. *Azurna obala – zalazak sunca*, ulje pastos na platnu, 100x40, 1972., kolonija Montmartre, Pariz, potpis *Fransoa Cro*, u privatnom vlasništvu, Pariz, nepoznata Parižanka
126. *Panorama Pariza*, ulje pastos i špahtla, 120x40, kolonija Montmartre, 1972., potpis *Fransoa Cro*, u privatnom vlasništvu A. S., Canberra, Australija
127. *Andeli Bijafre*, ulje na platnu, 60x45, 1972., za gladnu djecu Biafre, poklon Turističkoj zajednici Montmartrea, Pariz, bez potpisa autora (fotografija)
128. *Jahres 972, osmi mjesec*, olovka, 1972., potpis *G – 253 – 937*, 25. 3. 1937., dan, mjesec i godina rođenja autora
129. *Montmartre – Art difens*, ulje na platnu, 50x70, 1972., potpis *Fransoa Cro*
130. *Igor Zaporožac*, ulje na platnu, 40x50, prva slika 1972. godine u Parizu, replika oko 1993. godine u Prelogu, portret slikara, kolega iz Ukrajine u Parizu, potpis *ŽefraMus*
131. *Aktivno na Montmartreu*, špahtla, 40x50, 1972., Pariz, potpis *Fransoa Cro*, slika u privatnom vlasništvu
132. *Lourmarin u proljeće*, ulje na lesonitu, 60x48, 1975., Francuska, potpis *Fransoa Cro*
133. *Kote de Azur I*, pastos ulje i špahtla na platnu, 36x30, 1975., potpis *Fransoa Cro*
134. *Kote de Azur II*, akrilik na ljepenki, 60x40, 1975., potpis *Fransoa Cro*
135. *Motiv iz Andore I*, pastos akrilik na kartonu, 70x50, 1975., potpis *Fransoa Cro*
136. *Paris Notre - Dame et les Bouguinistes*, ulje na platnu, 70x60, potpis *Fransoa Cro*
- 136A. *Paris Notre – Dame et les Bouguinistes*, Pariz, ulje na platnu, 70x60, 1974. (gore bez psa, dolje sa psom). Druga slika s istim motivom nastala je 2008. godine
137. *Čamac na osami*, akvarel na papiru, 38x29, 1974., Francuska, u osobnom vlasništvu
138. *Port Bella – Ile Breton*, ulje na platnu, 70x60, prva slika nastala je 1973. godine u Francuskoj, druga 2013. godine u Prelogu
139. *Pariz, mostovi i promet na Seini*, ulje na lesonitu, 50x70, 2021., Prelog, prema sjećanju na raniju sliku

PRILOČKI CIKLUS, SLIKE NASTALE U PRELOGU

Slike Priločkog ciklusa nastale su u Prelogu od 1980. godine. Tematski je ciklus vezan uz Prelog i rijeku Dravu. Mjesta koja slika na Dravi potopljena su jezerom, stoga su slike istovremeno i povijesni dokumenti. Motive iz ranijih perioda slika ponovo ili slika drugom tehnikom.

140. *Stručak poljskog cvijeća*, akrilik na kartoniziranom platnu, 40x30, 1980., potpis *ŽefraMus*
141. *Prek Drave*, pastos ulje, špahtla, kartonizirano platno, 40x30, 1981., potpis *ŽefraMus*
142. *Jesenje race*, ulje na platnu, 50x40, 1983., jedna od rijetkih slika iz tog razdoblja potpisana s *F. Žeželj*

143. *Banatski salaš*, ulje na iverici, 68x36, 1983., potpis *FraŽeželj*, u privatnom vlasništvu S. M., Njemačka
144. *Ivanuša*, ulje na kartonu, 60x40, 1983., potpis *FraŽeželj*
145. *Stari grad Čakovec*, ulje na platnu, 40x50, 1983., jedna od prvih slika potpisana sa *ŽefraMus*, u privatnom vlasništvu, Australija
146. *Gorska rijeka*, ulje na platnu, 60x45, 1983., potpis *FraŽeželj*
147. *Tunižanka*, ulje plus akrilik, kartonizirano platno, 30x40, 1984.
148. *Cerje Gornje*, pastel, 66x31, 1987.
149. *Novo na novoj žbuci* (Mali Isus i sveti Josip), freska, tehnika fresko seko (mokro-suho), 240x110, autori Franjo Žeželj Mustak i sin Nenad, 1988., crkva u Cirkovljanu
150. *Sunčani sat*, freska, 160x240, 1988., crkva u Cirkovljanu, rađeno prema prethodnom crtežu na staroj žbuci, izrada na novoj žbuci freskotehnikom
151. *Žuti Istok* (Kineske džunke), ulje i špahtla na lesonitu, 1988. godine, potpis *ŽefraMus*, privatno vlasništvo, Varaždin
152. *Sila pred pljusak* (Gajnik), ulje na platnu, 1993. godine, potpis *FraŽeželj*, u privatnom vlasništvu, Prelog
153. *Drava, kopanja slivne meke*, ulje na platnu, 50x40, 1994., u vlasništvu G.W., Liburn, Georgia, USA
154. *Sused Hugo, klepanje kose*, ulje na lesonitu, 30x42, 1994., potpis *F. Žeželj – Mustak*
155. *Kak je negda bilo*, (nadimak *Pisanica*), ulje na platnu, 80x60, 1995., potpis *ŽefraMus*, slika je rađena prema sjećanju na nepoznatog autora, dodana lokacija pronađenog hrasta totema
156. *Bura s preka*, ulje na lesonitu, 50x30, 1995., potpis *ŽefraMus*, u privatnom vlasništvu, Pariz
157. *Krizanteme*, ulje na lesonitu, špahtla, 1995., potpis *ŽefraMus*
158. *Zaton v Mečju*, uljani pastel, 50x35, 1996., potpis *Žeželj*
159. *Mrtva priroda*, uljani pastel, 50x35, 1996., potpis *Žeželj*
160. *Sretan ti rođendan Maja*, ulje na lesonitu, 40x30, poklon unuci Maji
161. *Mrtva priroda*, uljani pastel, 50x35, 1996., potpis *ŽefraMus*
162. *Race na Dravi*, ulje na platnu, 60x50, 1996., potpis *ŽefraMus*, poklon Galeriji Bauer za Vukovar
163. *Sveta Cecilija*, ulje na platnu, 120x80, 1997., potpis *ŽefraMus*, poklon crkvenom zboru župe svetog Jakoba, Prelog
164. *Samo dijalog i tolerancija*, ulje na platnu, 60x80, 1998.
165. *Sretan rođendan*, ulje na platnu, 40x30, 1998., potpis *ŽefraMus*, poklon unuci
166. *Idila na Dravi*, ulje na platnu, 50x40, 1998., potpis *ŽefraMus*
167. *Sretan Božić i Sretna nova godina*, 1999., potpis *Žeželj*
168. *Zima na sjeveru*, ulje na platnu, 80x50, 1999., potpis *ŽefraMus*
169. *Majka i čedo*, uljni pastel, 25x40, 2000., poklon "Katruži", potpis *ŽefraMus*
170. *Predgrađe zimi*, uljni pastel, 35x50, godina nastanka oko 2000., potpis *ŽefraMus*
171. *Mont-martre*, uljni pastel, 40x21, 2000.

172. *Proljeće – dobro jutro*, uljani pastel, 40x32, 2000., potpis *ŽefraMus*
173. *Mrtva priroda s maramom*, uljani pastel na kartonu, 40x31, 2001., slika donirana za popravak kapele u Čehovcu
174. *Dobar tek*, uljani pastel, 2001., potpis *ŽefraMus*, poklon susjedu za otvorenje "Kaplice"
175. *Sretan ti osmi rođendan*, akvarel-tuš, 40x31, 2002., potpis *ŽFM*, poklon unuci
176. *Crna ovca* (onaj drugi), pastos ulje na lesonitu, 50x40, 2002., potpis *ŽefraMus*
177. *Nemirno more*, ulje na platnu na plastificiranom lesonitu, tehnika samo prstima i noktima, 23x41, 2002., potpis *ŽefraMus*
178. *Motiv iz Turopolja*, uljani pastel, 50x36, 2002., potpis *ŽefraMus*, u vlasništvu S. J., Gardinovec
179. *U smiraj dana*, ulje na platnu, 70x50, 2002., potpis *ŽefraMus*. Sumaglica zatvara perspektivu, dojam velikog prostranstva. Slika je nastala prema akvarel skici napravljenoj u zaljevu Boke Kotorske
180. *Sprint u crvenom*, uljani pastel, karton, 60x40, 2002., u vlasništvu S. M., Mursko Središće
181. *La luna si alta* („Pod streljanom, vječita čeka za divlje guske"), ulje na kvarzmixplastu, prsti i špahta, 60x38, 2003., potpis *Franjo Žeželj Mustak*
182. *Pod streljanom v noći*, ulje na plastifiksu, 2003., poklon za obnovu crkve svetog Jakoba u Prelogu
183. *Višebojna šahovnica 2003*, akvarel, poklon Ogranku Matice hrvatske Čakovec, potpis *ŽefraMus*
184. *Bajka*, uljani pastel na ljepenki, 60x40, 2003., potpis *ŽefraMus*
185. *Ruže u galskoj vazi*, ulje pastos na plastifiksu, 36x53, 2003., potpis *Franjo Žeželj – Mustak*
186. *Karlovcak zimi*, ulje na platnu, 70x50, 2004.
187. *Španjolka*, uljani pastel, 36x50, 2004., slikarica s Montmartrea po sjećanju
188. *Proljeće u Provansi*, ulje na platnu, 1987., bez potpisa, Lourmarin, dovršeno 2004.
189. *Suncokreti*, akrilik na ljepenki, 50x36, 2004., potpis *ŽefraMus*
190. *Marina na suhom*, ulje na lesonitu, 95x95, 2004., potpis *ŽefraMus*
191. *Bez knjige ni kava*, ulje na platnu, 50x40, 2004., potpis *Franjo Žeželj - Mustak*
192. *Tren začeca*, ulje na platnu, 90x70, 2004., potpis *ŽefraMus*
193. *Magija Afrike*, ulje na platnu, 70x50, 2004., potpis *ŽefraMus*
194. *Autoportret*, habitus pretka, ulje na platnu, 50x79, 2004.
195. *Haški balet*, ulje na platnu, 50x70, 2004., potpis *ŽefraMus*
196. *Razno cvijeće*, ulje na plastifiksu, 89x38, 2004., potpis *ŽefraMus*
197. *Voće s košaricom*, ulje na platnu, 60x40, 2004.
198. *Z praznoga se ne da piti*, uljani pastel, 40x30, 2004., potpis *ŽefraMus*
199. *0,5 promila*, uljani pastel, 30x40, 2004., potpis *ŽefraMus*
200. *Ljubice*, ulje i špahtla na platnu, 70x50, 2004., potpis *ŽefraMus*
201. *Majčinstvo*, ulje na platnu, 70x90, 2005., potpis *ŽefraMus*
202. *Ruho Europe*, kombinirana tehnika na lesonitu, 26x46, 2005., potpis *ŽefraMus*
203. *Prelog 1953. – Čakovečka ulica*, ulje na platnu, 60x50, 2005., potpis *ŽefraMus*

204. *Od Struškoga broda (Mustakova foringa)*, ulje na platnu, 70x50, 2005., potpis ŽefraMus, za TZ Prelog
205. *Teta Maga*, ulje na platnu, 40x50, 2005., potpis ŽefraMus
206. *Hortus crucis*, ulje na lesonitu, 80x50, 2005., potpis ŽefraMus
207. *Konaki vu Maruškovini*, ulje na lesonitu, 70x40, 2006., za kalendar TZ Prelog
208. *Vu Jakopovi grabi*, ulje na lesonitu, 60x40, 2006.
209. *K starem mostu vu Otoku*, ulje na platnu, 60x50, 2006., za kalendar
210. *Svinka ili Poslušaj tirkiznog konja Boga sunca kako radosno rže* (iz pjesme Navaho Indijanaca), ulje na platnu, 60x45, 2006., za kalendar TZ Prelog
211. *Od melina*, ulje na platnu, 100x40, 2006.
212. *Meka Mečje (Bik tuli)*, ulje na lesnitu, 70x40, 2006., za kalendar TZ Prelog
213. *Matočina*, ulje na lesonitu, 50x42, 2006., za kalendar TZ Prelog
214. *Zaton vu Verbici*, ulje na lesonitu, 60x45, 2006., potpis ŽefraMus
215. *Pokajanje Svete Magdalene*, uljani pastel, 36x50, 2007.
216. *Wang Jun Ying u Parizu*, ulje na lesonitu, 35x40, prva slika nastala u Parizu 1972., replika oko 1990., dovršeno 2005. godine
217. *Dravski zmaj (panj)*, uljani pastel, 60x40, 2007., potpis ŽefraMus
218. *Šestanov melin v Mečju*, ulje na platnu, 60x40, 2007.
219. *Led je krenuo*, uljani pastel na ljepenki, 50x36, 2007., potpis ŽFM
220. *Zadremana pastirica*, ulje na lesonitu, 38x58, 2007., potpis ŽefraMus
221. *Verlijev poklon za Božić 1941.*, ulje na lesonitu, 56x50, 2007., potpis ŽefraMus
222. *Vučanovec negda*, ulje na lesonitu, 62x44, 2007., potpis ŽefraMus
223. *Motivi z Drave I, II, III*, ulje na plastificiranom lesonitu, tehnika samo prsti i jedna čačkalica, 23x41, potpis ŽefraMus. Tri slike u jednoj: *Proljetna magla na Dravi*, *Ljetnje jutro*, *Jesenje magla na Dravi*, slika je nastala od 2002. do 2004.
224. *Žetveni doručak*, ulje na lesonitu, 45x30, u privatnom vlasništvu, Australija
225. *Proljeće*, uljani pastel, 36x50, 2007., potpis ŽefraMus
226. *Stari grad Rasinja*, ulje na platnu, 50x40, prema tekstu knjige, potpis ŽefraMus
227. *Kolegice, sretan ti 8. mart*, ulje na crnom plastifiksu, 25x50, potpis ŽefraMus
228. *Luč* (Svjetlo i voda je život, svijeća i bardak, kućna posuda za vodu od bakra u Bosni), špahtla, pastos ulje na kartoniziranom platnu, 30x41, 1974., gruba struktura
229. *Mrtva priroda s plavim čašama*, uljani pastel, 70x50, potpis ŽefraMus
230. *Učiteljica u osnovnoj školi* (Mađarica Janka Gotal prema sjećanju), uljani pastel, 40x50
231. *Portret*, (Lice i naličje sedamdesetih u Njemačkoj), rad sina Nenada Žeželja
232. *Gradonačelnik, dobra kob*, karikatura, 2007., potpis ŽefraMus
233. *Bisella iz Firenze*, akt, skica, ugljen na platnu, 50x70, 2007., ulje na platnu završeno 2013.
234. *Japa*, skica, ugljen na platnu za ulje, 60x40, 2007.
235. *Zimsko veče u Dalmaciji*, ulje, slikarski nožić na plastificiranom lesonitu, 24x41, 2004.
236. *Gladijole*, ulje, slikarski nožić na kartonu, 25x60, 2006.
237. *Jedro u magli*, ulje na lesonitu, 60x40, 2006.

238. *Jedro traži luku*, ulje na platnu, 60x40, 2006., u privatnom vlasništvu, Donji Kraljevec
239. *Kuma Ana*, ulje na platnu, 40x60, 2007., slika se nalazi u Ljubljani
240. *Majka i dijete*, suhi pastel, 40x60, 2010.
241. *Zimska večer – K Prelogu od cuga*, ulje na platnu, 50x40, 2013., slika prema sjećanju iz djetinjstva
242. *Starci na Dravi*, ulje na lesonitu, 60x45, 2013.
243. *Kokošar u mom dvorištu*, ulje na lesonitu, 50x60, 2013.
244. *Milano sorry, tako je moralo biti*, ulje na lesonitu, 60x50, 2013.
245. *Tramvaj zvan želja broj 28*, ulje na platnu, 70x70, 2013.
246. *Vlak Orion Rijeka – Budapest*, akrilik na ljepenki, 100x30
247. *Djevojka s gitarom*, ulje na platnu, 40x60, 2013.
248. *Sretan Uskrs*, akrilik na lesonitu, 30x50
249. *Luki za rođendan*
250. *Izidori za rođendan*
251. *Kaos na planetu*, ulje na ljepenki, 2011., osobno vlasništvo
252. *Cvijeće u vazi*, ulje na platnu, 60x45, 2001.
253. *Ulazak Isusa u Jeruzalem*, ulje na platnu, 145x78, 2014.
254. *S polja*, ulje na platnu, 70x50, 2014.
255. *Kalvarija*, ulje na platnu, 60x80, započeto 1999., završeno 2014.
256. *Azur II – pogled na Cannes*, ulje na platnu, 50x70, 2011.
257. *Sveti Jeronim*, ulje na platnu, 50x70, 2013.
258. *Klepcova vrba na Dravi*, ulje na lesonitu, 1993.
259. *Aktualna istina*, kombinirana tehnika, 53x35, 1974., ponovljeno 2014.
260. *Dva lica Preloga, ... Kak je negda bilo*, (nadimak *Pisanica*), ulje na platnu, 60x80, 1995., potpis *ŽefraMus*. Slika je rađena prema sjećanju na nepoznatog autora, dodana lokacija pronađenog hrasta totema

CIKLUS COVID 19 – PRELOG, (2019. – 2022.)
 („Cijeli život ima više faza, pa tako i ova zadnja Covid 19“)

261. *Svima su sestre, nekima i više*, ulje na lesonitu, 40x50, 2016.
262. *Baka u cvjetnjaku*, ulje na lesonitu, 45x60, 2016.
263. *Maja uči*, ulje na platnu, 50x60, 2016.
264. *Maja čita*, ulje na lesonitu, 47x56, 2016.
265. *Crnogorski perjanici na pojilu*, a la F. Kikerec, ulje na platnu
266. *Sorry Milano*, ulje na lesonitu, 2014. – 2020.
267. *Profesorčin stari stan*, ulje na lesonitu
268. *Amblem „Deutschevolkschule“*, ulje na platnu, 50x70, 2015., završeno 2019.
269. *U Bosni svi uče*, ulje na platnu, 80x50, 2019.
270. *Dopljerov hrast vu Gajniko*, ulje na lesonitu, 56x43, 2019.
271. *Dravski fantom-jednorog*, ulje na lesonitu, 58x48, 2019.
272. *Kmetija na Jezerskom*, ulje na lesonitu, 50x50, 2019.

273. *Na Deželi poslije kiše*, ulje na lesonitu, 47x48, 2019., *Na listu suza, kap zelenilom klizi - u rosi duga*
274. *Crnogorski perjanici na pojilu*, a la F. Kikerec, ulje na platnu, 70x40, 1961., ponovljeno 2019.
275. *Pećinska vila, a la-Majstrojani* (1917.), ulje na platnu, 40x80, 2020., prema priči o Genovevi
276. *Pariz, Predjutarje*, špahtla, ulje na platnu, 100x50, 2020.
277. *Svjetski politički vatrogasci*, ulje na lesonitu, 61x57, 2020.
278. *Poljoprivreda stop!*, ulje na lesonitu, 54x43, 2020., *Za živinu samo mrvice. "Best za nesvijest,"... u zrnu žita zemlja sebe daje, ima i kukolja.*
279. *Žena u miru i ratu-alfa i omega*, ulje na lesonitu, 57x60, 2020., *gloginje crne, crno trnje i jesen obilja?*
280. *Vrba copernica na Petrinički*, ulje na lesonitu, 43x53, 2020.
281. *Spravljatva na Lipotnicama*, ulje na lesonitu, 69x41, 2020., *Kosci seno odvoze, plaču zrikavci.*
282. *Dvorac Maruševac grofova Pongrac*, ulje na lesonitu, 44x47, 2020.
283. *Dvorac Veliki Tabor*, ulje na lesonitu, 43x57, 2020.
284. *Miris lavande u Provansi*, ulje na lesonitu, 30x65, 2020.
285. *Helga u crnom*, ulje na lesonitu, 27x48, 2020.
286. *Dr. Ketrin, važna je kemija*, ulje na lesonitu, 31x43, 2019.
287. *Korona-Iš,iš,tam!*, ulje na lesonitu, 33x70, 2020.
288. *Kineskinja, mlada majka s trga*, ulje na lesonitu, 2020.
289. *Portret konja a la prof. Hombergk*, ulje na platnu, 40x40, 2021.
290. *Izbori 2021. važan je dugi rep*, ulje na lesonitu, 31x40, 2021.
291. *Prijatelji na stepenicama*, ulje na lesonitu, 36x50, 2021.
292. *Skoplje prije potresa 1963. i preživjeli Živko*, ulje na lesonitu, 60x56, 2020.
293. *Motiv kod Bitolja (Bivoli ispod mosta)*, ulje na lesonitu, 60x45, 2019.
294. *Kuća na obali*, ulje, 70x60, 2020.
295. *Laguna na Mljetu I.*, ulje na lesonitu, 58x48, 2020.
- 295A. *Laguna na Mljetu II*, uljani pastel na lesonitu, 58x48, 2020.
296. *Dravski pozoj (zmaj sa sedam glava)*, ulje na platnu, 60x60, 2020.
297. *Iris na sjeveru Bačke*, portret ulje na lesonitu, 46x57, 2020.
298. *Iris pozira*, akt, ulje na lesonitu, 46x56, 2020., *Sve žeže, pali, a jezero Palić hladi.*
299. *Dana kao model od Boga dana*, ulje na lesonitu, 46x56, 2020.
301. *Dana ispred ogledala*, ulje na lesonitu, 35x52, 2020.
302. *Brik duge obalne plovidbe, 1880., na njemu hrvatska zastava i kapetan iz Jelse*, ulje na platnu 2020.
303. *Progres-zemljotres, geometrija života*, ulje na lesonitu, 48x80, 2021., *Nema zidara, svi su prešli u Masone? $a^2+b^2=c^2$, formula je Pitagore.*
304. *Djevojčica Made, a la B.Bulić*, ulje na platnu, 50x40, 2021.
305. *Djevojčica a la M. Stančić*, ulje na lesonitu, 48x70, 2021.
306. *Pariz, mostovi i promet na Seini*, ulje na lesonitu, 50x70, 2021.
307. *Prenapregnutost*, quadriplast, ulje na lesonitu, 80x87, 2022., potpis *ŽefraMus*

308. *Odisej i Kirka*, (drugo ime *Odiseja*), ulje na lesonitu, 73x77, 2022., potpis ŽefraMus
309. *Za Europu spremni*, ulje na lesonitu, tema Domovinskog rata
310. *Kote de Azur – pogled na Cannes*, izgubljena slika Franje Žeželja Mustaka
311. *Juriš hrvatskih konjanika*, ulje na lesonitu, 77x73, skica 2005., dovršeno 2020.
312. *Baronesa na konju Sultanu*, ulje na platnu, 50x70, 1914., dovršeno 2020.
313. *Kapelica u Prelogu*, ulje na lesonitu, 30x40, 1993., pronađena slika
314. *Život pored Drave (Svinka II)*, ulje na platnu, 80x58, 1959., oštećenje restaurirano 2022.
315. *Mali Isus*, ulje na platnu, 41x80, 1960.
316. *Gorska rijeka*, ulje na platnu, 60x70, 2016.
317. *Pastirski paradisi na Dravi (Amor i Psiha)*, ulje na lesonitu, 63x100, 2022.
318. *Katastrofa na Dravi 1953. godine*, ulje na platnu, 131x80, rujan 2022., zadnja slika, gubi vid

KIPARSKI I DRUGI RADOVI

1. *Qwelle bruner (Izvorni zdenac)*, fontana Franje Žeželja iz jednog komada betona, 1,5 kubnih metara, izrađena u firmi "P. Holzmann", postavljena u ulici Eppstein Strasse, ispred ulaza za predbračno savjetovanje, 1973. godine.
2. Maketa za konkurs za sjedište vlade u Lusaki, Zambija. Franjo Žeželj Mustak suautor je s arhitektom Dragoljubom Bakićem iz Beograda, oko 1963. godine. Rad nije realiziran.
3. *Razigrani konji*, freska velikog formata, Wixhausen, 2,7x4 metra na fasadi, konji u poljima u crvenoj, zelenoj, žutoj i crnoj boji, 1973. godine (skica na papiru)
4. Kamena skulptura "*Vjenčac*", duboki reljef visine oko 110 centimetara, klesano u bijelom mramoru, ženski lik u sjedećem položaju u grčko-makedonskoj nošnji prebire jabuke, ustvari jabuke prosaca, bira za kojeg će se udati. Spomenik je postavljen u mjestu Jagodinci u Bitoli ispred zgrade zadružne ekonomije voća i povrća. Na slici: skica skulpture, crtež za obradu kamena.
5. Precrtan motiv na paus papir s izrezbarenog staroslavenskog i starohrvatskog stabla svijeta pronađenog u cirkovljanskoj grabi 1964. godine, autor Franjo Mustak Žeželj (dva donja polja, detalj)
- 5a. Detalj staroslavenskog stabla svijeta pronađenog u cirkovljanskoj grabi 1964. godine. Franjo Mustak Žeželj i sin Saša izradili su manji model stabla svijeta visine 2,8 metara koji se danas nalazi u Muzeju Croata insulanus Grada Preloga.
6. *Bogorodica s djetetom*, plitki drvorez u izradi, drvo stare kruške, 35x78, 2022.
7. *Lov u Africi*, plitki drvorez u izradi, drvo lipe, panel, 72x75, 2022.

Franjo Žeželj Mustak

LIKOVNI I DRUGI ZAPISI

(Iz knjige u rukopisu, pod radnim naslovom *Od Priločke Kakinje do Frankfurta i nazôj*).

...Misliš pobjegao si, naprijed si otišao, a kad tamo, iza svakog te ugla promatra djetinjstvo. U grudima tišti te blindrama, a ispred očiju titra ti prekrasna slika tvog zavičaja. Naši stari bi rekli: „Pod jenim perom nebre biti debela goska – niti od jene tikve puna kola." Ja, da bih znao nešto napisati, cijeli život kradem od drugih i opet sam u pisanju samo amater. Prvo sam učio duborez, pa kiparstvo k tome i slikarstvo. Sa svim time nisam bio u stanju ispričati sve svoje priče i počeo sam pisati zgode i nezgode.

Prvi početak bilo je zapisivanje usmenih predaja, zadnjih dvanaest godina nešto je objavljeno u Kajkavskom kalendaru Ogranka Matice hrvatske Čakovec. Kasnije su to službena i privatna putovanja, kraći ili duži boravak u nekom kraju, gradu. Krstarenje šesnaest godina po Titovoj Jugi, a kasnije, "landranja" po svijetu drugih "orsaga", razgledavanje starih dvoraca, muzeja, galerija, izložbi, dakako i mnogih crkvi, pogotovo bazilika i najvećih katedrala širom Europe i druženje s ljudima tih krajeva. Usput sam skupljao brošure, kataloge, razne turističke i sve moguće reklame iz kojih se može puno toga iščitati. Vidljivo je kroz povijest da se poslije svakog rata traže kreativna zanimanja. Rad je najviša radost i najplemenitije sredstvo osobne sreće. (To su valjda izmislili veliki za koje uvijek rade maleni.) Tvrde da se prava mudrost skriva u bogatom i radnom životnom iskustvu. Ako vam u životu nije išlo baš sve glatko, onda je to zlatna škola, ali ta i najviše košta. Moja struka je nezamisliva bez poznavanja povijesti. Kod svakog sam naroda učio nešto o struci, učio sam i njihovu povijest. Pruski kralj Fridrik II. Veliki (1712. – 1786.) pita jednog filozofa: „Gdje počinje povijest?" On odgovori: „Povijest počinje tamo gdje prestaju priče i legende." Ja ću pričati priče, a vi sami odlučite koliko tu ima legende, a koliko ima stare i današnje istine. Čovjek bez ambicija pola je čovjeka, a čovjek s pretjeranom ambicijom, opasan je čovjek. Možemo mi ljudi biti raznih kultura, drugih narodnosti i jezika, ali životne su nam priče iste. Uvijek su postojali "suvišni ljudi" a uravnilovke nikada nije bilo i nikada je neće biti. Što je čovjek? Čovjek je veliki misterij, nije knjiga koja ima korice da znaš koja je prva, a koja zadnja stranica. Nema napisane riječi i to što ima, ne kazuje sve. Nije čovjek sadržaj koji možeš promućkati i progutati ili baciti. Možeš ga odbaciti, ali onda je bolji i ljudskiji od tebe. Ipak, jedna parola Indijanaca glasi: „Odreži orlu kljun i kandže, on je još orao, a čovjek ako ostane sam, on više nije čovjek." Radio sam dosta i za vaticansku valutu "Bog ti plati". Ako već ne možeš biti čisti "samaritanac", onda bar malo glumi sv. Martina, malo sv. Mikloša. Na najtvrdem kamenu još uvijek raste mahovina i lišajevi, na tvrdom srcu raste samo zlo. Istražujući cijeli život, došao sam do saznanja koje glasi: „Svaki mozak ima svoju školjku, ali svaka školjka nema biser."

Na jednom umjetničkom skupu 1920., katolički kardinal i nadbiskup Kölna Felix von Hartmann rekao je: „Kunst ist Himmelgeist, Grundriss der Stilistik, Poetik

und Estetik." (Umjetnost je nebesko nadahnuće, temelj stilistike, poetike i estetike.) A opet, na Pepelnicu 1961. godine, skupilo se u bečkoj dvorskoj kapeli 600 umjetnika, glumaca i naučnika na pontifikalnu misu bečkog kardinala. Propovjednik je govorio o zvanju umjetnika da svojom umjetnošću liječe ono što je ranjeno, neuređeno, đavolsko. „Umjetnost ima viši cilj osim samog prikazivanja stvarnosti, ona je putokaz prema istini i duhovnim stvarnostima.”, završio je propovjednik. Znači, ne smijemo svi biti naivci i slikati samo naivu, netko mora slikati i živu istinu, a slikati živu istinu nikada nije bio veliki hit pa nije ni dan danas. „Slušaj, sine moj, i steći ćeš spoznaju: upravi svoje srce riječima mojim. Odmjereno ću ti objasniti stegu. I pomno izložiti znanje.” (iz Biblije): *Umjetnik ne stvara intuicijom (neposrednom spoznajom) nego znanstvenim postupcima. Umjetnosti je osnova osjećaj od trijeznog promatranja (opservacije) pa do zanesene mašte (imaginacije) te do snoviđenja (halucinacije). Da umjetnost nije djelo osjećaja nego razuma, onda bi estetičari zamjenili umjetnike, pravopisci bi bili najbolji književnici, muzikolozi najbolji glazbenici, inženjeri najbolji arhitekti, klesari najbolji kipari, geometri najuspješniji slikari pejzaža itd. Ipak nije tako. Umjetnost ne može biti lišena ljudske prisutnosti, ali živjeti kao čovjek, to je već umjetnost.*

UMJETNOST, GRČKA MITOLOGIJA I ŽENE

Ambrozija, danas neuništivi korov, u antičkoj grčkoj bila je hrana za bogove, kupka i balzam. Kada bismo danas analizirali, možda je toliko korisna, da je začas ne bi bilo ni za lijek. A da vidimo kakav lijek troše umjetnici kroz stoljeća. ZEUS, taj čudljivi bog bogova grčke mitologije, bio je posebno ponosan na svojih devet prelijepih, svestranih kćeri što mu ih je podarila Mnemozina (iliti memorija). Hirovite, nepredvidive i svojeglave Zeusove su kćeri zavrtjele glavu i bogovima i ljudima. Neke su doslovno izludjele, a neke nadahnule da učine velika djela. Svaka je od njih postala zaštitnicom jedne od vještina koje su stari Grci posebno cijenili, od astronomije do poezije, lirske i epske.

Od vremena grčkih epova pa sve do danas ljudi se pitaju gdje se i kako rađa umjetničko nadahnuće. Muze su onda, kao i danas, bile najpoetskije, a možda i najtočniji odgovor koji smo uspjeli smisliti. Nježne su se umjetničke duše odvajkada mučile s problemom inspiracije. Najveći strah svakog je umjetnika da će doći dan kada će se naći pred praznim papirom, platnom ili ekranom računala u nemogućnosti da ga ispuni. Kreacija se najviše plaši svoje suprotnosti - pasivnosti, nemoći, istrošenosti... Protiv tog iskonskog straha, pred gubljenjem svaralačkih moći ljudi su se borili na razne i to vrlo originalne načine. Pjesnici, još od vremena prvih kineskih dinastija, počesto slave vino kao sigurni put k božanskim vrhuncima originalnosti. Drugi su se od sivkaste prosječnosti štitili svim mogućim opojnim sredstvima. No dovoljno je sjetiti se ukletih umjetnika poput Syda Baretta (pokretačka snaga ranih Pink Floyd) ili jazz legende Charlija Parkera, pa da nam bude jasno kako se skupo naposljetku plaća vjera u kreativnu snagu halucinacija. Osim života i razuma, umjetnici su, u želji da dostignu tu neuhvatljivu inspiraciju, bili spremni žrtvovati i mnogo više, čak i vlastitu dušu. Priča o Faustu najpotresnije je svjedočanstvo o činu krajnjeg očajja u utrci za

božanskim nadahnućem koje će samoljubivom umjetniku podariti besmrtnost. I Goethe i Thomas Mann upravo su o motivu Fausta ispisali neke od svojih najvrjednijih stranica, a obojica su, svaki na svoj način, tako često vodili unutarnje borbe s demonima kreativnosti. Dušu vragu u zamjenu za inspiraciju? Ima li lakšeg načina da se stvara ili je sve doista tako crno?

Čini se da lijeka ipak ima. Nadahnuće vam mogu podariti i već spomenute Zeusove kćeri. Samo i s njima treba znati. Zaigrane i prpošne, i one imaju svoje miljenike s čijim se sudbinama često i okrutno poigravaju. Činjenica je ipak da su umjetnici u svojoj nutрини praznovjerni stvorovi koji se znaju umiliti svojim muzama. A one su im se pak najčešće objavljivale u likovima žena koje su ih trpjele, vodile, štatile, usmjeravale i nadahnjivale te tako najčešće i presudno utjecale na njihovo stvaralaštvo. Treba biti pošten i priznati da ima podosta mačizma u cijeloj toj priči o muzama koje šapuću vrhunaravne stihove onemoćalim pjesnicima ili nadahnjuju slikare u trenucima najdubljih kriza. Praksa nam pokazuje da su muze i umjetnici najčešće ipak dostigli jedan neobičan, partnerski odnos u kojemu su obje strane mogle istraživati sve dubine svojih kreativnosti. Dosluh žena s umjetnošću dogodio se 1327. i u avinjonskoj crkvi sv. Chlare kada je mladi Petrarca ugledao skladno oblikokovani profil Laure de Noves i od tog trena njegov život postao je predano obožavanje voljene žene. Ne treba posebno naglašavati kako svjetska povijest književnosti mnogo duguje tom tajanstvenom događaju koji se odigrao pod tamnim svodovima romaničke crkve. Slično je bilo i s Danteovom Beatrice čiji nježan osmijeh daje smisao svim pjesnikovim naporima. I sva družina anonimnih srednjovjekovnih trubadura svoje je stihove uvijek i zauvijek posvećivala neuhvatljivim pogledima i čednim naklonima svojih dama. Ideja o dosluhu mitskih žena viših umjetničkih ciljeva bila je posebno bliska romantizmu. Mitske ili stvarne, muze su romantičarima mnogo značile. Goethe je tako u liku svoje zaštitnice Anne Amalije, velike saksonske vojvotkinje, našao načina da spoji ugodno s korisnim. Vojvotkinja ga je obožavala, štitala i nadahnjivala. Valja napomenuti kako je bila vrlo nadarena skladateljica, a svoj je vojvotski dom u Weimaru sama prozvala Dvorom muza. Moderno je vrijeme nešto malo manje romantično, ali to ne znači da ga muze izbjegavaju. Dapače, čini se da ih ima više no ikad prije. Malo su ciničnije i zločestije od Danteove Beatrice, ali tu su. Kako bi, recimo, izgledali Tarantinovi Pulp fiction i Kill Bill bez coolerskoga pogleda Ume Thurman? I sam je Tarantino postao toliko opsjednut njezinim likom i djelom, da je poslije Pulp fictiona strpljivo čekao da božanstvena Uma sredi svoje obiteljske prilike, zatrudni, rodi i tek tada uzme mačetu u ruke kako bi, žedna osvete, krvlju zalila filmska platna diljem svijeta. Neurotični je Woody Allen gotovo u pravilu svoje filmove snimao oblijećući oko žena koje su u tom trenu vladale njegovim privatnim životom. Annie Hall oblikovao je prema Diani Keaton, isto kao što Miju Farrow u "Husband and Wives" stavlja u paklensku ulogu žene koja s njim prolazi bračne krize baš kao što će uskoro biti i u stvarnom životu. Legendarno je i Hitchcockovo obožavanje nedodirljive Grace Kelly koja je utjelovljenje svih dvosmislenosti i tjeskoba koje su ga proganjale. Gotovo patološka bila je povezanost Salvadora Dalija i njegove Gale, ruske emigrantice koju je upoznao u vrijeme dok je bila supruga pjesnika Paula Eluarda. Jedan je pogled bio dovoljan da Dali i Gala shvate kako su stvoreni jedno za drugo, a

Eluard se morao, kao pravi džentlemen, povući iz tog trokuta i prepustiti Galu ekscentričnom prijatelju koji ju je do kraja života obožavao istom manijakalnom strašću. To nije bio slučaj s Picassom, prototipom vatrenog, ali nestabilnog "latin lovera". Picassove žene trpjele su majstorove hirove, bile obožavane, ali i varane. Većina je njih, a dovoljno je da spomenemo tek Doru Maar, zadovoljštinu našla u činjenici da su nadahnule neka od najznačajnijih djela likovne umjetnosti 20. stoljeća. Moglo bi se nabrojiti još mnogo primjera gdje i dan danas muze drže konce u svim pravcima umjetnosti i potiču na inspiraciju.

DAVID

Nikada nisam volio crtati ili slikati muški akt, ali morate savladati, proporcije i mišićavost koja čini muškarca, što je potpuno suprotno nježnoj konstrukciji i zavodničkim oblinama poželjne žene. Možda žene razmišljaju suprotno. Žena se izazovno penje po golom muškarcu, golica ga šmirglom ispod pazuha, a on je visok 4,10 m. Naime, čitam u stranim novinama da je počelo restauriranje Davida. Voditeljica projekta je Agnes Porronchi, akcija je javna u Galeriji Akademije u Firenci. Očekuje se da će proces "čišćenja" trajati sedam mjeseci, a troškovi cijelog postupka iznositi će sto pedeset tisuća eura. Impozantna skulptura u mramoru remek je djelo slavnog kipara i slikara Michelangela Bounarrotija, a prvi je put izložena 1508. godine.

RENEŠANSA KAO SLIKARSKI POETIZAM

Jedna od glavnih tendencija umjetnosti srednjeg vijeka bila je borba protiv tjelesnosti koju su definirali grčki kipari i rimski zidni slikari. Ta antička tjelesnost, u svom estetskom materijalizmu, bila je tako realna da su majstori onog doba ostali upravo antologijski primjer za sva vremena kako treba tijelo donositi u slikarskom i kiparskom smislu, a zaključak je krajnje tjelesno. Sva okrenuta duhu, preciznije duši, umjetnost srednjega vijeka stvorila je, suprotno umjetnicima Atene i Rima, svoju ljepotu bestjelesnog. Oni najraniji umjetnici iz perioda katakomba, slijedeći instrukcije svog teoretičara Tertulijana, izbjegavali su tijelo, pa i onda ako je to tijelo oznaka za zemaljsku dionicu Kristove ličnosti te su lik Nazarenca radije prikazivali ribom kao simbolom. Umjetnicima Bizanta nije bilo lako.

Debata smije li se ili ne smije prikazivati ljudsko tijelo, nije bila samo crkvena i likovna, nego se proširila od najširih narodnih masa do samog državnog vrha. To je ona današnjem liberalnom umu, jednako laičkom kao i crkvenog čovjeka, nepojmljiva dilema koja je razdirala Bizantinsko Carstvo (nekako neposredno nakon našeg dolaska na Jadran) na partiju ikonudula (sklonih prikazu tjelesnosti u slici i kipu) i partiju ikonoklasa (protivnika prikaza tjelesnosti u slici i kipu). Tako je i na Istoku!

Na srednjovjekovnom Zapadu ništa bolje! I tu je tijelo obestjelovljavano u slici i kipu. Točna je primjedba velikog francuskog povjesničara likovnih umjetnosti, slavnog Henrija Focillona, da su se slikari i kipari srednjovjekovnog razdoblja zvanog *romanika* često služili geometrijom da bi svoje slike i kipove, da tako kažemo, što

organičnije ugradili u portale, apside i ostale dijelove katedrale. To je poznati "zakon kadra" po kojemu arhitektonski oval portala dirigira kiparu ruku kad ovalira rame nekom ženskom liku isklesanom na njemu ili po kojemu oval apside ovalira čelo jednom muškom liku uslikanom u nju. No ne treba zaboraviti još jednu ulogu geometrije! Geometrija je također dekorporizator ljudskog tijela. Naglašavanjem elipse u licu ili isticanjem nazočnosti oblika valjka u bedru, to lice i to bedro gube svoju anatomska karakterističnost. Takve geometrijom „pročišćene" glave i tijela romaničkih likova odvrćaju misao gledatelja od tjelesnog, a pogotovo paraliziraju osjećaj seksualnog!

U novinama, u časopisima i u knjigama često nailazimo na riječ: RENESANSA. Stotine se pojmova koncentriraju oko nje da se označi njezin bitan smisao. Vjerujem da je jedan od tih glavnih pojmova korporizacija odnosno tendencija umjetnika 15. i 16. stoljeća, naročito u Italiji, da se starom obestjelesnutom tijelu srednjovjekovnog umjetnika suprostavi novo renesansno otjelesnuto tijelo. Pratiti razvoj renesanse zapravo dobrim dijelom znači pratiti upravo stopu po stopu kako renesansna anatomija progoni srednjovjekovnu geometriju ljudskog tijela (i ne samo u ljudskom, nego i u životinjskom svijetu, u biljci i u cijeloj prirodi). Najbolji svjedok te likovne borbe stare geometrije i nove anatomije u čovječjem tijelu crteži su i spisi Leonarda da Vinci. Gotovo od prikaza fetusa do formiranja kostura, od unutrašnjih organa do studija grimasa (tih kanala kojima teče odsjaj ljudske misli i osjećanja), Leonardo je u svom crtačkom albumu donio dokumente velike pobjede korporizacije srednjim vijekom dekorporiziranog čovječjeg tijela. Putovati Italijom, njezinim galerijama i muzejima u Firenci (Uffizzi, Pitti, Bargello), Milanu (Brera), Rimu i Vatikanu, znači zapravo diviti se legiji velikih slikara i kipara boraca za prirodu ljudskog tijela. Iz te, da tako kažem, stotjelesne pa i tisućtjelesne revije naslikanih i modeliranih tijela, izabrao sam tijelo mladoga Davida, djelo slavnog Michelangela. Naime, ako se nađete u firentinskoj Akademiji uvijek ćete vidjeti mnoštvo kako se nagurava oko tog kipa. Razumljivo je da umjetnost nije stvar plebiscita, ali je, bez svake sumnje, neosporan indikator činjenica da David upravo magnetski gotovo narkozno privlači gledatelje. Bio među tim gledateljima i veliki biolog Pavlov ili neokantovski metafizik Julien Benda, stara prijateljica noći ili curetak koji će tek položiti zavjet karmelićanske čistoće, Michelangelov kip ili, da budem još izravniji, Michelangelov duh tjelesnog u kipu, upravo će brutalnim, presigurnim nasrtajem ući u svaki normalni ljudski mehanizam psihe. Taj Michelangelov David jedna je od najvećih likovnih završnica u koju se koncentrirala sva pobjeda prikaza renesansne tjelesnosti nad srednjovjekovnom bestjelesnošću. Koliko li je majstora dalo prilog toj završnici: Giotto skromnom mimikom oko usnih kutova svojih likova, Signorelli kičmom, Mantegna tabanima, Donatello grudima, Angelico suzama, Lipi noktima, Andrea del Castagno čeljustima i ključnim kostima - dijelovima otjelesnutog ljudskog tijela koje je naknadno postalo renesansna Madona s djetetom, sv. Juraj ili sv. Petar mučenik. Velika je plejada majstora korporizatora renesansnog tijela i velika je njihova pobjeda. No, valja nešto na kraju primijetiti. Nisu baš svi renesansni slikari pa i kipari željeli korporizaciju do krajnosti. Na vrhu, kad su dosegli majstoriju prikazivanja recimo ženske noge ili ženskih grudi, u onom najmaterijalnijem anatomsom smislu,

pojedini su zastali kistom. Upitali su se: „Zar je to krajnji cilj umjetnosti?“ I evo divnog primjera, izuzetnog Sandra Botticellija. Uzmimo za primjer detalj tri gracije na uljanoj slici "Proljeće". Jednostavnije govoreći, Botticelli ne slika ženu kao tijelo, nego kao seksualni fantom. Ne zastire samo linijama prozirnog vela materijalno jasne konture ženskog tijela, nego kao medijumom sna i erotizacije oslobađa tijelo pregrubog realiteta i prevodi ga u slikarski poetizam. Pogledajte Rafaelovu "Fornaninu"! Sve je na njoj tjelesno u onom punom anatomskom smislu! Da, ali magija kista genijalnog mladog Urbinca toliko je vratila davni ideal stare prognane geometrijske čistoće, da nam se čini da ne gledamo samo realno rame nego i irealan oval! Ili što je točnije, kao onaj čovjek iz Huxleyja koji je gledao u parku mladu ženu kako doji dijete pa mu nikako nije bilo jasno gleda li Madonu ili samo ženu - duh geometrijske čistoće ili duh anatomske ništa manje čistoće.

CRTEŽ

Gotovo za svako slikanje prvo je potreban crtež. A da uzmemo prvu abecedu slikarstva, A, B i C: A = olovka koja je sretan materijal za crtača koji "stvara na putu", u džepu priligne uz notes ne prljajući ga, pripravna svaki čas stupiti u akciju.

Danas ima novih olovaka, ali to su ustvari kemijska pera. Ne da se njima ne može crtati, ali ni približno se ne može kao olovkom. Olovka je dobila ime već odavno, dok je bila pisaljka od smjese olova s malo srebra. Današnja klasična olovka je grafit+glina, više grafita - tamnija, bolje pečena, tvrđa. Olovkom možete dobiti britke crte k'o iglom ili razne sjenke jačeg ili slabijeg inteziteta. Olovka, kao i violina, pravu notu odsvira u pravim rukama. Došli smo do B = pera i to ne metalna, nego ptičja, iz krila guske onakvim kakvim je crtao Rembrandt ili pisao Voltaire. Danas bi čovjek u gradu morao trčati tko zna kamo da ulovi pero gavrana ili bi morao čak plivati da se domogne pera labuda, (vjerujem da neće biti očerupani labudovi na preloškom jezeru). A zašto, molim lijepo, tolika trka i frka zbog tih ptičjih pera? Zato što stoljeća crtanja potvrđuju da nema osjetljivijega crtačkog materijala nego što je pero iz krila guske, gavrana i labuda. Oštrim je nožićem zašiljeno, po polovici prorezano te umočeno u tintu, tuš ili vodenu boju, sepiju (tekućina od morskih mjekušaca). Pero u crtačevoj ruci priređuje upravo reviju najraznovrsnijih forma crta, od one drsko britke tanke i ravne do raskalašeno sito otromljene, od poteza koji sijeva kao britva do poteza koji se gvala u svojoj dotaloženosti. Cijeli optički orkestar u jednome jedinome peru. Nepretisnuto ostavlja trag tanji od vlasi, pritisnuto pretvara taj isti trag u kanal kojim teče moćna gustoća. Toliko je elastična da se u trenutcima u ruci virtuoza tog tipa crtanja preobražava u kist - stvara mrlje, lokve, bogatu, čistu slikarsku situaciju. Metalno pero nema te elastičnosti. Na prvi je način perom crtala staložena ruka velikog Rembrandta, a na drugi način, trskom, crtala je eksplozivna ruka ništa manjega Van Gogha! Ta tekuća crtačka tehnika svojim optičkim obiljem toliko je raskošna da dovodi fenomen crtanja na sam prag slikarstva. Zato pojedini umjetnici, umjesto da crtaju crtačkim tehnikama koje sam opisao, uzimaju u ruku svoj glavni alat – KIST. Svoj virtuozi, iskusan u slikanju ili akvarelom ili uljem, unose u crtanje pa kistom umočenim u tuš ili tintu crtaju kao što bi crtali ugljenom, kredom, perom ili trskom, a

na to nastupe postupkom laviranja sepijom (kao Rembrandt "Žena s djetetom na stepenicama"). Neki rade grisanje ili akvarel bojom. Neki, dapače, obilno umačući u šalicu punu terpentina, crtaju toliko rastopljenom uljanom bojom da se već teško za ono što naslikaju može reći je li još crtež ili je već slika.

Što je to crtež? Uzmemo li u obzir samo linearni crtež (a ne i tonski), pojam je još vrlo širok. Crtež je svaka ploha na kojoj su bilo kako bilo čime neke crte nacrtane, ugrebane (ugravirane), ispupčene. Crtež je dječja šara i tehnički nacrt. Crtež je bilješka znanstvenika ili djeteta ili umjetnika. Crtež je likovna studija volumena i prostora, kompozicije. Crtež je studijska predradnja umjetničkoga likovnog djela, slikarskoga, kiparskoga, grafičkoga. Crtež je i samostalno završeno umjetničko djelo, ravnopravno slici, kipu, grafičkom listu.

Eto, došli smo do C = slikanje bojama. Kad bi se moglo riječju reći ono što se može reći crtama i bojama, onda bi svaka dilema otpala. A opet, govoriti o slici, a ne pokazati je, to je kao kad bismo ženili mladoženju za mladu koju nije vidio. Pa zato u rubrici ljubavnog dopisivanja čitamo da se svaki razboritiji i oprezniji ženik ne zadovoljava općim opisom kandidatkinje izraženim apstraktnim podacima o godinama, visini i težini, nego inzistira i na prilaganju realnog dokumenta – fotografije! Ja nažalost u ovoj prilici nisam u toj mogućnosti, pa mnoge stvari moram prikazati kako znam i umijem. Čitao sam o slikarstvu stvarno mnogo, ali sve je to nedovoljno ako nemate prilike vidjeti stvarna djela najvećih umjetnika svijeta.

Da citiram našeg velikog likovnog pedagoga Ljubu Babića: „Ne čitajte knjige o likovnoj umjetnosti, odgajajte oko - idite u grafičke kabinete, galerije, muzeje, kod nas i u svijetu." Moji prvi likovni odgajatelji nikako nisu bili svojim knjigama uvaženi povjesničari umjetnosti Winchelmann ili Berenson niti cijenjeni likovni kritičari Georges Besson ili Charles Estienne, a ponajmanje glasoviti estetičari Croce ili Garoely, nego su to bili svojim crtežima Rembrandt i Toulouse Lautrec, svojim slikama Paussin ili Bonnard. Njihovi crteži i slike bili su mi što i mladom književniku Flaubert ili Proust, da na njima uče umijeće gledanja i majstoriju pisanja. Kao što ti literarni učenici pišu na margini knjiga ovih velikih majstora pera komentare na onim mjestima gdje literarno tkivo najživotnije pulsira, tako sam ja pred originalnim crtežima i slikama ovih velikih majstora olovkom, perom, pastelom i akvarelom bilježio u svoje notese mjesta koja su me fascinirala ritmom, akcentom ili nekim drugim elementom njihove slikarske kreacije.

Ljubo Babić kaže da se umjetnost u zadnjoj konsekvenciji ne može naučiti, svakako treba prijeći od teorije na praksu ispred remek-djela, ali ako to već nije usađeno od rođenja u pojedinca kao talentom od Boga danom, onda tu je kraj. Zato je ta metoda bila na prvom mjestu za nas "učenike" profice barunice Juli, predavanje na licu mjesta ispred originalnog remek djela. A njezin recept glasi - budi čovjek topla srca, pun krvi i bistrog oka. Što dođe kroz oko u mozak, mozak mora slati prave vibracije do vrhova prstiju koji drže kist. Kist nije kriv za loše niti zaslužan za dobro pa ni određeni materijali, nego to ste samo Vi. Picasso je rekao: „Dajte mi blato, a ja ću od njega napraviti sliku."

FRANCUSKA – PARIZ

Kao pas za zečjim tragom, gdje su bili moji prijatelji, profesori i kolege, moram i ja. „Via trita est tutissima." (Utrti put je najsigurniji.) Postoji stereotip da su Francuzi zatvoreni, nacionalisti, čak šovinisti, da podcjenjuju Belgijance, ne vole Nijemce, preziru Švicarce, omalovažavaju Talijane, ne drže do Engleza... Nisu Francuzi bauk ako im znaš prići. Među njima stekao sam velike prijatelje, a naš se odnos zasnivao na uzajamnom poštovanju: ja poštujem njihovo duhovno bogatstvo i sjaj, a oni različitost koju za njih predstavljam. No ni njima ne možeš prodati rog za svijeću. Što tvrdiš, to moraš i dokazati, papir ne znači ništa, ali dobra preporuka svakako.

EKSPRESIONISTI

Iako bih trebao nastaviti C, a to su boje, ipak ću to nastaviti iza ovog naslova. Pobuna protiv prljave stvarnosti i surovosti grada, takav je početak reklame za izložbu u Zagrebu u prosincu 2008. do 20. siječnja 2009. Izložba je to najvećih njemačkih ekspresionista. Jedna od najskupljih izložbi u galeriji Klovićevi dvori dopremljena je iz njemačkih i švicarskih muzeja i galerija, obuhvaća 120 djela, a gotovo se svaka slika procjenjuje na pola milijuna eura. Ekspresionizam se kao širokoobuhvatan umjetnički pokret u slikarstvu, književnosti, glazbi, kazalištu i filmu pojavio ranih 1900-ih godina. Mjestom njegova ishodišta povjesničari navode Francusku, gdje se razvio upravo u slikarstvu. Preteče su ovoga pravca slikari Vincent van Gogh, Edvard Munch i Paul Gauguin. Kao doseljenici u Njemačku, Van Gogh i Munch imali su veliki utjecaj na njemačke umjetnike među kojima je pokret najsnažnije zaživio. Nezadovoljstvo i uznemirenost te nelagodnom i gorčinom prožet ekspresionistički doživljaj stvarnosti otuđenog i depresivnog svijeta, rezultirali su "krikom" protesta očitovanim u njihovim djelima. Motivaciju pronalaze u teškim ovozemaljskim motivima izniklim iz surove gradske ratne i prljave stvarnosti u kojoj su ljudi nemoćni akteri igre sudbine. Za ekspresioniste je umjetnost očajan urlik i odjek "vrištećega" života, a razotkrivanje nutrine čovjeka najvažnija im je dužnost. Pravac, čiji su predstavnici Wassily Kandinski, Paul Klee, Franc Marc, Herbert Garbe, Ludwig Meidner, Heinrich Campendonk, E.L.Kirchner, Max Pechstein i drugi, u sumornoj je tami svojega vremena odjeknuo bolnim KRIKOM koji je uznemirio svijet i zauvijek promijenio tijek povijesti umjetnosti. Ekspresioniste vidim i kao pokret, odnosno stil. SECESIJA je naziv dobila prema Seccesiu Plebisu. Drevna antička priča kaže da su revoltirani plebejci, koje je izrabljivala aristokracija, napustili Rim i preselili se s obiteljima na Mons Sacer. Vođa im je bio Seccesio Plebis. Secesija znači ratna stranka. P.S. Čak sam i ja radio poneki put u maniri ekspresionizma, pogotovo na likovnoj koloniji, gdje imaš malo vremena, od tri do pet sati, a radiš dvije, tri slike uljem ili akrilikom na platnu.

IMPRESIONISTI

Zašto sam odabrao pojam impresionist? Zato što i sam prilično radim u toj maniri, mada imam i izlete u sve druge pravce – stilove, što je čisto razumljivo zbog primarnoga posla, ali rado se vraćam, za svoju dušu, impresionizmu. Nikada nisam volio oponašati fotoaparati i prenositi vjerno sve detalje, već samo bitno. Ako se radi o pejzažu, da bude prepoznatljiv, a svaki promatrač neka u svojoj mašti završi sliku. To će za mene biti mnogo više slika. Možda će netko reći: „Pa da, kad ne zna klasični realizam.“ Nema dobrog majstora ni u jednom stilu koji nije savladao osnove realizma. Moj raspon unutar impresionizma šeta od krajnje lijeve do granične desne strane. Ako uzmem za primjer sliku ulje na platnu "Race na Dravi" gotovo da je realizam. Poklonio sam je Galeriji Bauer na mjesto opljačkane Galerije Vukovar. Dobila je veliki publicitet i po njoj su kritičari nazvali moju "tirkiznu fazu" ili povratničku. Stvarno sam u toj nijansi napravio 40-ak slika, uglavnom pejzaž dravskih meka (šume) i to prema sjećanju iz djetinjstva. Dočim čisto desni, gotovo kubizam, geometrija, moj akvarel "Povijest Hrvatske" ili ("Višebojna šahovnica") trenutačno stanje koje me inspiriralo. Poklonio sam sliku Ogranku Matice hrvatske Čakovec.

IMPRESIONISTIČKI pokret, koji se smatra ishodištem suvremene umjetnosti, vjerojatno je najšire poznat i najomiljeniji pokret u cijeloj povijesti likovne umjetnosti, barem u mjeri koju cijene postižu na prodajnim aukcijama. Npr. Monetova slika s lokvanjima dostiže cijenu od 22,6 milijuna američkih dolara, po njegovim slikama prave se kote drugih slika i autora. Možete i sami vidjeti gdje god da su izložene te slike, nagurava se mnoštvo, npr. u Muzeju d'Orsay u Parizu. Pokret je nastao u Francuskoj. Gotovo svi vodeći njegovi predstavnici bili su Francuzi, uključujući i britanskog umjetnika Alfreda Sisleyja koji je rođen u Parizu. Impresionizam je začeo kao reakcija na formalizam i klasicizam na kojima je inzistirala Akademija lijepih umjetnosti u Parizu, koja je u velikoj mjeri predstavljala umjetnički establišment i koja je odlučivala što će, a što neće biti izloženo na presudno važnom pariškom salonu. Termin impresionizam zapravo su skovali kritičari ovog stila koji su 1872. godine odbacili Monetovu sliku "Impresija", zapravo "Izlazak sunca", kritikom objavljenom u jednom magazinu. Umjetnici su potom sami prihvatili taj termin. Ovaj je stil duboko utjecao na slikare poput Van Gogha i imao trajan utjecaj na umjetnost 19. i 20. stoljeća.

Tko su zapravo očevi te manire? Klasični impresionisti: Gustave Caillebotte (1848. – 1894.), Claude Monet (1840. – 1926.), Berthe Morisot (1841. – 1895.), Camille Pissarro (1830. – 1901.) i Alfred Sisley (1839. – 1899.). Povremeni impresionisti: Mary Cassatt (1844. – 1926.), Edgar Degas (1834. – 1917.), Armand Guillaumin (1841. – 1927.), Lucien Pissarro (1863. – 1941.), Odilon Redon (1840. – 1916.) i Augusto Renoir (1841. – 1919.). Postimpresionisti: Henri-Edmond Cross (1856. – 1910.), Maximilijan Luce (1858. – 1941.), Henri-Jean-Guillaume Martin (1860. – 1943.), Theo van Rijsselberghe (1862. – 1926.), Georges Seurat (1859. – 1891.) i Paul Signac (1863. – 1935.).

IMPRESIONISTI I BOJE

Njihovo je opće pravilo krug od šest boja. Da bismo razumjeli kolorit impresionista i postimpresionista, moramo imati u vidu sljedeće:

- Impresionisti su boju smatrali ekvivalentom svjetlosti, boja = svjetlost. Prema tome, boja je odraz svjetlosti koja iz predmeta dolazi do našeg osjeta vida. U prirodnoj stvarnosti boje ne postoje.
- Impresionisti koriste krug boja francuskog fizičara Chevreula koji je sažeo u krug boje spektra koje poznajemo iz duge. Prema krugu od šest boja sastavljenom na taj način, možemo izvući sljedeće zaključke koji će nam pomoći da shvatimo kolorit:
- suprotne boje u spektralnom krugu čine par (komplementarne boje): plava - narančasta, crvena - zelena, žuta – ljubičasta;
- ta tri para boja su komplementarna. tj. svaka boja na mrežnici našeg oka proizvodi boju svog komplimenta. Tako plava boja proizvodi narančastu snimku na mrežnici, crvena zelenu, a žuta ljubičastu. Miješane boje, narančasta, zelena i ljubičasta, proizvode boju svoje komplementarne boje plavu, crvenu i žutu na mrežnici oka kao snimku. Ako okom jednu minutu intenzivno gledamo u žutu točku i zatim prenesemo pogled na prazan bijeli list papira, točka će se pojaviti kao snimka na papiru - ali u ljubičastoj boji;
- plava, crvena i žuta predstavljaju tri osnovne boje koje se ne mogu reproducirati;
- narančasta, zelena i ljubičasta su boje nastale mješanjem: žuta + crvena = narančasta, plava + žuta = zelena, plava + crvena = ljubičasta;
- plava, zelena i ljubičasta su hladne boje kruga. To praktički znači da se te boje na slici povlače u pozadinu;
- crvena, narančasta i žuta su tople boje kruga što znači da su na slici u prvom planu.

Ovaj sustav toplih i hladnih boja kruga poznat je kao kolor perspektiva. Sve impresionističke slike zasnivaju se na tim zakonima i uvijek se mogu izvesti natrag do osnovnih koncepcija. Ako ste majstor, smjestit ćete boje koje će biti u prvom, odnosno u drugom planu. Loše se misli ako istiskujemo boju iz tube izravno na platno, da ćemo dobiti jaču nijansu. Dobit ćemo je samo onda ako je znamo smjestiti pored hladnih boja.

Nešto o bistrini oka i daltonizmu: oboje se može pojaviti od rođenja, ali i kasnije kao posljedica raznih bolesti i lijekova, pa i starosti. Naša mrežnica oka sadrži oko 130 milijuna vidljivih stanica. Njihova je prosječna gustoća četiri stotine tisuća na jedan kvadratni milimetar, ali godinama se njihov broj drastično smanjuje jer se ne obnavlja. Znači, sve je relativno, nema čak ni prave istine, sve je to čovjek ukalupio da bi zagospodario prirodom pa i drugim čovjekom.

PIERRE AUGUSTO RENOIR (1841. – 1919.)

Upoznavši se s njegovim djelima, upoznao sam i sve impresioniste. Fascinirala me slika (tada još kopija – litotisk) na platnu 65x81 "Trg svetog Marka", Venecija. Ta je slika napravljena samim raznobojnim mrljama, kao da se dijete igralo. Tako sam ja to konstatirao još mlad. Da, ali pokušaj kopirati original, pa da vidiš muke ježove.

Upravo mi je Renoir bio vodič sa svim svojim radovima jer je njegova tehnika uljem pogodna za kopiranje voštanim i uljanim pastelima pa sam uvijek bio i tu tehniku. U njegovoj maniri mogao sam se slobodno razmahati jer ti dosadi ona obavezna radna pedanterija primarnog posla. Kada pogledamo jednu od velikih zbirki francuskih slikara 19. stoljeća i napokon naiđemo na Renoira, sigurno će nas privući neka vrsta svečane radosne energije koja nadmašuje sve slične pokušaje njegovih prethodnika. Renoir je kao umjetnik aktivno stvarao gotovo 60 godina tijekom kojih je, prema pričama, naslikao otprilike 6000 slika. Izuzevši Picassa, bio je nesumnjivo najplodniji slikar, čija se najbolja djela danas prodaju po cijeni većoj od milijun funti. Rođen je u Limogesu 25. veljače 1841. u obitelji srednjeg sloja. Njegov je otac bio krojač, 1845. godine se cijela obitelj seli u Pariz. U gradu svjetla prati ga sve što i druge početnike. Kad je pokazao da ima afinitet za slikarstvo, mogao se zaposliti u manufakturi kao i njemu slični da oslikavaju sirovi porculan, kopije u stilu rokokoja. Iako je radio samo za nekoliko sua, ipak je tu izvježbao brzinu baratanja kistom. No izmislili su stroj koji će ih zamijeniti, a on, prisiljen, okrenuo se oslikavanju damskih lepeza, a potom i crkvenih transparenata koje su rabili misionari u prekomorskim zemljama. Maah! Radio je sve i svašta za sitan novac - koru kruha. Ipak je do svoje 21. godine zaradio dovoljno novca da plaća studij umjetnosti. U travnju 1862. godine upisuje Ecole des Beaux-Arts (Studij lijepih umjetnosti) u Parizu, koji je vodio carski ravnatelj grof Alfred de Nieuwerkerke, koji odbacuje realizam u umjetnosti kao "demokratski i uvredljiv". Studenti su morali precrtavati slike, izrađivati precizne crteže gipsanih odljevaka i ostalih umjetničkih radova. Kao da je za nas, kasnije 95 godina, bilo nešto drukčije. E, jesam se nacrtao tih raznih VENERA i umanjenih replika Rodinovih "ljubavnih zagrljaja", a svuda su parole: „Druže snađi se!" Pa snašli smo se. Milana i mene Mima uči jedriti po Savi, a ujedno nam je model ko bog. Na samom je početku stroga pravila postavila Mima sama: „Momčići! Ovjekovječite to što će jednog dana propasti, ali dušu ne dam na pijacu, nikakve primisli ni u snu o seksu." Pa dobro, daj što daš, bolje išta, nego ništa, mi gologusci cusravih džepova nemamo što birati. A za horizontalni položaj tražit ćemo druge modele. Mima nije bila bilo tko, nego jedna od najtraženijih manekenki beogradskog okruga. A kako je izgledala? Pa svuda je ima dosta, a nigdje previše. Vidjele su to lubenice na Malom i Velikom ratnom ostrvu i od zavisti sve su pozelenjele. Da ne bi na silu pocrvenjeli i naši crteži, sami smo tražili da ostavi neku krpicu na sebi, tek onda je bila prava bomba. Nije to za naše oči bio prvi grijeh, bili smo više nego punoljetni, a Mima starija, dvadeset i dvije.

U pomoć su nas zvali za filmske kulise, slabo nas cijene, a svi nas koriste, ali džeparac je džeparac. Trebaš se negdje etablirati za kasnije robovanje, iza kulisa se svašta događa. Statistice namazane tekućim sapunom, kao i konji, jašu u Evinom

kostimu arabere iz argele "Zobnatica" ciče, vrište sve po scenariju, a kamere snimaju. Čudno, nisu me konji prepoznali kao đaka konjičke škole hipodroma Čukarica. Tamo sam u jahaćoj opremi, a sada ležerno civil. Nakon snimanja konjušari peru konje i statistice, a suše ih u jaslama provizorne štale i u prikolici ispod cerade na vrećama zobi. One opet ciče i vrište, bez scenarija i kamera, a jeka odzvanja parkovima i šumom Košutnjaka. Velika masa, potencionalni statisti, naguravaju se s vanjske strane ograde. Zašto nisu dobili neku ulogu za džeparac da plate stan? Pljušti cijeli arsenal opet sočnih psovki, jeka se čuje čak do Terazija. Unutar ograde prestaje nevinost socijalizma, tu je samo tržišno gospodarstvo stranih kompanija, prikazuje se život kao na filmu. Pravi život je na susjednom brdu, Dedinju. Ljudi uvijek izmisle neka uzvišena mjesta za pojedince da ne gaze blato s masama.

Mima ode za Pariz. Duga je storija stila i tekstila Pierrea Cardina u Parizu. Nama godine idu i idu. Tih godina dođe niz Savu pošast, epidemija, "studenski sindrom zapadnjačkog virusa". Tko nije bio cijepljen ili imun, obolio je, nema druge. Otkud virus, tamo treba ići i na liječenje.

Renoira su podučavali brojni profesori, no njegov pravi učitelj bio je Charles Gleyre koji se dvadeset godina prije toga proslavio kao slikar prilično hladnih alegorijskih slika. Povrh svega, Renoir je odlazio na privatnu poduku koju je Gleyre davao izvan Ecole na kojoj je četrdesetak studenata moralo slikati ili crtati aktove. Zahvaljujući ranijem iskustvu, imao je sigurnu ruku te je svakom zadatku prilazio s golemim entuzijazmom trudeći se svaki riješiti na najbolji mogući način. Je li to bilo zbog njegove prirode ili zbog utjecaja slika rokokoja koje je još prije precrtavao, Renoir je razvio sklonost prema jarkim sjajnim bojama. One, međutim, nisu bile osobito popularne na studiju. Godine su išle i Renoir je shvatio da je dosta dao za doktrinu i kalup vodećih profesora. Bilo je tu studenata istomišljenika, pogotovo Claude Monet, s kojim se sprijateljio, kao i s Alfredom Sisleyem i Fredericom Bazillieom. Bila je na pomolu nova grupa, ali i novi stil. U svibnju 1863. godine na tzv. Salonu des Refuses ta je skupina prijatelja prvi put vidjela Monetovu sliku "Doručak na travi" (koja je danas izložena u Muzeju d'Orsay u Parizu) - slika koja je naišla na podsmijeh i ogorčenje šire javnosti. Njezina je tema ponešto komplicirana i naslikana prilično jakim bojama, što je bilo krajnje neobično u to doba. Kad je početkom 1864. godine Gleyere otišao u mirovinu, četvorica prijatelja nastavljaju bez svog skrbnika. Godine 1864. Renoir prvi put izlaže jednu svoju sliku u "Salonu" koja je zapravo bila i jedina prihvaćena: slika "Esmeralda pleše s kozom" s temom iz romana Viktora Hugoa *Zvonar crkve Notre Dame*. Slika je nosila trunke tame, što se smatralo prikladnim za galeriju tog vremena, a koja je postignuta uporabom smjese asfalta (bilo je to van klišeja Renoira). Kad mu je Diaz, jedan od grupe "barbizonaca" dobronamjerno skrenuo pažnju da ne koristi asfalt, Renoir je tu sliku uništio. (A koji slikar nije to isto u životu bar jednom napravio iz raznih razloga.)

RENOIROVA METODA SLIKANJA

Iz knjige Jeana Renoira: „Moj otac Renoir počeo je stvarati svoje slike nepojmljivim slojevima boje koje nisu predstavljale nikakav oblik - na bijeloj pozadini. Nekada je količina tekućine, lanenog ulja i terpentina bila u takovoj

nesrazmjeri s bojom da je kapala s platna. Renoir je to zvao "sok". Bio je sposoban da tim sokom s nekoliko poteza kistom naznači sav kolorit." To je više ili manje pokrivalo površinu platna, bolje rečeno, površinu buduće slike jer je Renoir često puštao dio bijele pozadine nepokrivenom. Podloga je morala biti vrlo čista i glatka. „Često sam morao", pripovijeda Jean Renoir, „pripremati platno za oca od škrljčevog bijelila i mješavine od trećine lanenog ulja i dvije trećine terpentina. Zatim se platno moralo sušiti nekoliko dana. Mješavina ružičastih i plavih poteza kistom polako se do savršenstva uskladila sa sjenama smeđe boje. Napuljsko žuta i bročev lak došli su mnogo kasnije, a blještavo crna na kraju.

Nikada nije koristio oštre uglove ili crte. Njegove su crte uvijek bile zaobljene, kao da prate konture mladih prsa. U prirodi nema ravnih linija. Ni u jednom trenutku nastajanja nije se sticao dojam da slici nedostaje unutrašnja ravnoteža. Slika je bila potpuna i harmonična još od prvih poteza kistom. Možda se Renoiru činilo teško prodiranje u motiv bez gubljenja svježine prvog utiska. Konačno se iz magle pojavljivalo tijelo modela ili pejzaža kao na fotografskoj ploči koja se izvuče iz razvijaača. Dijelovi, koje je u početku potpuno zanemarivao, postajali su važni. Konačno svladavanje motiva nije išlo bez otpora i teškoća. Kad je Renoir slikao, često ste imali dojam da se vodi dvoboj. Izgledao je kao da slikar napeto promatra pokrete svojeg protivnika i čeka na najnezatnije popuštanje pri obrani. Udvarao se svom motivu kao što se zaljubljenik udvara djevojci koja se brani prije nego što će popustiti. U njegovom ponašanju bilo je nečega lovačkog. Nervozna žurba njegova kista, iznenadno oštro i bljeskovito zadržavanje prodornog pogleda podsjećalo me je na cik-cak let lastavice u lovu na mušice. Iznenada sam to usporedio sa znanjem o pticama - ornitologijom. Renoirov kist bio je tako nerazdvojivo povezan s njegovim vidnim percepcijama, kao lastavičin kljun s njezinim okom. Moj opis ne bi bio potpun kad ne bih rekao da je u Renoiru bilo nečeg divljeg kad je slikao, što me se kao dijete uvijek dojmilo. Nekad oblici i boje nakon prvog poziranja nisu još bili prepoznatljivi i jasni. Već sljedećeg dana mogao si početi pogađati što će od toga nastati. Bio je zapanjujući utisak da je osvojeni motiv naizgled nestao, a da se slika pojavila iz Renoira samog. Posljednjih godina života mnogo je brže prodirao kroz maglu i sve neposrednije zahvatao suštinu." - Bio bi to zapis sina, Jeana Renoira.

Augustu Renoiru treba se dvostruko diviti, kao slikaru, ali i čovjeku. Kad je već sve oko sebe osigurao materijalno, ne samo sebe, pojavila se bolest koja mu je skvrčila ne samo prste nego i šake. On tada traži da mu zavežu kist od šake do lakta. I on slika stvarno do smrti.

GUSTAVE COURBET, 1818. - 1877.

Govorili su da je uobražen, hirovit, narcisoidan i mrzili su ga. Međutim, potajno su mu se divili jer je bio darovit, dostojanstven, smjel, lijep. Imao je prijatelje, ali njegovi neprijatelji bili su mnogobrojniji i sada, kad se 31. prosinca navršava stota godišnjica njegove smrti (1877. o.p.), još se vode polemike o njemu, još postoje mnogi koji negiraju njegovu veličinu. Povod za polemiku dala je baš stogodišnjica njegove smrti i velika izložba njegovih djela u "Grand Palaisu" u Parizu, koja je tim povodom otvorena. Izloženo je oko 140 Courbetovih djela, među kojima i mnogo remek-djela iz

raznih perioda njegova stvaralaštva. Bio je realist a to, tko zna zašto, nije priznavao pa je čak govorio: „Naziv realista nametnut mi je isto onako kao što je 1830. godine nametnut ljudima romantičar... Ja želim ne samo da budem slikar, već i čovjek da stvaram suvremenu umjetnost..."

Na primjedbe da su ga u početnoj fazi privlačile teme iz romantičarske literature, on je odgovarao odbijajući da je romantičar: „Nikada nisam slikao anđele jer ih nikada nisam vidio..." Dok su njegove kolege "vidjele" uglavnom ono što je lijepo i elegantno, Courbet je vidio i seljake na svakodnevnom poslu, tučače kamena, oznojene žene kako rade razne teške poslove. Vidio je seljake jer je i sam seljačkog podrijetla i nije se sramio to priznati. I još nešto, Gustave Courbet nikad nije negirao da je "rođeni rebublikanac". Nije još bila uspostavljena republika u Francuskoj kad je 10. siječnja 1818. godine rođen u Ornansu, na granici Švicarske i Francuske. Njegovi roditelji nisu bili republikanci i moglo bi se reći da su, kao bogati seljaci, bili bliži monarhiji. Ali mladi je Gustave vrlo rano počeo pratiti socijalna previranja u Francuskoj, širenje socijalističkog pokreta i formiranje prvih proleterskih liga. Tada je želio postati pravnik i izravno sudjelovati u stvaranju novog društva u čiju je budućnost vjerovao. Ali temperamentan mladić imao je i jednu manu, bio je nediscipliniran i samovoljan, a to se nije slagalo s idealima koje je želio propagirati. Srećom, on je od ranije pokazivao smisao za slikarstvo i svjestan svoje mane, zamijenio je pravne nauke umjetnošću. Napustio je pravni fakultet u Parizu i postao učenik slikara Charles-Antoina Flajoulota, jednog učenika slavnog Davida, da bi za svega nekoliko mjeseci promijenio još nekoliko učitelja i na kraju odlučio sam naučiti slikarski zanat. U tome je ubrzo uspio i već 1841. godine izlaže u "Salonu" svoj autoportret "Portret s crnim psom", jednu od svojih najboljih slika. To je bio njegov prvi autoportret koji je vidjela javnost, a kasnije su nastali drugi, još poznatiji: "Courbet s kožnim pojansom", "Courbet s lulom", "Dobar dan, gospodine Courbet", "Ranjenik"...

Tim svojim djelima on nije imao namjeru pokazati samo svoj lik, već i vrijeme u kojem je živio. Ali baš to obilje autoportreta njegovi neprijatelji iskoristili su kako bi ga proglasili narcisom. Poslije studijskih putovanja po Nizozemskoj i Engleskoj, Courbet se definitivno nastanjuje u Parizu i aktivno sudjeluje u burnim diskusijama o "novoj školi", o realizmu u umjetnosti u kojima sudjeluju i najpoznatiji književnici: Baudelaire, Prudhomme, Mirbeau kao i slikari Daumier i Corot. Pod takvim okolnostima razvijala se umjetnička djelatnost mladog Courbeta, jednog od najdarovitijih i najsmjelijih slikara tog vremena. Imao je najveći atelje u Parizu, a njegova su platna ogromnih formata. Tako je njegova slika "Pogreb u Ornansu", za koju je 1849. godine nagrađen zlatnom medaljom, bila veličine 663x314. Velikih dimenzija je i njegovo poznato platno "Atelje" ustvari još jedan autoportret jer mnogi njegovi prijatelji, pa i potpuno nepoznati, ispunjavaju njegov atelje i gledaju kako on slika. Courbetova popularnost ne traje dugo. Kad je uskoro poslije nagrade odbio primiti orden "Legije časti", pao je u nemilost pa nijedna od jedanaest njegovih slika nije primljena za Svjetsku izložbu godine 1855. Tada se Courbet osmjelio i otvorio svoju samostalnu izložbu u zgradi pored same "Palače lijepih umjetnosti", gdje se održavala Svjetska izložba i time je pažnju javnosti skrenuo na sebe i na nepravdu koja

mu je nanesena. Od samog početka svoje slikarske djelatnosti Courbet je znao istaknuti svoju ličnost i svoja djela. Bio je zdrav, snažan, neobično lijep čovjek i time je sticao mnoge prijatelje, ali i neprijatelje. Jedan od njegovih prijatelja, književnik Teophile Sebastian, ovako ga opisuje: „Courbet je mlad, vrlo lijep čovjek. U njemu ima nečeg od asirskog tipa. Oči su mu crne, sjajne, osjenčane dugim trepavicama, a pogled blag kao kod antilope. Međutim, dovoljno je da mu netko napravi kompliment pa da mu on otvori svoje srce." Na prijateljevu žalopojku Courbet se nije osvrtao jer je često dokazivao kako nije narcis. Nije smatrao da je narcisoidnost slikanje autoportreta. Pa i sad, na izložbi povodom stogodišnjice njegove smrti, njegovi autoportreti postaju predmet kritike onih koji nisu naklonjeni njegovom slikarstvu. Tim povodom, jedan od njegovih velikih štovatelja, talijanski slikar Renato Guttuso kaže: „Sve su mrzili na njemu: što je bio lijep, simpatičan, što je volio piti pivo, bio je ambiciozan, silovit, mrzili su njegove poglede na umjetnost. Prije svega, mrzili su njegovo slikarstvo." U njemu su malograđani onog vremena, kao i današnji, vidjeli veliku opasnost. A što je Courbet slikao? Na svojim je platnima zadržao scene iz svakodnevnog života "malih ljudi", radnika i seljaka, a mnogima se to nije svidjelo. Kritičari ga nazivaju "predstavnikom škole ružnog", a on im odgovora: „Zamjerate mi što sam jednu kravaricu naslikao kao vezilju, a sad ću jednu svinjaricu naslikati kako čuva svinje." Riječ je održao i u tom periodu nastaju njegove slike "Susret", "Gospođice na selu", "Rešetanje žita", "Kupačica", za koje jedan kritičar piše da su tako ružne „da ih ni krokodil ne bi progutao." Publika ne dijeli njegovo mišljenje i cijeni njegove slike, a njegov ugled borca za demokraciju sve više raste. Godine 1870., poslije pada Napoleona III., postaje član Pariške komune, predsjednik Odbora za čuvanje muzejskih starina. Na njegov je prijedlog srušen Napoleonov stup na trgu Vandom, a to mu kasnije donosi niz neprijatnosti. Nitko nije cijenio njegovu požrtvovnost u spašavanju dragocjenosti Louvrea za vrijeme bombardiranja Pariza, već ga poslije pobjede osuđuju na šest mjeseci zatvora. Godine 1873. dužan je platiti troškove za ponovno podizanje Napoleonova spomenika, a sva mu je imovina zaplijenjena. Da ne bi ponovo došao u zatvor, Courbet bira izgnanstvo i nastanjuje se u Švicarskoj. Slika prekrasne mrtve prirode, portrete, pejzaže, ali tuguje za Francuskom, za voljenom sestrom Zell, koja mu je jedina ostala od rodbine, za pravim prijateljima. Od tuge umire 31. prosinca 1877. godine.

PIERRE BONNARD, 1867. – 1974.

"Pred ogledalom", 1933., ulje na platnu, 157x102, "Galleria Internazionale d Art Moderne", Venecija, posebni stil "nemarnog slikarstva", žena pred ogledalom, akt, naglašena su leđa, stražnjica pa čak i cipele i cijeli interijer, ali glava - samo konture.

Žena je utjecala na mnoge umjetnike, pa i na slikara Pierrea Bonnarda, mada ni on ni ona nisu bili svjesni značaja njihova susreta. Dogodilo se to 1894. godine u Parizu, kad je mladić prišao djevojci i ponudio da je prati do kuće. Nije bila njegova navika da prilazi djevojkama, a ni ona nikad nije pristajala na ponude muškaraca, ali te jesenje večeri na pariškom trgu Clichy, kao da su znali da trebaju životni put nastaviti zajedno. Marie Boursin (18 godina) radila je kao kurirka u trgovini za izradu pogrebnih vijenaca, a Pierre Bonnard (27 godina) bio je državni službenik koji je želio postati

slikar. Ona je postala prva i jedina žena u njegovu životu, a on, ne samo slikar, već i jedan od najvećih slikara svojeg vremena. Obitelj Pierrea Bonnarda bila je vrlo ugledna. Otac, Eugene Bonnard, šef kabineta u Ministarstvu rata, želio je da mu sin postane državni činovnik i upisao ga je na pravni fakultet. Međutim, Pierre je volio slikati; prihvatio je državnu službu, ali je upisao jednu privatnu slikarsku školu i uskoro prešao na Akademiju. Crtao je, slikao akvarele i ulja, a najviše se bavio plakatom. Jedan plakat za neku marku šampanjca otkupljen je za sto franaka. Ta velika suma za ono vrijeme raznježila je oca i on je odobrio sinu da se bavi slikarstvom. Kad se uskoro za Bonnarda zainteresirao Toulouse - Lautrec i predložio mu da zajedno rade plakate, Bonnard je počeo razmišljati i o napuštanju državne službe. U jesen 1894. godine susreo se s Marie Boursin. Ona je odmah otišla k njemu i s njim ostala četrdeset i osam godina. A on je slikao. Već je 1895. godine prvi put izložio njezin akt i skrenuo pogled posjetitelja. Njezin će se lik pojavljivati na njegovim slikama gotovo do kraja njegova života. Mladi slikar radio je gotovo bjesomučno. Već je i priznat i dobro je prodavao slike, ali za njega je postojao njegov rad i ona, Marta. Nije joj dao to ime iz milosti, čak nije ni znao da se zove Maria; o njoj zna samo ono što mu je ona ispričala. Njezina je mašta bogata, tvrdi kako je nahoće, izvanbračno dijete nekog talijanskog plemića. On i ne sluša njezinu priču, samo je gleda i od svakog njezinog pokreta stvara novu sliku, novog "Bonnarda". A ona, Marta, sretna je što može čitati fantastične avanture u jeftinim romanima, satima se kupati, češljati, promatrati u ogledalu nago tijelo. Baš to je on volio slikati; Martu u kupaonici, pred ogledalom, nagu kako promatra svoju ljepotu, Martu na divanu i u krevetu. Ona je zadovoljna, već je zaboravila da je kći siromašna radnika, da je djetinjstvo provela u bijedi i otišla od kuće ne obavještavajući roditelje kamo ide. Nisu je tražili jer je bilo lakše bez nje. I Maria Boursin je mogla živjeti kao Marta Mellini, biti heroína jednog romana čija radnja nije izmišljena. Ljubiteljima slikarstva sviđale su se neobične slike mladog Pierrea Bonnarda jer takve još nitko nije slikao. Kao da se igrao svjetlom i bojama, a ta je igra postala njegova opsesija. Kad nije mogao slikati Martu, on promatra prirodu i prenosi je na platno prema sjećanju, onakvu kakvu je on želio. Za njega nije važno kakva je ona u stvarnosti, već kakvu je on vidi. Nema ni štafelaja u ateljeu, već je platna prikucao na zid, nekoliko platna i radi istovremeno i po četiri motiva. Samo rijetki prijatelji imaju pristup njegovoj kući, ali ona je poznata tisućama njegovih štovatelja jer je naslikao svaki njezin kutak, svaki komad namještaja i nju, Martu, svuda i na svakom mjestu. Ona mu je otkrila ženstvenost, a to je nešto najljepše što je stvorila priroda pa je to moralo biti i ovjekovječeno. Pierre Bonnard je po prirodi usamljenik, ali putovao je mnogo i tražio motive koje će kasnije, prema sjećanju, prenositi na svoja platna. Azurna obala otkrila mu je bogatstvo sunca i boja i on se često vraćao na Azurnu obalu, a onda se tu i nastanio. Izabrao je malo mjesto Le Cannet, iznad Cannesa, kupio je skromnu kuću s malim vrtom i tu je opet sretan s Martom. Mještani ga poštuju, ali ga ne posjećuju jer on to ne želi, nema vremena za goste. Poslije trideset godina zajedničkog života, Bonnard je odlučio vezu s Martom i ozakoniti. Tek tada saznaje da se ona ustvari zove Maria i da su joj roditelji siromašni, ali poštteni radnici. Njezina laž ga ne uzbuđuje, gotovo je i ne primjećuje. Maria je i dalje ostala Marta. Ona već obolijeva, boluje od neke bolesti grla, možda i od tuberkuloze i on 1942. godine ostaje

bez nje. Umrla je kad je vjerovao da je naj sretniji čovjek na svijetu. Preko noći je ostario, njegova tek prosijeda kosa za nekoliko dana postala je bijela. Osijedjela mu je i njegovana brada toliko da ga mještani gotovo ne prepoznaju. Imao je tada 75 godina. Dojučerašnji čovjek u najboljim godinama postao je starac. Bol za Martom prevelika je, ali on je mađioničar za slikanje prema sjećanju. Nastavlja slikati sve što smatra da treba biti naslikano, pa i nju, Martu.

Slava je slikara Pierrea Bonnarda velika, u cijelom se svijetu traže njegove slike i prodaju za milijunske iznose. Mogao bi živjeti u raskoši, ali on ostaje u svojoj skromnoj kući u Le Cannetu jer ga ona podsjeća na jedinu ženu njegova života, na inspiraciju njegovih djela. Pet godina poslije Martine smrti, Bonnard je radio kao da je tek na početku karijere. Sunce je svuda oko njega, a on ipak traga za njim jer mu svjetlosti i boja nikad nije dosta. Možda i pobolijeva, ali to nitko ne zna.

Umro je 23. siječnja 1947. usamljen kao što je i živio. Iza njega je u kući u Le Cannetu ostalo 600 slika na platnu, 5000 crteža i 500 akvarela, velika vrijednost. Njegovi i Martini nasljednici vode petnaest godina spor oko nasljedstva i namiruju se tako što prodaju sve slike i dijele se u novcu. Tako su slike Pierrea Bonnarda ušle u mnoge muzeje svijeta, u mnoge privatne kolekcije, kao i slika "Bademi u cvatu" koju je naslikao dan prije smrti, promatrajući kroz prozor svoje sobe ružičasto rascvjetano drvo. Za tu sliku svi francuski muzeji napravili su potjeru, tko je nađe, njegova je. Nije se ništa štedjelo jer Pierre Bonnard ima svoje mjesto u svijetu umjetnosti.

MARIE LAURENCIN, 1885. – 1956.

Od blijedog lica djevojaka, gotovo beskrvnog, isticale su se izrazite oči, neobično oblikovane i čudesno izražajne, sanjalačke ili ljubopitljive, nerealne, a istovremeno ovozemaljske. Ako je posjetitelj bio ljubopitljiv, mogao je saznati da je autor te slike francuska slikarica Marie Laurencin, kod nas malo poznata, ali jedna od najuspješnijih umjetnica prve polovice 20. stoljeća. Naslikala je mnogo sličnih slika, imala je mnogo raznih modela, ali je uvijek u svima vidjela istu djevojku, iste oči, blijedilo i nježnost, istu tajanstvenost. Sve je to bilo tako izraženo na izloženoj slici u Narodnom muzeju u Beogradu, a gotovo blizanka "Taliјanka" izložena je u Londonu 1925. godine u privatnoj zbirci.

Marie Laurencin je rođena u Parizu 1885. godine i cijeli je svoj vijek, osim kratkog perioda, provela u rodnom gradu slikajući svoju blijedu djevojku u bezbroj situacija, uvijek istu, a uvijek zanimljivu. Njezine kolege iz mladosti, prijatelji, slikari i književnici, postali su velikani kista i pera, stvarali nezaboravna djela pa i slikarske pravce, ali ona nikad nije slikala kao što slikaju oni. Ni jednom nije iznevjerila svoju blijedu djevojku neobičnih očiju. Njezini prijatelji, Picasso, Braque, Lhote ili Modigliani, smatrali su je sebi ravnom, ali je nisu pokušavali nagovoriti da slika kao što oni slikaju jer su vidjeli da ona već ima svoje osobno umjetničko izražavanje od kojeg ne bi trebala odstupati. I zato je njezin veliki prijatelj štovatelj pjesnik Guillaume Apollinaire u svome djelu "Slikari kubizma", objavljenom 1913. godine, pokušao objasniti zašto ona nije mogla pristupiti školi kubista koju su osnovali njezini prijatelji i privukli mnoge mlade slikare Europe. On je napisao: „... Ženska estetika, koja je

dosada došla do izražaja samo u primjenjenim umjetnostima, morala je i u slikarstvu izraziti, prije svega, novu ženstvenost. U tome je uspjela Marie Laurencin i slikarskoj je umjetnosti dala jednu izrazito žensku estetiku. Kasnije će se pojaviti druge žene i upoznati svijet i s drugim ženskim aspektima... " Apollinaire je već tada naznačio da će Marie Laurencin jednog dana biti stavljena u red najvećih esteta kista i nije se prevario. Njezine se slike nalaze u mnogim muzejima svijeta i svuda su zapažene kao jedinstvena djela. Put do uspjeha bio je za Marie Laurencin teži, nego za druge njezine vršnjakinje. Rođena je kao izvanbračno dijete, a krajem 19. stoljeća djeca tako rođena bila su prezrena, a ženska kao predodređena da kroz život idu nečasnim putem. Ali djevojčica Marie bila je neobično inteligentno dijete i majka joj je omogućila najbolje obrazovanje. Poslije završenog liceja upisala je likovnu akademiju i tu upoznala kolegu koji će kasnije postati jedan od njezinih velikih i pravih prijatelja. Bio je to tada skromni mladić, a kasnije veliki slikar Georges Braque. Pored njega Marie je brzo ušla u krug najdarovitijih mladih slikara onog vremena. Suvremenike je Marie Laurencin osvajala ne samo svojim slikarskim darom, već, prije svega, svojom bogatom ličnošću. Bila je društvena, kulturna, kao pojava neobično elegantna, čak i onda kad se, odjevena jednostavno, nalazila u društvu slikara boema. Postala je inspiracija pjesnika Guillaumea Apollinairea, ali nikad nije pristala da svoju vezu s njim i ozakoni. Svojoj prijateljici, poznatoj književnici Collete, pričala je da svoju majku nikad nije pitala tko joj je otac pa nije željela da jednog dana neki muškarac stekne zakonsko pravo da njegovo ime bude spomenuto pored njezinog. Onda, godine 1914., uoči izbijanja Prvog svjetskog rata, Marie Laurencin iznenada se vjenčala s njemačkim slikarom Ottom von Wetienom i s njim je morala otići u emigraciju u Španjolsku i tamo, pod teškim životnim uvjetima, čekati završetak rata. Ni tada se nije vratila u svoj dragi Pariz, već je godinu dana s mužem živjela u Düsseldorfu. Ali nostalgija za Francuskom bila je suviše velika, a umjetnički dar njezina muža suviše beznačajan pa se, kako bi se oslobodila kompleksa manje vrijednosti, razvela i vratila u Pariz koji do kraja života nije napuštala. Bilo je to godine 1920., a darovitoj slikarici ostalo je još 36 godina stvaranja. S velikim je uspjehom postala scenografkinja čuvenog ruskog baleta koji je nizao uspjehe u cijelome svijetu, ilustrirala je mnoga književna djela, a slikala i nadalje svoj ideal ženske ljepote, svoju blijedu, nježnu djevojku. Živjela je u krugu slikara, književnika i kompozitora i bila je, ne samo prva dama, već i muza tog umjetničkog nadarenog društva. Umrla je u Parizu 1956. godine.

AMADEO MODIGLIANI (1884. – 1920.) I JEANNE HÉBUTERNE (1898. – 1920.)

Modigliani, čovjek i mit, zbog njegova židovskog podrijetla prijatelji su ga zvali „princ od Jeruzelema". Što pričati o njemu kad je njegov život bio roman pa su se i pisali romani i pravile drame. Kako bez boja naslikati njegov jako ozareni portret? Kako govoriti o njegovu stvaralaštvu na Montmartreu, a ne prikazati Montmartre onog vremena kad su se tamo rađali Modigliani i Picasso, Utrillo i Sautine, Chagall i van Dongen, Foujita...?

Stigao je u Pariz jednog hladnog siječanjskog jutra 1906. godine i odmah ga zavolio. Na pitanje hotelijerke kod koje je unajmio sobu koliko će se zadržati u Parizu, odgovorio je: „Dugo, veoma dugo, vječno!" Nije ostao dugo, veoma dugo, ali je ostao

vječno jer njegov vijek bio je kratak. A kad je zauvijek napustio Pariz i život, bio je opet hladan siječanjski dan; samo nije bilo jutro, već večer godine 1920. Od siječanjskog jutra 1906. do siječanjske večeri 1920. prošlo je četrnaest godina. U tim je godinama Amadeo Modigliani živio u Parizu i stvorio djela koja će živjeti vječno, a s njima i on. Došao je slikati i voljeti. Slikao je mnoge žene, a volio, izgleda, samo jednu. Prije nje, jednu koju je volio, imala je mnogo drugih oko sebe. Nije se morao truditi oko žena, bio je lijep i drukčiji od boema s Montmartrea; žene su dolazile same, na jedan njegov mig, čak i bez poziva. Nisu bile lake djevojke, među njima bilo je i pravih dama; odlazile su kad je zaželio, na jedan jedini njegov mig ili same kao što su i dolazile. Nije tugovao za njima jer na Montmartreu boemi nisu znali za ljubavne jade. Montmartre je tada bio predgrađe Pariza, grada od dva i pol milijuna stanovnika, a u njemu su živjeli slikari i kipari, pjesnici i muzičari, lopovi i klošari, prostitutke. Slikari su bili najmanje cijenjeni, oni nisu plaćali jer nisu imali novca, a nisu imali novaca jer su se bavili pogrešnim zanatom. Ako je netko i kupio koju od njihovih užasnih slika, oni bi novac zapili i pjevali cijelu noć sa svojim modelima. Tako je bivalo iz dana u dan. I zato je Modiglianiju rekla jedna stara žena kod koje je želio iznajmiti sobu: „Sviđaš mi se mladiću, a imam i sobu za izdavanje. Ali prije ću je dati lopovu, nego slikaru jer lopov bar pošteno plati." A i te sobe koje su rijetko dobivali, bile su pune stjenica i štakora koji su bili tako ratoborni da su pojeli mačku slikara van Dongena.

POZNANSTVO U „ROTONDI“

Tog hladnog siječanjskog jutra 1906. godine Amadeo Modigliani imao je 22 godine. Dopotovao je iz Italije, iz Livorna, gdje su mu živjeli roditelji i gdje je u slikarskoj školi Guglielma Michelija učio slikarstvo. Što je još mogao naučiti u Italiji, kad je Pariz inspirirao cijeli svijet novim slikarskim pravcima? Tu je stvarao Toulouse-Lautrec koji je umro prije pet godina, a Van Gogh prije šest. Cezanne je bio živ i Renoir i Matisse, a Modigliani im se divio. Nije ga obeshrabrilo što su slikari živjeli u bijedi, što mlade nitko nije cijenio. „Sam bog zna zašto ljudi počinju slikati“, rekao mi je *striček* Volar, antikvar koji je bio sentimentaln prema tim mladim bijednicima i primao u komisijon njihove slike. Smatrao je da treba i njega savjetovati: „I vi, baš vi, hoćete slikati, a tako ste lijepi da bi svaka prostitutka poželjela raditi za vas i možete živjeti u izobilju.“ Žene koje je upoznao prvih godina u Parizu nisu imale značajnijeg utjecaja na njegov rad. Jedna od njih, inače inspiracija Toulouse-Lautrecu, već ostarjela varijetska zvijezda La Goulue, naučila ga je piti apsint. Navikao je i na hašiš, a tu naviku stekao je od Engleskinje Beatrice Hastings kad je vjerovao da je voli. Upoznao ju je u "Rotondi" jedne večeri i rekli su mu da je pjesnikinja. Bila je inteligentna i energična i da nije ona izabrala njega, on joj se ne bi udvarao. Naručila je viski, ponudila mu da proba hašiš, otišla zatim k njemu i – ostala. Već je sutradan Modigliani počeo slikati. „Modi, znam da želiš slikati. Pa, evo. Slikaj!“ Kupila mu je platna, boje i kistove, sve što je za slikanje bilo potrebno. „A sada na posao!“, naredila je, a on je slušao. Naslikao je nekoliko desetina platna, napravio više stotina crteža i atelje je postao mali da primi sva ta djela. Onda mu je našla pravi slikarski atelje u Ulici Ravignan 13, našla mu je i prodavača slika. Njegovi su prijatelji govorili: „Eto, što ljubav može učiniti!“ Međutim, ljubavi nije bilo. Modigliani se često pitao zašto je s

njom. Morao je priznati da je to zbog lijenosti. Da, bio je lijen da potraži drugu.

Na to će ga prisiliti događaji. Bila je to 1914. godina, 28. lipnja, kada je u Sarajevu ubijen austrijski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand. Već 28. srpnja austrijske trupe krenule su na Srbiju, a 1. kolovoza Njemačka je objavila rat Rusiji. Sljedećeg jutra odred ulana upao je na francuski teritorij i ubio pograničnog stražara pa je Francuska objavila opću mobilizaciju. Uskoro je to učinila i Velika Britanija. Beatrice se, kao dobra Engleskinja, vratila u svoju domovinu. Modigliani je ostao sam ili su pored njega živjele djevojke koje mu nisu ništa značile. Nije volio Beatrice, ali je pored nje zavolio ljubav. Želio se zaljubiti, voljeti cijelim svojim bićem, želio je najzad doživjeti pravu veliku i jedinu ljubav. Tek dvije godine kasnije želja mu se ostvarila. Za vrijeme ratnog karnevala na Montmartreu, 1917. godine upoznao je Jeanne Hébuterne, čistu i čednu, gotovo djevojčicu. Tek je upisala Akademiju lijepih umjetnosti, imala je devetnaest godina i prvi je put došla na karneval slikara s Montmartrea. Drugovi su joj dali nadimak Kokosov Orah jer je imala blijedo lice uokvireno bujnom kosom bakrenog odsjaja. Otac joj je bio blagajnik u jednoj velikoj parfumeriji, a brat Andre slikar. Za njega je bila još djevojčica, ali je nije osuđivao kad mu je priopćila da će živjeti s Modiglianijem. „Poludjela si!“, rekla joj je majka. „Poludjela si!“, rekle su i njezine prijateljice. „Ne mogu drukčije!“, odgovorila je. Modigliani je tada imao trideset tri godine, bolovao od tuberkuloze i bio usamljen. Imao je puno žena, a to znači nijednu. Živio je u bijedi, u mračnom i vlažnom stanu, a pravi je praznik bio kad su imali što jesti. Eto, takvog je čovjeka zavoljela Jeanne Hébuterne. Ali ona je bila sretna kad ju je gledao pogledom punim zahvalnosti, držao je za ruku kao zaljubljenicu i slikao bezbroj puta njezin lik. Željela je podijeliti s njim teret umjetnika, neminovni teret bez kojeg nema pravog umjetničkog stvaralaštva. Znala je da se velika djela ne stvaraju u izobilju. Opet je ljeto, sad ljepše nego ikad jer je pored njega Jeanne. Modigliani više ne pije, ne uzima droge, odrekao se pića, samo zato što ona nikada nije ništa tražila da se bilo čega odriče. Rat se nastavljao kao da nikada neće završiti. Modigliani je slikao, a njegov prijatelj, Leopold Zborowski, dobro prodavao slike. Organizirao je izložbu, ali je imao nesretnu ideju da u izlog galerije stavi, zbog reklame, nekoliko ženskih aktova. Uskoro se pred izlogom okupilo toliko svijeta da je morala intervenirati policija. Naredila je da se aktovi uklone. Tih se dana pričalo samo o Modiglianiju, ali je bilo malo onih koji su odlučili kupiti slike tog "skandaloznog" slikara. Modigliani očajava, a Zborowski ga tješi: „Slikaj, Modi. Tvoja Jeanne ima povjerenja u tebe, a i ja vjerujem da si veliki umjetnik.” Nikada Modigliani nije bio tako zadovoljan svojim slikama kao sada, nikad nije toliko slikao. Tek je sada želio zdravlje da Jeanne omogući život u izobilju, njoj i djetetu koje očekuje. Slika zbog nje, njegove žene, s kojom se nije vjenčao, samo zato što ona nikad nije spomenula brak. Radio je i po dvanaest sati na dan dok ga je ona promatrala. „Sad imam porodicu“, gordo je govorio prijateljima, a Zborowskog molio da prodaje slike po bilo kojoj cijeni. Potrebno mu je mnogo novca za Jeanne i dijete koje će se roditi u zimi kad je u Parizu hladno. Zato ne smije roditi u Parizu, već na jugu gdje uvijek ima sunca. Ne smije ni u čemu uskudijevati, ni u čemu. Poslije mnogo diskusija odlučeno je da se presele u Nicu. Ide s njima i Jeanneina majka i Zborowski sa ženom da prodaje slike. Iznajmili su stan u ulici Massena. Ali tu Modigliani ne

može slikati; stalno se svađa s Jeanneinom majkom pa se seli u hotel. Zborowski teško prodaje slike, a nudi ih jeftino. U Nici ne shvaćaju moderno slikarstvo. Jedan bogati mesar je, doduše, pristao kupiti ženske aktove, a kad je Zborowski donio nekoliko najboljih, mesar se nasmijao: „I to su, kažete, gole žene? Vaš prijatelj ili nikada nije vidio голу ženu ili još gore, ne zna slikati." Bijeda je opet zakucala na vrata obitelji Modigliani, ali Amadeo to ne primjećuje. On misli samo na dijete, zabrinut je što se još nije rodilo. Na ulici zaustavlja žene s djecom i pita ih je li moguće da se dijete rodi živo i u desetom mjesecu. Ipak, 29. studenog 1918. godine rođena je djevojčica, Amadeo je opčinjen fenomenom života, tako jednostavnim, a tako veličanstvenim. „Želim da se zove Jeanne, kao njezina majka.", rekao je. Vratili su se u Parizu. Dijete su dali izvan grada jednoj dadilji, a ljubavnici su sretni kao nikad ranije. Modigliani slika, Zborowski organizira izložbe, a najuspjelija je u Londonu u galeriji "Hill". U Švicarskoj je objavljena kritika njegovih djela i kupci dolaze. Rat je završen, život se normalizira, a slike su uvijek najbolji kapital. Poslije izložbe u "Jesenjem salonu" u Parizu o Modiglianiju se piše kao o geniju. Amadeo skuplja isječke iz novina i šalje ih majci. „Piši joj da ćemo imati još jedno dijete", kaže Jeanne. To se mora proslaviti šampanjcem. Amadeo i Jeanne pozivaju na večeru Zborowskog i njihovu prijateljicu Lunu Czechowsku. „Šampanjac, neka potocima teče šampanjac kada nazdravljamo našoj djeci." Zatim naređuje da mu donesu tabak papira da napiše svečanu izjavu: „Danas, 7. srpnja 1919. obavezujem se da ću se oženiti gospođicom Jeanne Hébuterne čim stignu moji papiri. Neobičan dokument potpisuju on i Jeanne, zatim Zborowski i Luna Czechowska. Modigliani otvara novu bocu šampanjca i uzvikuje: „U tvoje ime, gospođo Modigliani!" Od tog dana Modigliani radi bjesomučno. Kad ga izdaju snage, on pije i ne primjećuje kako Jeanne plače u drugoj sobi. „Osjeća da mu se bliži kraj.", misli Zborowski, ali ni on ne zna da je kraj vrlo blizu. „Strpi se još malo, draga", govori Amadeo Jeanne. „Kad se rodi naše drugo dijete, otići ćemo u Italiju k mojoj majci." Suviše kasno. Dvadeset četvrtog siječnja 1920. Ortiz de Zarate i Kisling, dva Modiglianijeva prijatelja, zakucala su na vrata ateljea. Već dva dana nitko nije vidio ni Jeanne ni Amadea, a kod kuće su. Kucaju, zatim lupaju, a onda razvaljuju vrata. U stanu je tišina, samo hladan vjetar fijuče kroz razbijeno prozorsko okno. Amadeo leži na krevetu, a Jeanne sjedi pored njega, nijema i nepomična. „Jeanne, što radiš, Jeanne?", uzvikuje Kisling. „Ništa. Čekamo.", odgovara mirno. Odnijeli su ga u bolnicu. Šest sati popodne. Amadeo leži u ogromnoj bolničkoj sobi i nešto šapuće Jeanne. Miluje joj kosu, a ona se pridiže. „Amadeo želi da odemo.", kaže Zborovskom i njegovoj ženi. U sedam sati Modigliani je mrtav. Sutradan je Jeanne probdijela pored mrtvog Modiglianija i promatrala ga bez suza u oku. „Jeanne, draga, hajdemo. Molim te hajdemo.", šaputala joj je Ana Zborowska. Otišli su u stan Jeanneinih roditelja. Teško se popela trudna na peti kat gdje je čekao brat Andre. „Idi spavati, Andre", rekla mu je pred zoru, „Sad ću i ja." Zadrijemao je držeći je za ruku kao nekad dok su bili djeca. Izvukla je polako ruku iz njegove i prišla prozoru. Odškrinula je prozor, a zatim otvorila. Popela se na stolicu i pogledala dolje u mračnu dubinu. „Jeanne!", uzviknuo je Andre i skočio s kreveta. Potrčao je do prozora. A mnoštvo se dolje počelo okupljati oko mrtve Jeanne koja je ležala nasred prljavog dvorišta.

Cijeli Montmartre došao je na sahranu Amadea Modiglianija. Došli su najveći umjetnici stoljeća, lopovi i služavke, prostitutke i policajci, aristokratkinje i slikarski modeli. Najviše je bilo trgovaca umjetničkim slikama koji su toga dana postali milijunaši.

ULJANE BOJE

Tijekom proteklih četiristo godina, uljane boje bile su omiljeno sredstvo mnogih velikih slikara. Prilagodljive, trajne i prikladne za ostvarivanje različitih efekata, koristili su ih za istraživanje različitih individualnih stilova. Slika se pomoću pigmenta, to jest boja koje potječu od raznih prirodnih ili kemijskih materijala. Usitnjen u prah, pigment se može rabiti za slikanje, samo ako je pomiješan s više ili manje tekućim vezivnim materijalom. O tome koji je materijal vezivni, voda, jaja ili ulje, uvelike ovisi kakav će efekt slikar postići. Među starije europske tehnike spadaju fresko (talijanska riječ koja znači svježe) i tempera (isto talijanski, znači mješavina). Fresko je tehnika specijalizirana za slikanje na zidovima koja se vodenim bojama slika na svježoj žbuci, tako da se slika stopi sa zidom. (Ipak nije samo čista voda, fiksativ je na bazi masnog vapnenog mlijeka i još nekih dodataka.) Tempera se pravi mješanjem pigmenta i jaja. Tijekom mnogih stoljeća ovo je bila glavna tehnika za slikanje na drvu (naročito oltarnih slika) i inicijala u prelijepim rukom pisanim knjigama, koje su se pisale prije izuma tiskarskog stroja. Stari Egipćani, stari Grci i srednjovjekovni umjetnici rabili su temperu koja je popularnost izgubila tek usavršavanjem tehnika uljanih boja. Nabrojat ćemo stare majstore uljanih boja, ipak da spomenemo i one koji su radili, a i nisu znali čime slikaju. 1940. godine u jugozapadnoj Francuskoj otkrivena je spilja Lascaux. Bila je nastanjena još u staro kameno doba pa su tadašnji stanovnici prije 15 000 godina oslikali njezine stijene velikim lovnim životinjama. Miješanjem pigmenta raznobojne gline s goveđim lojem, svjesno ili ne, zagrijavanjem bakljom sasvim blizu, stvorio se kemijski proces koji je stvorio više nijansi u vapnencu. Čisto crne i čiste bijele u prirodi boje nema, ali je najvjerojatnije pronađena u kameno doba. Ugarak je crn, ugašen u vodi ili gori bez zraka. Kamenje oko otvorene vatre poliveno vodom raspalo se u bijeli prašak – vapno. Marko Polo boravio je u Kini dvadeset i četiri godine, iz njegove priče znamo da su Kinezi od prvih dinastija crtali na papiru čajevima. Ustvari, kuhali su lišće, koru, korijenje pa i cvjetni pelud i latice ruža i koristili ih za akvarel.

Odlučujući korak naprijed dogodio se u 15. stoljeću u Flandriji. Pretpostavlja se da su slikari tada počeli koristiti neku novu ili kvalitetniju vrstu ulja. Prvi veliki majstor bio je Jan Van Eyck, čije su blistave boje i sitni detalji postali zaštitni znak flamanske škole. Tu bi se moglo nadopuniti nizozemsko slikarstvo. Prvi veliki neovisni nizozemski slikar, Frans Hals (oko 1580. – 1666.), bio je majstor skupnih portreta, vješto varirajući položaje svojih modela i koristeći svoj dinamičan stil slikanja kako bi prizoru dao veseo i neformalan karakter. On je zapravo bio prvi umjetnik na čijim su slikama modeli izgledali uhvaćeni u pokretu kao fotoaparatom. Koliko je nesigurna bila budućnost nizozemskog štafelajnog slikarstva, govori činjenica da je, unatoč brojnim uspjesima, Hals proveo starost u ubožnici.

Svakako, iza njega najpoznatiji je Rembrant Harmenz van Rijn (1606. - 1669.). Također je imao uspona i padova u svojoj karijeri premda ga mnogi smatraju najvećim od svih zapadnih slikara. Do kasnih tridesetih godina života pratila ga je neprekidna dobra sreća. Mlinarev sin iz Leidena, drugog po veličini grada u Nizozemskoj, doselio je u Amsterdam i nizaio uspjeh za uspjehom. U dvadeset šestoj godini naslikao je veličanstveni, veoma hvaljen skupni portret "Sat anatomije doktora Tulpa". Redale su se narudžbe za povijesne slike i velike portrete. Još uvijek na vrhuncu karijere, 1642. Rembrant je naslikao najslavniji od svih skupnih portreta, "Noćnu stražu". Previše bi bilo nabrajati njegov osobni i slikarski život. Mnogi slikari moraju mu biti zahvalni jer su po njegovim crtežima slikali mnoge oltarne pale prizore iz Starog zavjeta. Kad smo već kod nizozemskih slikara, nikako ne smijemo zaboraviti na mnoge iz "Haaške slikarske škole". No da se vratimo počecima majstora uljanih boja. Tehniku uljanim bojama iz njezine kolijevke Flandrije preuzeli su umjetnici talijanske renesanse, poput Leonarda da Vincija, Giogionea i Tiziana, koji su pokazali drugu stranu tog medija - mogućnost finog nijansiranja i pretapanja tonova boje. Tizian je postao slavan širom Europe, pridonijevši tako afirmaciji štafelajnog slikarstva - prije toga manje cijenjenog od oltarnih slika i fresaka - središnjeg predmeta zanimanja zapanjačkog slikarstva. To je značilo da su boje, koje su se rabile za slike na štafelaju, boje pomiješane s uljima, zauzimale sličan položaj. Od 17. do 20. stoljeća slike koje bi neki slikar radio uljanim bojama, općenito su se smatrale njegovim najvažnijim djelima. Rane slike uljanim bojama često su se slikale na drvu, ali njega je ubrzo zamijenilo platno. Tehnika koju je koristila većina starih majstora (slikara koji su stvarali prije 1800. godine) bila je da platno premažu neprozirnim bijelim slojem ili temeljnom bojom. Ta se podloga prozirala i kroz više slojeva boje te se zahvaljujući njoj slika činila prožeta svjetlošću. Takav efekt ne bi se mogao postići nijednim drugim sredstvom. Zatim bi nacrtali konture kompozicije i naslikali ih u jednoj boji (monokromatski). To je zapravo bio razrađen, sasvim oblikovan "crtež", spreman da se ispuni bojom. Nakon toga boja se nanosila u slojevima. To je bila i jest jedna od velikih prednosti uljanih boja. Za razliku od tempere, uljane boje sporo se suše, tako da ih umjetnik može mijenjati, postizati jedva primjetne promjene nijansi i ispraviti pogreške. Ne mora brinuti za krajnji rezultat jer slika naslikana uljanim bojama, za razliku od drugih, neće ni posvijetliti ni potamniti nakon sušenja. Sasvim je nešto drugo savladati danas sve te recepte starih majstora kao profesionalni slikar, tehnolog, restaurator, ući u bit tehnologija boja i materijala. To je čista sitnica, nekoliko desetina knjiga svakako znati napamet, npr. Albert Crist, *Leimfarbentecniken*; M. Doerner, *Maltechnik und Malmaterijal*; Karl von Koch, *Grosses Malerbuch*; Luger, *Leksikon der gesamten Technik*; Ing.dr. M. Mautner, *Osnovi kemijske tehnologije*; Wiberg, *Anorganska kemija*; Ing. M. Vladen, *Organska kemija*; C. Hebing-Heugst, *Vergoldung und Bronzierung* itd.

Mali *Ferek*, Franjo Žeželj koji je na poleđini ove fotografije napisao:
„Glavno je čvrst stolec, odijelo crno-bijelo, ali život ne“

U mađarskom vrtiću u Prelogu 1942./43. godine za vrijeme Drugog svjetskog rata (Franjo Žeželj u predzadnjem redu desno)

Učenici "Šole za vajence" Jesenice na Gorenjskem, Slovenija, rano proljeće 1953. godine. (Franjo Žeželj u prvom redu, prvi slijeva.) U toj mu je školi smiješno što se Slovenci iz različitih krajeva među sobom ne razumiju.

Teca Maga spremna za procesiju na Cvetnicu 1939. godine u narodnoj nošnji. Ona je malog Franju Žeželja pripremala za školu učeći ga pravilnom hrvatskom jeziku, a u školi ga je dočekao – mađarski.

„Slika ocu vu tabor“, siročići Izidora Mustaka, djeda s majčine strane, koji je poginuo u Rusiji u Prvom svjetskom ratu. U prvom redu u sredini ljulja se Franjina majka, u drugom redu s lijeve strane teca Nada, a u majčinu krilu teca Maga. U Italiji na rijeci Piavi poginuo je u Prvom svjetskom ratu djed Đuro Žeželj koji je prije toga prošao cijelu Galiciju. Iza sebe je ostavio troje siročadi.

Franjo kao vojnik u Zrenjaninu,
radna grupa za građevinske radove
jer ne želi oružje.

Franjo Žeželj s kolegom Živkom
Šurbanovskim i dva pomoćnika
u Ohridu na obnovi spomenika,
1962. godina, pomoćno osoblje
iz firme "Drimkol" iz Struge.
Komentar Franje Žeželja:
„Ispred mene na slici desno je
Šura i ženin brat Aleksandar,
koji je poslije osnovne škole
studirao "mangupologiju". Uzeo
sam ga za pomoćnika u svoju
grupu, naučio je štukatersko
polaganje keramike, pločice i
mozaik. Poslije otišao u Pariz,
oženio se. Kasnije sam stanovao
kod njega, adresa Rue Fonterie
34, ispod Montmartrea. Oboje su
već pokojni.”

Portret Franje Žeželja, autor akademski slikar Ivica Militavov iz Banata

S bratom Josipom u Šibeniku, zima 1960./61.

S kolegama iz umjetničke i restauratorske radionice u Beogradu, 1956. godina.
Slijeva: Milan, Željko, Ješo. Tada je višegodišnji nadimak Franje Žeželja - Željko
pa mnogi ni ne znaju kako se zapravo zove.

Na Lokrumu u Dubrovniku zbog restauracije umjetnina 1960. godine

Franjo Žeželj kao majstor za uzorke i kontrolor gotovih proizvoda u tvrtci "Philipp Holzmann" u očekivanju komisije za izbor uzoraka. Sjeća se: „Nakon izbora uzorka miješam boje i ostavljam radnicima, idem na drugi posao, radim po dvanaest sati dnevno. Više puta ne može me naći niti orao niti krt.”

Ispred stana u Froschhausser str.17, Griesheim, Frankfurt. Preko kooperativne tvrtke Schulze und Co. „Dobili smo stan u novom naselju, što je rijetkost za *auslendere*. Cimer mi je Martin Horvat, Prekmurac, poslovođa Slovenac. Znao je kuhati prekmurske specijalitete, postali smo dobri prijatelji.“, kaže Franjo

Djeca Franje Mustaka Žeželja dok je otac u Europi

Na Eiffelovom tornju 1972. godine

U Parizu 1972. godine

Franjo sa suprugom ispred jednog ateljea u Parizu 1974. godine. U svoj notes zapisuje: „Potkraj 74. na 75-tu, gotovo da i ne slikam, putujem svakog vikenda na sve strane. Fotografiram, skiciram, tu i tamo malo akvarela. Punim glavu zapažanjima i učim. Samac sam, kao i u Njemačkoj. Ovo je samo *blic u dvoje*.”

Jedna od prvih izložbi slika Likovnog udruženja Međimurja, Međimurska hiža, Balogovec, 28. travnja 1995. godine, Franjo Žeželj s prof. Bauerom; lijevo slikar Šalari (stariji) iz Murskog Središća. Od prof. Bauera dobiva priznanje za sliku.

Priznanje za sudjelovanje u stvaranju monografije Preloga; Franjo prima nagradu od tadašnje načelnice Općine Prelog Katarine Gradečak, 6. prosinca 1995. godine

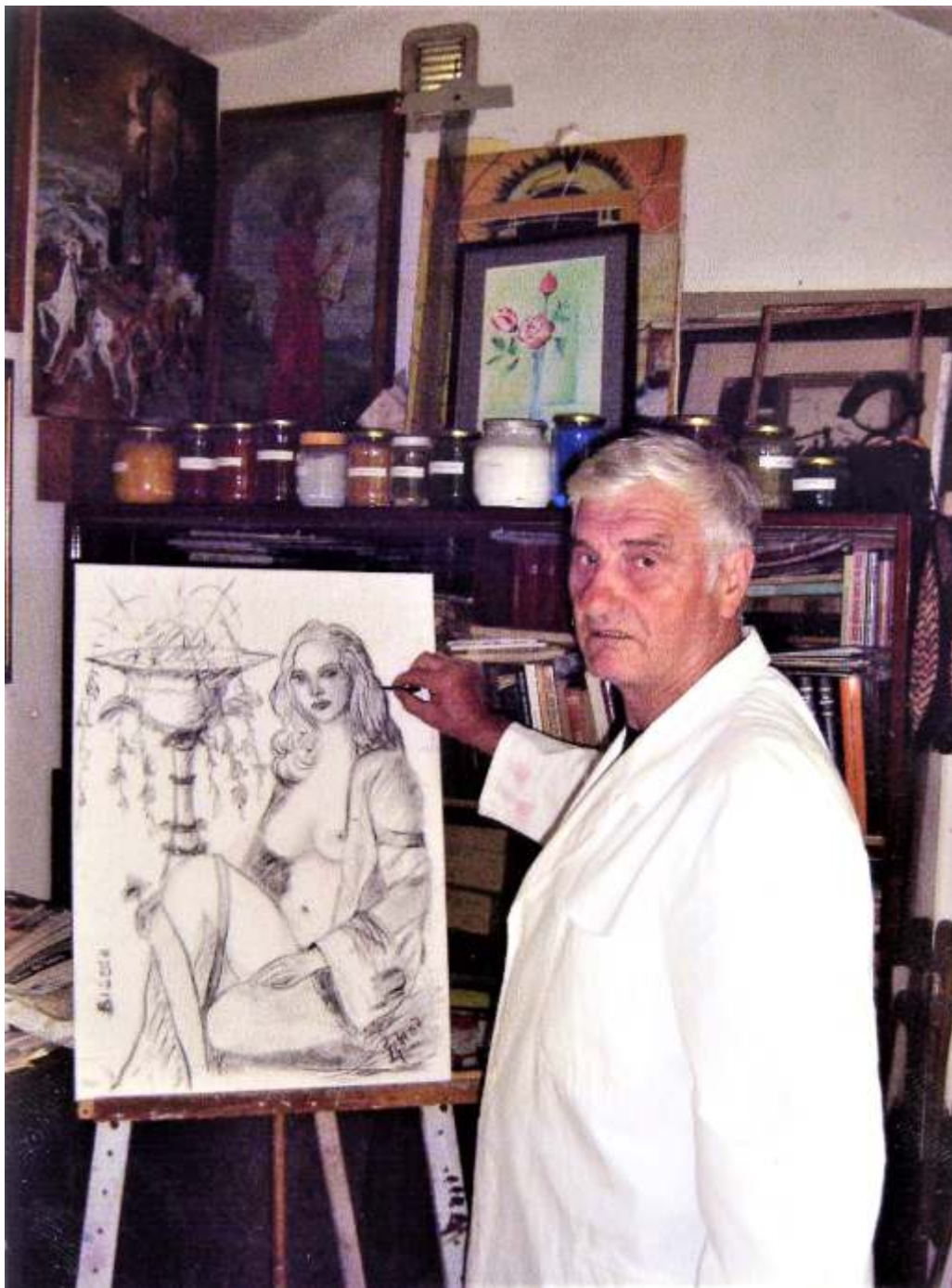
U političkim vodama, 1997. godine; u sredini dr. Šeparović. Izdržao je Franjo jedan mandat, komentira: „To mi baš nije trebalo.“

Otac i sin Žeželj na jednoj od kolonija Likovnog udruženja donjeg Međimurja Prelog

Stari prijatelji iz Pariza Joža Generalić i Franjo Žeželj Mustak; snimljeno nakon operacije Franje Žeželja 1997. godine u Prelogu. Nakon smrti Jože Generalića, Franjo zapisuje: *E, Joža, Joža, rekel si mi posle operacije da sam tak mršav ka me ne prepoznaš, a ja tebi: Skini to sa sebe pa makar z mesarskim nožem. Joža će: A kak bum onda izgledal? Supruga je rekla lepše: Nikaj, dok ja dojdem, farbali bomo oblake... Joža fališ mi.*

U svom ateljeu "Stari gavran" u Prelogu, kolovoz 2007. godine. Na štafelaju je skica za godišnju izložbu *Gradu u čast 2013*. Skica i slika "Bisella" je po asocijaciji iz Firence, pogotovo žardinjera poput pehara od bronce, ali poza modela je iz tiska.

Luki za ročendan

Izidori za ročendan

SADRŽAJ:

FRANJO MUSTAK ŽEŽELJ - ŽIVOT I DJELO	7
Djetinjstvo u Prelogu	8
Odlazak na naukovanje u Sloveniju	10
Međimurske veze u Beogradu	10
Nije volio oružje ni vojsku	14
Prodan u poduzeće "Delo"	14
Žrtva komunističkog progona i osvete	15
Na radu u Njemačkoj	16
U Parizu, umjetničkoj meki Europe	18
Oproštaj i povratak u Prelog	20
Humanitarni rad	21
Jedan slikar, različiti potpisi	22
LIKOVNA RAZDOBLJA I SLIKARSTVO FRANJE ŽEŽELJA MUSTAKA	23
Beogradski ciklus	25
Putovanja po zemljama bivše Jugoslavije	25
Slike nastale u Njemačkoj – Frankfurtski ciklus	26
Pariški ciklus	27
Priločki ciklus	28
SLIKE I RADOVI PO RAZDOBLJIMA I GODINAMA NASTANKA	30
Slike nastale u Frankfurtu i u Njemačkoj	36
Slike nastale u Parizu i putovanjima po Francuskoj	40
Priločki ciklus, slike nastale u Prelogu od 1980. - 2022. godine	51
Cilus Covid 19 - Prelog	112
Kiparski i drugi radovi	143
POPIS DJELA FRANJE ŽEŽELJA MUSTAKA ZA KOJE POSTOJE PODACI	148
5. FRANJO ŽEŽELJ MUSTAK "LIKOVNI I DRUGI ZAPISI"	159
IZ OBITELJSKOG ALBUMA	182
SADRŽAJ	197
O AUTORU	199

O AUTORU:

Novinar, komentator i publicist Josip Šimunko rođen je 15. veljače 1952. u Velesu, danas Sjeverna Makedonija. Obitelj je od 1952. godine u Međimurju. Otac Stjepan iz Palinovca bio je logoraš za vrijeme Drugog svjetskog rata u mađarskim i njemačkim logorima. Majka Slavka, podrijetlom iz okruga Voden u Grčkoj, bila je sudionica građanskog rata u Grčkoj na strani demokratskih snaga. Osnovnu školu završio je u Hodošanu, srednju u Kraljevici, nekoliko godina radio je u brodogradilištu Kraljevica, a nakon toga jedno je vrijeme radio preko zagrebačke tvrtke INGRA u Africi. Diplomirao na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća. Za boravka u Zagrebu bavi se glumom uz naslovne uloge u avangardnim kazališnim predstavama s poznatim kazališnim umjetnicima, a nastupa i na Dubrovačkim ljetnim igrama. Od 1982. godine zaposlen je u Čakovcu kao profesionalni novinar, najprije desetak godina u listu "Međimurje", potom u listu "Međimurske novine". Bio je suradnik "Večernjeg lista", "Vjesnika" i drugih listova. Objavljuje tekstove u više stručno - znanstvenih časopisa i edicijama Matice hrvatske Čakovec. Član je Matice hrvatske Ogranak Čakovec i jedan od inicijatora formiranja Zrinske garde Čakovec. U nizu tekstova i feljtona zalaže se za ekološki pristup razvoju društva. Od 1991. godine sudionik je Domovinskog rata u Međimurju, ratni je reporter iz zapadne Slavonije, potom dragovoljac na dužnosti pomoćnika za političko - informativnu djelatnost 7. gardijske brigade OS RH "Puma" iz Varaždina. Sudjeluje u ratnim operacijama brigade do "Oluje", dobiva časnički čin. Nakon završetka rata 1995. godine vraća se novinarstvu jer ne želi biti dio velikog sustava. Do starosne mirovine 2017. godine radi u listu "Međimurske novine" u Čakovcu. Autor je dvadesetak knjiga i stručno znanstvenih radova te mnoštva likovnih osvrti i kataloga. Likovna monografija *Franjo Žeželj Mustak* (2022). peta je knjiga vezana uz Grad Prelog, a nakon knjiga: *Likovna udruga donjeg Međimurja Prelog*, (2009.), *Ivan Glavina, hrvatski kajkavski pjesnik iz Preloga* (2010.); *Jela Pavčec, hrvatska narodna umjetnica i koreografkinja iz Preloga*, (2021.). Uredio je knjigu kajkavskih pjesama *Perica Potepuh* Pavla Ružmana iz Preloga te napisao tekstove za kataloge za izložbe slika Franje Mustaka Žeželja i Ivana Lackovića Croate u Prelogu. Kao slobodni novinar bavi se istraživanjem tema iz međimurske i hrvatske povijesti i kulture. Živi u Donjem Kraljevcu.

Autor:

Josip Šimunko

Naziv knjige:

Franjo Žeželj Mustak

(hrvatski slikar, restaurator i pisac iz Preloga)

Nakladnik:

Književni krug Prelog

Tisak:

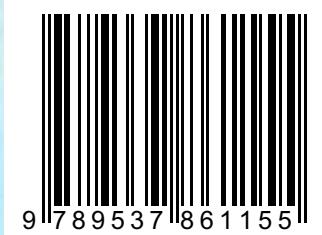
Tiskara Tamposit Nedelišće

ISBN: 978-953-7861-15-5

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu

Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001158527.

ISBN: 978-953-7861-15-5

9 789537 861155